ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

22-0012_232-292_18b.indd 1 31/10/2017 12:32

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Συγγραφέας: **ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ**

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ 2007-2013
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

22-0012_232-292_18b.indd 2 31/10/2017 12:32

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

22-0012_232-292_18b.indd 3 31/10/2017 12:32

22-0012_232-292_18b.indd 4 31/10/2017 12:32

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ – ΛΥΚΕΙΟΥ

Τόμος 4ος

Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

22-0012_1-88_18b.indd 5 15/09/2017 16:32

Το βιβλίο αυτό είναι συνοψισμένη μορφή του έργου «Γραμματική της αρχαίας ελληνικής» του Μιχ. Χ. Οικονόμου, έκδοσης 1971 του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Η συνόψιση του βιβλίου έγινε με ευθύνη του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως (ΚΕΜΕ).

22-0012_232-292_18b.indd 6 31/10/2017 12:32

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

(Ανεξάρτητα από το γένος, τον αριθμό και την πτώση της κάθε συντομογραφίας, νοούνται ανάλογα με τα συμφραζόμενα, και τα άλλα γένη, οι πτώσεις και οι αριθμοί, καθώς και τα παράγωγα επιρρήματα).

αδύν(ατο)

αθροιστ(ικό)

αιγυπτ(ιακός)

αιτ-ιατ(ική)

αιτιολογ(ικός)

αι(ώνας)

αμετάβ(ατο)

αναδιπλ(ασιασμός)

αναφορ(ικός)

αντίθ(ετο)

αντων(υμία)

ανώμ(αλο)

αόρ(ιστος)

απαρ-έμφ(ατο)

αποθετ(ικό)

απρόσ(ωπο)

αριθμ-ητ(ικό)

αρ-ιθμ(ός)

αρσ-εν(ικό)

αρχ(αίος)

αρχ(ικός)

ασυναίρ(ετος)

αττ(ικός)

αύξ(ηση)

αφηρημ(ένο)

αφωνόλ(ηκτα)

άχρ(ηστος)

αχώρ(ιστο)

βαρύτ(ονα)

βλ(έπε)

γεν(ική)

γραμμ(ατικός)

22-0012_232-292_18b.indd 5 31/10/2017 12:32

δευτερόκλ(ιτα)

δηλ(αδή)

διαζευκτ(ικός)

διάθ(εση)

δικατάλ(ηκτα)

δοτ(ική)

δυϊκ(ός)

ελλ-ην(ικός)

εμπρόθ(ετος)

ενεργ-ητ(ικός)

ενεστ-ώτ(ας)

ενεστ-ωτ(ικός)

εν-ικ(ός)

ενν(οεῖται)

ενρινόλ(ηκτα)

επίθ(ετο)

επιθ(ετικός)

επίρρ(ημα)

επιρρ(ηματικός)

επιφων(ήματα)

επιφωνηματ(ικός)

ευκτ(ική)

εύχρ(ηστος)

θ(έμα)

θέμ(ατος)

θεματ(ικό)

θετ(ικός)

θηλ(υκό)

ιστ(ορικοί)

ιων(ικό)

κ(αι) α(κόλουθα) [ύστερα από αριθμό]

κ(αι) ά(λλα)

κ(αι) α(λλού)

κ(αι) ε(ξής)

κ(αι) τ(α) λ(οιπά)

κατ-άλ(ηξη)

κατάλ(ογος)

καταχρηστ(ικός)

κάτ(οικος)

κεφ(άλαιο)

κλ-ητ(ική)

22-0012_232-292_18b.indd 6 31/10/2017 12:32

κλ-ίσ(η)

κύρ(ιο)

κυριολ(εκτικά)

λ(έξη)

λ(όγου) χ(άρη)

μέλλ-οντ(ας)

μέσ(ος)

μεταβ(ατικό)

μ(ε)τ(α)β(ατικό)

μεταγ-εν(έστερος)

μ(ε)τ(α)γ(ε)ν(έστερο)

μετάθ(εση)

μεταφορ(ικά)

μ(ε)τ(α)φ(ορικά)

μ(ετά) Χ(ριστόν)

μετ(οχή)

μονολεκτ(ικός)

Νεοελλ-ην(ική)

Γραμμ(ατική)

νεοελλ(ηνικός)

νεότ(ερα)

οδοντ(ικός)

Ο(ργανισμός) Ε(κδόσεως)

Σ(χολικών) Β(ιβλίων)

ομηρ(ικό)

όν(ομα)

ον-όμ(ατα)

ον-ομ-αστ(ική)

οξύτ(ονα)

ορθογραφ(ικός)

οριστ(ική)

ουδ-έτ(ερο)

ουσ-ιαστ(ικό)

παθ-ητ(ικός)

π(αρά)β(αλε)

παράγ(ωγα)

παραγωγ(ικός)

π(αραδείγματος) χ(άρη)

παρακ-είμ(ενος)

π(α)ρ(α)κ(εί)μ(ενος)

παρασύνθ(ετο)

παρατ-ατ(ικός)

22-0012_232-292_18b.indd 7 31/10/2017 12:32

π(α)ρ(α)τ(ατικός)

παραχωρητ(ικός)

παροξύτ(ονα)

περισπώμ(ενα)

περιφρ-αστ(ικός)

πίν(ακας)

πλ-ηθ-υντ(ικός)

ποιητ(ικός)

πρόθ(εση)

προσδ(ιορισμός)

προσηγ-ορ(ικό)

προστ-ακτ(ική)

προσ-ωπ(ικός)

πρόσ(ωπο)

προφ(έρεται)

προφ(ορά)

π(ρο) Χ(ριστού)

ρ-ήμ(α)

ρ-ημ-ατ(ικός)

σ-ελ(ίδα)

σημ(είωση)

σημασ(ία)

σιγμόλ(ηκτα)

σπάν(ια)

σπαν(ιότερα)

στερητ(ικό)

συγκρ(ιτικός)

συγχων(ευμένη)

συζ(υγία)

συμπερασματ(ικός)

σύμφ(ωνο)

συμφωνόλ(ηκτα)

συναίρ(εση)

σύνδ(εσμος)

συνηθ(έστερα)

συνήθ(ως)

συνηρ-ημ(ένος)

συνθ-ετ(ικό)

σύνθ(ετο)

συντ-ελ-εσμ(ένος)

συνών(υμα)

τρικατάλ(ηκτα)

22-0012_232-292_18b.indd 8 31/10/2017 12:32

υγρόλ(ηκτα)

υπερθ(ετικός)

υπερσ-υντ-έλ(ικος)

υποθετ(ικός)

υποκείμ(ενο)

υποκορ(ιστικό)

υποσημ(είωση)

υπ-οτ-ακτ(ική)

φων(ήεν)

φωνηεντόλ(ηκτα)

χαρακτ(ήρας)

χρον(ικός)

χρ(όνοι)

§ παράγραφος

§§ παράγραφοι

˘ θέση βραχύχρονου φωνήεντος

¯ θέση μακρόχρονου φωνήεντος

22-0012_232-292_18b.indd 9 31/10/2017 12:32

22-0012_232-292_18b.indd 10 31/10/2017 12:32

28ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΟΡΙΣΤΟΙ Β΄ ΒΑΡΥΤΟΝΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΚΛΙΝΟΝΤΑΙ ΚΑΤΑ ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ ΣΕ -ΜΙ

349. Μερικά βαρύτονα ρήματα (της α΄ συζυγίας) σχηματίζουν αόριστο β΄ κατά τα ρήματα σε -μι, που κλίνεται όπως ο αόρ. ἔστην (βλ. § 339, Α΄, 2).

Τα ρήματα αυτά έχουν ρηματ. θέμα ισχυρό και αδύνατο, δηλ. έχουν χαρακτήρα:

1) η και ᾰ: βαίνω, αόρ. β΄ ἔ-βη-ν (ρ. θ. βη-, βᾰ-)
φθάνω, αόρ. β΄ ἔ-φθη-ν (ρ. θ. φθη-, φθᾰ-)·

2) ᾱ και ᾰ: (ἀπο)-δι-δρά-σκ-ω, αόρ. β΄ (ἀπ)έ-δρᾱ-ν (ρ. θ. δρᾱ-, δρᾰ-)
γηρά-σκ-ω, αόρ. β΄ ἐ-γήρᾱ-ν (ρ. θ. γηρᾱ-, γηρᾰ)·

3) η και ε: ῥέω, αόρ. β΄ ἐρ-ρύη-ν (ρ. θ. ῥυη-, ῥυε-)·

4) ω και ο: ἁλ-ίσκ-ομαι, αόρ. β΄ ἑ-άλω-ν (θ. ἁλω-, ἁλο-) (βλ. § 354)
γι-γνώ-σκ-ω, αόρ. β΄ ἔ-γνω-ν (θ. γνω-, γνο-) (βλ. § 356)
ζῶ, αόρ. β΄ ἐ-βίω-ν (θ. βιω-, βιο-).

5) ῡ και ῠ: δύ-ομαι, αόρ. β΄ ἔ-δῡ-ν (ρ. θ. δῡ-, δῠ-)
φύ-ομαι, αόρ. β΄ ἔ-φῡ-ν (ρ. θ. φῡ-, φῠ-).

22-0012_232-292_18b.indd 11 31/10/2017 12:32

22-0012_232-292_18b.indd 12

350. Παραδείγματα

Οριστική				
θ. βη-, βᾰ-	θ. δρᾱ-, δρᾰ-	θ. ῥυη-, ῥυε-	θ. γνω-, γνο-	θ. δῡ-, δῠ
ἔ-βη-ν	ἔ-δρᾱ-ν	ἐρρύη-ν	ἔ-γνω-ν	ἔ-δῠ-ν
ἔ-βη-ς	ἔ-δρα-ς	ἐρρύη-ς	ἔ-γνω-ς	ἔ-δυ-ς
ἔ-βη	ἔ-δρα	ἐρρύη	ἔ-γνω	ἔ-δυ
ἔ-βη-μεν	ἔ-δρα-μεν	ἐρρύη-μεν	ἔ-γνω-μεν	ἔ-δυ-μεν
ἔ-βη-τε	ἔ-δρα-τε	ἐρρύη-τε	ἔ-γνω-τε	ἔ-δυ-τε
ἔ-βη-σαν	ἔ-δρα-σαν	ἐρρύη-σαν	ἔ-γνω-σαν	ἔ-δυ-σαν
ἔ-βη-τον	ἔ-δρα-τον	ἐρρύη-τον	ἔ-γνω-τον	ἔ-δυ-τον
ἐ-βή-την	ἐ-δρά-την	ἐρρυή-την	ἐ-γνώ-την	ἐ-δύ-την

31/10/2017 12:32

22-0012_232-292_18b.indd 13

Υποτακτική				
βῶ[1]	δρῶ[1]	ῥυῶ[1]	γνῶ[1]	δύ-ω
βῇς	δρᾷς	ῥυῇς	γνῷς	δύ-ῃς
βῇς	δρᾷ	ῥυῇ	γνῷ	δύ-ῃ
βῶμεν κτλ.	δρῶμεν κτλ.	ῥυῶμεν κτλ.	γνῶμεν κτλ.	δύ-ωμεν κτλ.
Ευκτική				
βαίη-ν	δραίη-ν	ῥυείη-ν	γνοίη-ν	
βαίη-ς	δραίη-ς	ῥυείη-ς	γνοίη-ς	
βαίη	δραίη	ῥυείη	γνοίη	
κτλ.	κτλ.	κτλ.	κτλ.	

1. Οι τύποι της υποτ. είναι συνηρημένοι: (βή-ω) βῶ, (δρά-ω) δρῶ, (ῥυή-ω) ῥυῶ, (γνώ-ω) γνῶ· πβ. (στή-ω) στῶ, (θή-ω) θῶ, (δώ-ω) δῶ.

31/10/2017 12:32

22-0012_232-292_18b.indd 14

Προστακτική				
βῆ-θι	δρᾶ-θι		γνῶ-θι	δῦ-θι
βή-τω	δρά-τω		γνώ-τω	δύ-τω
βῆ-τε	δρᾶ-τε		γνῶ-τε	δῦ-τε
βά-ντων ή	δρά-ντων ή		γνό-ντων ή	δύ-ντων ή
βή-τωσαν	δρά-τωσαν		γνώ-τωσαν	δύ-τωσαν
κτλ.	κτλ.		κτλ.	κτλ.
Απαρ.				
βῆ-ναι	δρᾶ-ναι	ῥυῆ-ναι	γνῶ-ναι	δῦ-ναι

31/10/2017 12:32

22-0012_232-292_18b.indd 15

Μετοχή				
βὰς	δρὰς	ῥυεὶς	γνοὺς	δὺς
(βάντος)	(δράντος)	(ῥυέντος)	(γνόντος)	(δύντος)
βᾶσα	δρᾶσα	ῥυεῖσα	γνοῦσα	δῦσα
(βάσης)	(δράσης)	(ῥυείσης)	(γνούσης)	(δύσης)
βὰν	δρὰν	ῥυὲν	γνὸν	δὺν
(βάντος)	(δράντος)	(ῥυέντος)	(γνόντος)	(δύντος)

31/10/2017 12:32

29ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΑΛΛΑ ΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ Β΄ ΣΥΖΥΓΙΑΣ (ΣΕ -Μι)

351. Άλλα ρήματα που κλίνονται ολικά ή μερικά κατά τα ρήματα σε **-μι** με διάφορες ανωμαλίες είναι τα εξής:

1) Το ρ. **εἰμὶ** (= είμαι). Βλ. § 274-275.

2) Το ρ. **εἶμι** (= θα πάω), (ρ. θ. ισχυρό εἰ-, αδύνατο ἰ-):

Οριστική	
Ενεστώτας	**Παρατατικός**
εἶ-μι	ᾖ-α ή ᾔ-ειν
εἶ	ᾔ-εις ή ᾔ-εισθα
εἶ-σι(ν)	ᾔ-ει
ἴ-μεν	ᾖ-μεν
ἴ-τε	ᾖ-τε
ἴ-ασι(ν)	ᾖ-σαν ή ᾔ-εσαν
ἴ-τον	ᾖ-τον
ἴ-τον	ᾔ-την

22-0012_232-292_18b.indd 16 31/10/2017 12:32

	Υποτακτική	Ευκτική	Προστακτική
		Ενεστώτας	
	ἴ-ω	ἴ-οιμι ή ἰ-οίην	–
	ἴ-ῃς	ἴ-οις ή ἰ-οίης	ἶθι
	ἴ-ῃ	ἴ-οι ή ἰ-οίη	ἴ-τω
	ἴ-ωμεν	ἴ-οιμεν	–
	ἴ-ητε	ἴ-οιτε	ἴ-τε
	ἴ-ωσι(ν)	ἴ-οιεν	ἰ-όντων ή ἴ-τωσαν
	ἴ-ητον	ἴ-οιτον	ἴ-τον
	ἴ-ητον	ἰ-οίτην	ἴ-των

Απαρ. ἰ-έναι. **Μετοχή** ἰ-ὼν (ἰόντος), ἰ-οῦσα (ἰούσης), ἰ-όν (ἰόντος).
Ρημ. επίθ. ἰ-τὸς (ἀμαξ-ιτός), ἰ-τέον. **Παράγ.** εἰσ-ι-τήριος κτλ.

22-0012_232-292_18b.indd 17 31/10/2017 12:32

3) Το ρ. φημὶ (= 1) λέω· 2) συμφωνώ· 3) ισχυρίζομαι), (ρ. θ. ισχυρό φη-, αδύνατο φᾰ):

Οριστική	
Ενεστώτας	**Παρατατικός**
φη-μὶ	ἔ-φην
φὴ-ς (ή φῇ-ς)	ἔ-φη-σθα (ή ἔ-φη-ς)
φη-σὶ(ν)	ἔ-φη
φα-μὲν	ἔ-φα-μεν
φα-τὲ	ἔ-φα-τε
φα-σὶ(ν)	ἔ-φα-σαν
φα-τὸν	ἔ-φα-τον
φα-τὸν	ἐ-φά-την

Απαρ. ενεστ. φά-ναι. Μετοχή ενεστ. φά-σκ-ων, φά-σκ-ουσα, φά-σκ-ον. Μέλλ. φή-σω. Αόρ. ἔ-φη-σα. Ρημ. επίθ. φατός, ἄ-φατος. Παράγ. φήμη, προφήτης κτλ.

22-0012_232-292_18b.indd 18 31/10/2017 12:32

	Υποτακτική	Ευκτική	Προστακτική
		Ενεστώτας	
	φῶ	φαίη-ν	–
	φῇς	φαίη-ς	φά-θι
	φῇ	φαίη	φά-τω
	φῶμεν	φαίη-μεν (ή φαῖμεν)	–
	φῆτε	φαίη-τε (ή φαῖτε)	φά-τε
	φῶσι(ν)	φαί-ησαν (ή φαῖεν)	φά-ντων (ή φά-τωσαν)
	φῆτον	φαίη-τον	φά-τον
	φῆτον	φαιή-την	φά-των

4) Το ρ. ἠμὶ (= λέω), (ρ. θ. ἠ-). Εύχρηστος ο παρατ. στο α΄ ενικό ἦ-ν (= ἔφην) και το γ΄ ενικό ἦ (= ἔφη), στις παρενθετικές φράσεις: ἦν δ' ἐγὼ (= είπα εγώ), ἦ δ' ὅς (= είπε αυτός), ἦ δ' ἣ (= είπε αυτή).

5) Το ρ. κεῖμαι (= κείτομαι, είμαι τοποθετημένος), (ρ. θ. κει-). Ενεστώτας με σημασία παρακειμένου του ρ. τίθεμαι (βλ. § 346, β):

22-0012_232-292_18b.indd 19 31/10/2017 12:32

Οριστική	Υποτακτική	Ευκτική
κεῖ-μαι	–	–
κεῖ-σαι	–	–
κεῖ-ται	κέ-ηται	κέ-οιτο
κεί-μεθα	–	–
κτλ.	κέ-ησθε	–
	κέ-ωνται	κέ-οιντο

Παρατ. (με σημασία υπερσυντ.) ἐ-κεί-μην, ἔ-κει-σο, ἔ-κει-το κτλ.
Μέλλ. κεί-σομαι, κεί-σῃ, κεί-σεται κτλ.
Παράγ. κειμήλιον, κοίτη (απ' όπου κοιτίς, κοιτὼν κτλ.).

6) Το ρ. κάθημαι (σύνθετο από την πρόθ. κατὰ και το ποιητ. ρ. ἧμαι· ρ. θ. ἡσ- και ἡ-). Ο ενεστώτας με σημασία παρακειμένου του καθέζομαι:

Οριστική	Υποτακτική	Ευκτική
κάθ-η-μαι	–	καθ-ἡ-μην
κάθ-η-σαι	–	–
(κάθῃ)		
κάθ-η-ται	καθῆται	–
καθ-ή-μεθα	καθώμεθα	–
κτλ.	καθῆσθε	καθ-ῆ-σθε
	καθῶνται	–

22-0012_232-292_18b.indd 20 31/10/2017 12:32

Προστακτ.	Απαρ.	Μετοχή
–	κεῖ-σθαι	κεί-μενος
κεῖ-σο		κει-μένη
κεί-σθω		κεί-μενον
–		
κεῖ-σθε		
κτλ.		

Προστακτ.	Απαρ.	Μετοχή
–	καθ-ῆ-σθαι	καθ-ή-μενος
κάθ-η-σο		καθ-η-μένη
		καθ-ή-μενον
καθ-ή-σθω		
–		
–		
–		

22-0012_232-292_18b.indd 21 31/10/2017 12:32

Παρατατ. ἐ-καθ-ή-μην, ἐ-κάθ-η-σο, ἐ-κάθ-η-το κτλ. Και χωρίς αύξηση: καθ-ή-μην, καθ-ῆ-σο, καθ-ῆ-το, καθ-ή-μεθα, καθ-ῆ-σθε, καθ-ῆ-ντο.
Μέλλ. (συνηρ.) καθ-εδοῦμαι, καθ-εδεῖ, καθ-εδεῖται κτλ. (από το καθέζομαι).

7) Το ρ. οἶδα (= ξέρω) (ρ. θ. ισχυρό Fειδ- = εἰδ- και με τροπή του ε σε ο: οἰδ-, αδύνατο θ. Fιδ- = ἰδ-). Το οἶδα είναι παρακείμ. β΄ του άχρηστου ρ. εἴδω και πήρε σημασία ενεστώτα (βλ. § 359, 2).

Οριστική	Υποτακτική	Ευκτική
οἶδ-α	εἰδῶ	εἰδείη-ν
οἶσθ-α	εἰδῇς	εἰδείη-ς
οἶδ-ε	εἰδῇ	εἰδείη
ἴσ-μεν	εἰδῶμεν	εἰδείη-μεν (εἰδεῖμεν)
ἴσ-τε	εἰδῆτε	εἰδείη-τε (εἰδεῖτε)
ἴσ-ασι(ν)	εἰδῶσι(ν)	εἰδείη-σαν (εἰδεῖεν)
ἴσ-τον	εἰδῆτον	εἰδεῖ-τον
ἴσ-τον	εἰδῆτον	εἰδεί-την

22-0012_232-292_18b.indd 22 31/10/2017 12:32

Προστακτ.	Απαρ.	Μετοχή
–	εἰδ-έναι	εἰδ-ὼς
ἴσ-θι		εἰδ-υῖα
ἴσ-τω		εἰδ-ὸς
–		γενική: εἰδ-ότος
ἴσ-τε		εἰδ-υίας
		εἰδ-ότος
ἴσ-των (ἵστωσαν)		
ἴσ-τον		
ἴσ-των		

Υπερσυντέλ. (με σημασία παρατ.) ᾔδ-ειν ή ᾔδ-η, ᾔδ-εις ή ᾔδ-ησθα, ᾔδ-ει ή ᾔδ-ειν, ᾔδ-ε-μεν ή ᾖσ-μεν, ᾔδ-ε-τε ή ᾖστε, ᾔδ-ε-σαν ή ᾖ-σαν, ᾔδ-ειτον ή ᾖσ-τον, ᾐδ-είτην ή ᾖσ-την.

22-0012_232-292_18b.indd 23 31/10/2017 12:32

Μέλλ. εἴ-σομαι και εἰδή-σω. Ρημ. επίθ. ἰσ-τέον. Παράγ. εἴδησις, εἶδος, επίρρ. (από τη μετοχή) εἰδότως (= με επίγνωση, συνειδητά), ἴστωρ (= γνώστης, έμπειρος)· απ' αυτό: ἱστορία.

8) Το ρ. δέδοικα ή δέδια (= φοβούμαι), (ρ. θ. ισχυρό δει- και με τροπή του ε σε ο: δοι-, αδύνατο θ. δι-). **Τούτο είναι παρακείμ. του άχρηστου ρ. δείδω και έχει σημασία ενεστώτα. Εκτός από τους κανονικούς τύπους (δέδοικα, -κας, -κε κτλ.) έχει και ορισμένους εύχρηστους τύπους κατά τα ρήματα σε -μι (πβ. § 347), δηλ. κλίνεται κατά τον ακόλουθο τρόπο:**

Οριστική		Υποτακτική
δέ-δοι-κα ή	δέ-δι-α	–
δέ-δοι-κας	δέ-δι-ας	–
δέ-δοι-κε	δέ-δι-ε	δε-δί-ῃ
δε-δοί-καμεν	δέ-δι-μεν	–
δε-δοί-κατε	δέ-δι-τε	–
δε-δοί-κασι(ν)	δε-δί-ασι(ν)	δε-δί-ωσι(ν)

22-0012_232-292_18b.indd 24 31/10/2017 12:32

Προστακτ.	Απαρ.	Μετοχή
—	δε-δοι-κέναι	δε-δοι-κὼς
(δέ-δι-θι)	ή	δε-δοι-κυῖα
(δε-δί-τω)	δε-δι-έναι	δε-δοι-κὸς
—		ή δε-δι-ὼς
—		δε-δι-υῖα
—		δε-δι-ὸς

Υπερσυντέλ. (με σημασ. παρατ.) ἐ-δε-δοί-κειν, -κεις, -κει, -κεμεν, -κετε, -κεσαν και ἐ-δέ-δι-σαν. Μέλλ. δεί-σομαι, -σει, -σεται κτλ. Αόρ. ἔ-δει-σα. Παράγ. δεῖ-μα (= τρόμος), δέος ουδ. (= φόβος).

9) Το τέ-θνη-κα (= έχω πεθάνει, είμαι νεκρός), παρακείμ. του ρ. ἀποθνῄ-σκω (ρ. θαν-, θνα-, θνη-, θνε-).

22-0012_232-292_18b.indd 25 31/10/2017 12:32

Και τούτο εκτός από τους κανονικούς τύπους (τέθνηκα, -κας, -κε κτλ.) έχει και τους ακόλουθους τύπους κατά τα ρήματα σε -μι (πβ. § 346):
Οριστ. τέ-θνα-μεν, τέ-θνα-τε, τε-θνᾶ-σι(ν). **Υπερσυντ.** ἐ-τέ-θνα-σαν. **Απαρ.** τε-θνά-ναι. **Μετοχή:** τε-θνε-ὼς (**γεν.** -ῶτος), τε-θνε-ῶσα (**γεν.** -ώσης), τε-θνε-ὼς ή τε-θνε-ὸς (**γων.** -ῶτος).

10) Το βέβηκα (= έχω βαδίσει), παρακείμ. του ρ. βαίνω (θ. βη-, βᾰ-), που εκτός από τους κανονικούς τύπους έχει και τους ακόλουθους τύπους κατά τα ρήματα σε -μι (πβ. § 346):

Υποτακτική γ΄ πληθ. βεβῶσι. **Μετοχή:** βεβώς, -ῶσα, -ώς.

11) Το ἔοικα (= μοιάζω· ρ. θ. ισχυρό Fεικ = εἰκ- = και με τροπή του ε σε ο: Foικ- = οἰκ-· αδύνατο Fικ- = ἰκ-). Τούτο είναι παρακείμενος του άχρηστου ρ. εἴκ-ω και έχει σημασία ενεστώτα. Κλίνεται έτσι: **Παρακείμ. Οριστ.** ἔ-οικ-α, -ας, -ε, ἐ-οίκ-αμεν, -ατε, -ασι και εἴξασι (από το εἴκ-σασι). **Υποτ.** ἐ-οίκ-ω, -ῃς, -ῃ **κτλ. Ευκτ.** ἐ-οίκ-οιμι, -οις, -οι **κτλ. Προστ.** λείπει. **Απαρ.** εἰκ-έναι (και μεταγεν. ἐ-οικ-έναι). **Μετ.** εἰκὼς (-ότος), εἰκυῖα (-υίας), εἰκὸς (-ότος) (και μεταγ. ἐ-οικ-ώς, -υῖα, -ός). **Υπερσ.** (με σημασία παρατ.) ἐ-ᾠκ-ειν, ἐ-ᾠκ-εις, ἐ-ᾠκ-ει **κτλ.**

12) Το απρόσωπο χρὴ (= είναι ανάγκη, πρέπει): **Οριστ. ενεστ.** χρή. **Παρατ.** χρῆν ή ἐχρῆν. **Υποτ.** χρῇ. **Ευκτ.** χρείη. **Απαρ.** χρῆναι. **Μετοχή μόνο ουδ.** τὸ χρεὼν με σημασία ουσιαστικού (βλ. § 152, 1).

13) Το απρόσωπο εἵμαρται (= είναι πεπρωμένο). Τούτο είναι παρακείμ. του ποιητ. ρ. μείρομαι (= παίρνω

22-0012_232-292_18b.indd 26 31/10/2017 12:32

το μέρος που μου ανήκει) (ρ. θ. σμερ- (-μερ, -μορ) και σμαρ-).

Εύχρηστοι τύποι: το γ΄ εν. του παρακ. εἵ-μαρ-ται (από αρχικό τύπο σέ-σμαρ-ται), το γ΄ εν. του υπερσυντ. εἵ-μαρ-το και η μετοχή του παρακ. εἱμαρμένος (μάλιστα στο θηλ. εἱμαρμένη σαν ουσιαστ. με παράλειψη του μοῖρα).

14) Το απρόσωπο **πέπρωται** (= είναι πεπρωμένο). Τούτο είναι παρακείμ. ρήματος άχρηστου στον ενεστώτα, που έχει αόρ. β΄ ἔ-πορ-ον (ποιητ. = έδωσα) (ρ. θ. πορ-, με μετάθεση και έκταση του ο: πρω-). Εύχρηστοι τύποι: το γ΄ εν. του παρακ. πέ-πρω-ται ή πε-πρω-μένον ἐστί, το γ΄ εν. του υπερσ. ἐ-πέ-πρω-το και η μετοχή του παρακ. ἡ πεπρωμένη (ενν. μοῖρα), τὸ πεπρωμένον (ενν. μέρος).

22-0012_232-292_18b.indd 27 31/10/2017 12:32

30ό ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΡΗΜΑΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ, ΑΠΟΘΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΩΠΑ

Α΄. Ρήματα ανώμαλα

352. Ανώμαλα λέγονται τα ρήματα που παρουσιάζουν διάφορες ανωμαλίες ή κατά το σχηματισμό ή κατά τη σημασία των χρόνων.

1. Ρήματα ανώμαλα κατά το σχηματισμό των χρόνων

Ι. Πρόσφυμα ε

353. Σε μερικά ρήματα το ρηματικό θέμα μεγαλώνει κατά μία συλλαβή παίρνοντας στο τέλος το πρόσφυμα **-ε-**, για να σχηματιστεί το χρονικό θέμα:

α) του ενεστώτα και του παρατατικού: (δοκ-έ-ω) δοκῶ (= φαίνομαι) (ρ. θ. δοκ-, θ. ενεστ. δοκε-), (ὠθ-έ-ω) ὠθῶ (ρ. θ. ὠθ-, θ. ενεστ. ὠθε-) κ.ά.

β) μερικών από τους άλλους χρόνους: μέν-ω (ρ. θ. μεν-, χρον. θ. μενε- και εμπρός από σύμφωνο μενη-), νέμ-ω (= μοιράζω, βόσκω) (ρ. θ. νεμ-, χρον. θ. νεμε-, νεμη-) κ.ά.

γ) όλων των άλλων χρόνων εκτός από τον ενεστώτα και τον παρατατικό: βούλ-ομαι (ρ. θ. βουλ-, χρον. θ. βουλε- και εμπρός από σύμφωνο βουλη-), δέ-ω (= έχω ανάγκη) (ρ. θ. δε-, χρον. θ. δεε-, δεη-), ἐθέλ-ω ή θέλ-ω (ρ. θ. ἐθελ-, χρον. θ. ἐθελε-, ἐθελη-), μέλλ-ω (ρ. θ. μελλ-, χρον.

22-0012_232-292_18b.indd 28 31/10/2017 12:32

θ. μελλε-, μελλη-), ὀφείλ-ω (ρ. θ. ὀφελ. = ὀφειλ-, χρον. θ. ὀφειλε-, ὀφειλη-), οἴ-ο-μαι και οἶ-μαι (= φρονώ) (ρ. θ. οἰ-, χρον. θ. οἰε-, οἰη-) κ.ά.

ΙΙ. Πρόσφυμα σκ ή ισκ

354. Σε μερικά ρήματα το ρηματικό θέμα παίρνει στο τέλος του το πρόσφυμα -σκ- ή -ισκ-, για να σχηματιστεί το θέμα του ενεστώτα και του παρατατικού:
ἀρέ-σκ-ω, βλώ-σκ-ω (ποιητ. = έρχομαι), βό-σκ-ω, γηρά-σκ-ω, μεθύ-σκ-ω, πά-σχ-ω (από το πάθ-σκ-ω), φά-σκ-ω (= λέω), χά-σκ-ω· ἁλ-ίσκ-ομαι (= πιάνομαι, κυριεύομαι), ἀναλ-ίσκ-ω (= ξοδεύω), εὑρ-ίσκ-ω, θνῄσκ-ω (από το θνη-ίσκ-ω), θρῴσκ-ω (ποιητ. = τινάζομαι, πηδώ· από το θρω-ίσκ-ω) κ.ά.

ΙΙΙ. Ενεστωτικός αναδιπλασιασμός

355. Σε μερικά ρήματα, για να σχηματιστεί το χρονικό θέμα του ενεστώτα και του παρατατικού, το ρηματικό θέμα παίρνει στην αρχή του ενεστωτικό αναδιπλασιασμό (βλ. § 337):
βι-βάζω (= βάζω) (ρ. θ. βα-, με ενεστ. αναδιπλ. βι-βα- και από αναλογία προς τα ρ. σε -άζω: βιβάζ-ω· στο ρήμα αυτό ο ενεστωτικός αναδιπλασιασμός φυλάγεται σε όλους τους χρόνους και τα παράγωγα·
γί-γν-ομαι (ρ. θ. γεν-, με συγκοπή γν- και με ενεστ. αναδιπλ. γι-γν-)·
πί-πτ-ω (ρ. θ. πετ-, με συγκοπή πτ- και με ενεστωτικό αναδιπλ. πι-πτ-)·

22-0012_232-292_18b.indd 29 31/10/2017 12:32

τί-κτ-ω (ρ. θ. τεκ-, με συγκοπή τκ-, με ενεστ. αναδιπλ. τι-τκ- και με μετάθεση τι-κτ-)·
ἴ-σχ-ω (= έχω) (ρ. θ. σεχ.-, με συγκοπή σχ- και με ενεστ. αναδιπλ. σι-σχ- = ἰ-σχ-, με ψιλή, γιατί ακολουθεί χ· βλ. § 64, 1 κ.ά.

IV. Ενεστωτικός αναδιπλασιασμός και πρόσφυμα σκ

356. Σε μερικά ρήματα, για να σχηματιστεί το χρονικό θέμα του ενεστώτα και του παρατατικού, το ρηματικό θέμα παίρνει στην αρχή του ενεστωτικό αναδιπλασιασμό και στο τέλος πρόσφυμα -σκ-:
βι-βρώ-σκ-ω (ποιητ. = τρώγω) (ρ. θ. βρω-), γι-γνώ-σκ-ω (ρ. θ. γνω-), ἀπο-δι-δρά-σκ-ω (ρ. θ. δρα-), πι-πρά-σκ-ω (= πουλώ) (ρ. θ. πρα-, πβ. πρατήριον), τι-τρώ-σκ-ω (ρ. θ. τρω-), μι-μνή-σκ-ω (= υπενθυμίζω) (ρ. θ. μνη-, χρον. θ. μι-μνη-σκ- = μιμνήσκ-) κ.ά.· έτσι και δι-δά-σκ-ω (ρ. θ. δα-), που κρατεί τον ενεστωτικό αναδιπλασιασμό σε όλους τους χρόνους.

V. Πρόσφυμα ν, αν, νε, νι ή νυ, σ

357. Σε μερικά ρήματα το ρηματ. θέμα, για να σχηματιστεί το χρον. θέμα του ενεστώτα και του παρατατικού, παίρνει στο τέλος του:

α΄) το πρόσφυμα ν: δάκ-ν-ω (= δαγκάνω) (ρ. θ. δακ-), κάμ-ν-ω (= κουράζομαι) (ρ. θ. καμ-), πί-ν-ω (ρ. θ. πι-), τέμ-ν-ω (ρ. θ. τεμ-), τί-ν-ω (= πληρώνω) (ρ. θ. τει- και τῖ-), φθά-ν-ω (ρ. θ. φθη- και φθα-), φθί-ν-ω (ρ. θ. φθι-) κ.ά.

β΄) το πρόσφυμα αν: αἰσθ-άν-ομαι, ἁμαρτ-άν-ω,

22-0012_232-292_18b.indd 30 31/10/2017 12:32

(ἀπ)εχθ-άν-ομαι (= γίνομαι μισητός), αὐξ-άν-ω, βλαστ-άν-ω, (κατα)δαρθ-άν-ω (= κοιμούμαι) (ρ. θ. δαρθ-), ὀλισθ-άν-ω (= γλιστρώ) κ.ά.

γ΄) **το πρόσφυμα αν μετά το χαρακτήρα και συγχρόνως ένα ν εμπρός από το χαρακτήρα:** λα-ν-θ-άν-ω (ρ. θ. λαθ-), μα-ν-θ-άν-ω (ρ. θ. μαθ-), πυ-ν-θ-άν-ομαι (ρ. θ. πυθ-), (θι-ν-γ-άν-ω) θιγγ-άν-ω (= εγγίζω) (ρ. θ. θιγ-), (λα-ν-χ-άν-ω) λαγχ- άν-ω (ρ. θ. λαχ-), (τυ-ν-χ-άν-ω) τυγχ-άν-ω (ρ. θ. τυγ-), (λα-ν-β-άν-ω) λαμβ- άν-ω (ρ. θ. λαβ-), (λι-ν-π-άν-ω) λιμπ-άν-ω (= αφήνω) (ρ. θ. λιπ-) κ.ά.· βλ. § 70, 5.

δ΄) **το πρόσφυμα νε:** (ἀφ-ικ-νέ-ομαι) ἀφ-ικνοῦμαι (ρ. θ. ἰκ-), (ὑπ-ι-σχ-νέ-ομαι) ὑπ-ισχνοῦμαι (ρ. θ. σεχ-, σχ-, σι-σχ-, ἰσχ-· πβ. § 355, ρ. ἴσχω) κ.ά.

ε΄) **το πρόσφυμα νι ή νυ** (με μετάθεση του **ι** ή **υ** εμπρός από το χαρακτήρα): βαίν-ω (ρ. θ. βη-, βᾰ: βάνι-ω = βαίνω), ἐλαύν-ω (ρ. θ. ἐλα-: ἐλά-νυ-ω = ἐλαύνω) κ.ά.

ς΄) **το πρόσφυμα σ:** (ἀλέκ-σ-ω) ἀλέξω (= αποκρούω), (ἔπ-σ-ω) ἔψω, (αὔγ-σ-ω) αὔξω και (αὐγ-σ-άν-ω) αὐξάνω.

VI. Συνώνυμα θέματα

358. Μερικών ρημάτων οι χρόνοι δεν σχηματίζονται από ένα ρηματικό θέμα, παρά από δύο ή περισσότερα θέματα συνώνυμα, που έχουν δηλαδή διαφορετική ετυμολογία, αλλά την ίδια περίπου σημασία. Έτσι λ.χ. σχηματίζουν τους διάφορους χρόνους τα ρήματα:
ἀγορεύω (θ. ἀγορευ-, ἐρε-, ῥε- = ῥη-, εἰπ-)·

22-0012_232-292_18b.indd 31 31/10/2017 12:32

αἱρέω -ῶ (θ. αἱρε- = αἱρη-, Fελ- = ἑλ-)·
εἰμὶ (θ. ἐσ-, γεν-)·
ἔρχομαι (θ. ἐρχ-, εἰ- και ἰ-, ἐλευθ-, ἐλυθ-, ἐλθ-)·
ἐσθίω (θ. ἐδ-, ἐδε- = ἐδη-, ἐσθι-, φαγ-)·
ζῶ (θ. ζη-, βιω-, βιο-)·
λέγω (θ. λεγ-, Fερε- = ἐρε- = ἐρη-, ῥε- = ῥη-, Fειπ- = εἰπ-)·
τρέχω (θ. θρεχ- = τρεχ- § 69, 1· δραμ-, δραμε- = δραμη-)·
φέρω (θ. φερ-, οἰ-, ἐνεκ- και ἐνκ- = ἐγκ- § 62, 1)·
ὁράω -ῶ (θ. Fορα- = ὁρα-, ὀπ-, Fειδ- = εἰδ-, Fιδ- = ἰδ-)·
ὠνέομαι -οῦμαι (θ. Fωνε- = ὠνε-, πρια-) κ.ά.

2. Ρήματα ανώμαλα κατά τη σημασία των χρόνων

359. Μερικοί χρόνοι ορισμένων ρημάτων της αρχαίας ελληνικής δεν έχουν σημασία σύμφωνη με την κατάληξή τους. Έτσι μερικά έχουν:

1) ενεστώτα με σημασία παρακειμένου, παρατατικό με σημασία υπερσυντελίκου ή αορίστου και απλό μέλλοντα με σημασία συντελεσμένου μέλλοντα:
ἥκω (= έχω έρθει), ἧκον (= είχα έρθει ή ήρθα), ἥξω (= θα έχω έρθει)· οἴχομαι (= έχω φύγει), ᾠχόμην (= είχα φύγει) κ.ά.·

2) παρακείμενο με σημασία ενεστώτα και υπερσυντέλικο με σημασία παρατατικού:
οἶδα (= ξέρω), ᾔδειν (= ήξερα) - δέδοικα ή δέδια (= φοβούμαι), ἐδεδοίκειν (= φοβόμουν)·
εἴωθα (= συνηθίζω), εἰώθειν (= συνήθιζα) - ἔοικα (= μοιάζω), ἐῴκειν (= έμοιαζα) κ.ά.·

22-0012_232-292_18b.indd 32 31/10/2017 12:32

3) μέσο μέλλοντα με σημασία ενεργητική:
ᾄδω - ᾄσομαι· ἀκούω - ἀκούσομαι· ἁμαρτάνω - ἁμαρτήσομαι· βαίνω - βήσομαι· γελῶ - γελάσομαι· γιγνώσκω - γνώσομαι· δάκνω - δήξομαι· θέω (= τρέχω) - θεύσομαι· λαγχάνω - λήξομαι· λαμβάνω - λήψομαι· μανθάνω - μαθήσομαι· ὄμνυμι - ὀμοῦμαι· ὁρῶ - ὄψομαι· τίκτω - τέξομαι· τυγχάνω - τεύξομαι κ.ά.·

4) μέσο μέλλοντα με σημασία παθητική:
ἀδικῶ - ἀδικήσομαι (= θ' αδικηθώ από άλλον)· ἁλίσκομαι - ἁλώσομαι (= θα πιαστώ ή θα κυριευτώ από άλλον)· γεννῶ - γεννήσομαι· θεραπεύω - θεραπεύσομαι· κωλύω - κωλύσομαι· οἰκῶ - οἰκήσομαι· πάσχω - πείσομαι· φύω - φύσομαι κ.ά.·

5) παθητ. αόριστο με σημασία μέση:
αἰσχύνομαι - ᾐσχύνθην· ἀνιῶμαι (= λυπούμαι) - ἠνιάθην (= λύπησα τον εαυτό μου)· δέομαι - ἐδεήθην· λυποῦμαι - ἐλυπήθην· ὁρμῶμαι - ὡρμήθην· πορεύομαι - ἐπορεύθην· φοβοῦμαι - ἐφοβήθην κ.ά.

6) παθητ. μέλλοντα και παθητ. αόριστο με σημασία μέση:
ἀπαλλάττομαι - ἀπαλλαγήσομαι - ἀπηλλάγην· (ἐκ)πλήττομαι - (ἐκ)πλαγήσομαι - (ἐξ)επλάγην· μιμνήσκομαι - μνησθήσομαι - ἐμνήσθην· φαίνομαι - φανήσομαι - ἐφάνην κ.ά.·

7) ενεργητ. αόρ. β΄, παρακείμ. και υπερσυντέλικο με σημασία αμετάβατη:
ἵστημι, ενεργ. αόρ. β΄ ἔστην, παρακ. ἕστηκα·
φύω, ενεργ. αόρ. β΄ με μέση διάθ. ἔφυν (= υπήρξα από τη φύση, έγινα), ενεργ. παρακ. με μέση διάθ. πέφυκα

22-0012_232-292_18b.indd 33 31/10/2017 12:32

(= έχω γίνει, είμαι πλασμένος από τη φύση), ενεργ. υπερσ. με μέση διάθ. ἐπεφύκειν (= είχα γίνει, ήμουν πλασμένος από τη φύση) κ.ά.

Β΄. Ρήματα αποθετικά

360. Αποθετικά λέγονται τα ρήματα που έχουν μόνο μέση φωνή (όπως τα νεοελλ. ρ.: αισθάνομαι, δέχομαι, έρχομαι, σέβομαι κ.ά.).

Από τα αποθετικά ρήματα:

1. λέγονται μέσα αποθετικά όσα έχουν μόνο μέσο αόριστο (α΄ ή β΄) με ενεργητική διάθεση:
αἰσθάνομαι - ᾐσθόμην, ἀσπάζομαι - ἠσπασάμην, ἐντέλλομαι - ἐνετειλάμην. ἕπομαι - ἑσπόμην, θεῶμαι (= παρατηρώ) - ἐθεασάμην, καρποῦμαι - ἐκαρπωσάμην, μηχανῶμαι (= επινοώ, μηχανεύομαι) - ἐμηχανησάμην, πυνθάνομαι - ἐπυθόμην, ὑπισχνοῦμαι - ὑπεσχόμην, φθέγγομαι - ἐφθεγξάμην κ.ά.

2. λέγονται παθητικά αποθετικά όσα έχουν αόριστο μόνο παθητικό μ' ενεργητική διάθεση:
ἀμιλλῶμαι - ἠμιλλήθην, βούλομαι - ἐ(ἠ)βουλήθην, διανοοῦμαι - διενοήθην, δύναμαι - ἐ(ἠ)δυνήθην, ἐναντιοῦμαι - ἠναντιώθην, ἐπιμελοῦμαι - ἐπεμελήθην.
οἴομαι και οἶμαι (= φρονώ) - ᾠήθην κ.ά.

3. λέγονται μεικτά αποθετικά όσα έχουν και μέσο αόριστο μ' ενεργητική διάθεση και παθητικό αόριστο με παθητική διάθεση:
αἰτιῶμαι (= κατηγορώ) - ᾐτιασάμην (= κατηγόρησα) - ᾐτιάσθην (= κατηγορήθηκα)·

22-0012_232-292_18b.indd 34 31/10/2017 12:32

βιάζομαι (= στενοχωρώ) - ἐβιασάμην (= στενοχώρησα) - ἐβιάσθην (= στενοχωρήθηκα)·
δωροῦμαι (= χαρίζω) - ἐδωρησάμην (= χάρισα) - ἐδωρήθην (= δόθηκα σαν δώρο)·
ἐργάζομαι - εἰργασάμην (= τελείωσα κάποια εργασία, έκαμα) - εἰργάσθην (= εκτελέστηκα, έγινα)·
ἰῶμαι (= γιατρεύω) - ἰασάμην (= γιάτρεψα) - ἰάθην (= γιατρεύτηκα, θεραπεύτηκα)·
κτῶμαι (= αποκτώ) - ἐκτησάμην (= απόκτησα) - ἐκτήθην (= αποκτήθηκα)·
λυμαίνομαι (= βλάφτω) - ἐλυμηνάμην (= έβλαψα) - ἐλυμάνθην (= βλάφτηκα)·
μιμοῦμαι (= κάνω κάτι κατ' απομίμηση, παριστάνω) - ἐμιμησάμην (= έκαμα κάτι κατ' απομίμηση, παράστησα) - ἐμιμήθη (= έγινε κάτι κατ' απομίμηση)·
χρῶμαι (= χρησιμοποιώ) - ἐχρησάμην (= χρησιμοποίησα) - ἐχρήσθην (= χρησιμοποιήθηκα)·
ὠνοῦμαι (= αγοράζω) - ἐπριάμην (= αγόρασα) - ἐωνήθην (= αγοράστηκα) κ.ά.

Γ΄. Ρήματα απρόσωπα ή τριτοπρόσωπα

361. Ρήματα **απρόσωπα ή τριτοπρόσωπα** λέγονται εκείνα που συνηθίζονται μόνο ή κυρίως στο τρίτο πρόσωπο, χωρίς προσωπικό υποκείμενο (πβ. τα νεοελλ. πρέπει, μέλει κτλ.). Συνηθισμένα απρόσωπα ρήματα στην αρχαία ελληνική είναι:

1) τα ρ. δεῖ (= πρέπει), χρὴ (βλ. § 351,12), προσήκει (= αρμόζει), δοκεῖ (= φαίνεται), μέλει (μοι) [=(με) νοιάζει,

22-0012_232-292_18b.indd 35 31/10/2017 12:32

υπάρχει φροντίδα], μεταμέλει (= έρχεται μετάνοια· μεταμέλει μοι = μετανιώνω, μεταμέλει σοι = μετανιώνεις κτλ.), μέτεστι (= υπάρχει συμμετοχή· μέτεστί μοί τινος = συμμετέχω σε κάτι), ἔνεστι (= είναι δυνατό, μπορεί), ἔξεστι (= επιτρέπεται), εἵμαρται, πέπρωται (βλ. § 351, 13 και 14) κτλ.

2) Τα ρ. λέγεται, ὁμολογεῖται, ἀγγέλλεται, ᾄδεται, θρυλεῖται, νομίζεται κτλ., όταν έχουν υποκείμενο απαρέμφατο.

31ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1. Επιρρήματα

362. Επιρρήματα λέγονται οι άκλιτες λέξεις που προσδιορίζουν κυρίως τα ρήματα και φανερώνουν **τόπο, χρόνο, τρόπο, ποσό, βεβαίωση** ή **άρνηση** κτλ.

Τα επιρρήματα κατά τη σημασία τους είναι:

1) **τοπικά** (όσα σημαίνουν τ ό π ο): ποῦ; πῇ; ποῖ; ὅπου, ἔνθα, ἐνθάδε, ἐκεῖ, αὐτοῦ, ἄνω, κάτω, ἐγγύς, ἔσω, ἔξω κ.ά.·

2) **χρονικά** (όσα σημαίνουν χ ρ ό ν ο): πότε; ὅτε, τότε, ὁπηνίκα, πηνίκα; ποτὲ (= κάποτε), νῦν, πρίν, ἔπειτα, πάλαι, χθές, σήμερον, αὔριον, αὖ, αὖθις (= πάλι) κ.ά.·

22-0012_232-292_18b.indd 36 31/10/2017 12:32

3) τροπικά (όσα σημαίνουν τ ρ ό π ο): πῶς; πῇ; οὕτω(ς), ὧδε (= έτσι), ὅπως, ὡς (= καθώς), ὥσπερ, εὖ, καλῶς, κακῶς, σωφρόνως κ.ά.·

4) ποσοτικά (όσα σημαίνουν π ο σ ό): πόσον; ὅσον, τόσον, ὁπόσον, πολύ, μάλα, ἄγαν, λίαν, πάνυ, σφόδρα, ὀλίγον, ποσάκις, τοσάκις, πολλάκις, δίς, τρίς, τετράκις κτλ. ·

5) βεβαιωτικά (όσα σημαίνουν β ε β α ί ω σ η): ναί, μάλιστα, δὴ (= βέβαια), δῆτα (= βέβαια, χωρίς αμφιβολία), ἦ (= αλήθεια) κ.ά.·

6) αρνητικά (όσα σημαίνουν ά ρ ν η σ η): οὐ (βλ. § 61, 2), μή·

7) διστακτικά (όσα σημαίνουν δ ι σ τ α γ μ ό): ἆρα (= άραγε), μῶν (= μήπως), τάχα, ἴσως κ.ά.

Συσχετικά επιρρήματα

363. Από τα τοπικά, χρονικά, τροπικά και ποσοτικά επιρρήματα:

1) όσα εισάγουν ερώτηση λέγονται **ερωτηματικά**·
2) όσα έχουν αόριστη σημασία λέγονται **αόριστα**·
3) όσα σημαίνουν δείξιμο λέγονται **δεικτικά**· 4) όσα αναφέρονται σε λέξη άλλης πρότασης λέγονται **αναφορικά.**

Τα ερωτηματικά, τα αόριστα, τα δεικτικά και τα αναφορικά επιρρήματα λέγονται μαζί **συσχετικά επιρρήματα** (πβ. §§ 243-244).

22-0012_232-292_18b.indd 37 31/10/2017 12:32

363α. ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΣΧΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΩΝ

Τοπικά			
	Ερωτηματικά	Αόριστα	
Για στάση σ' έναν τόπο	ποῦ;	ποὺ (= κάπου)	
Για κίνηση από έναν τόπο	ποῖ; (= προς ποιο μέρος;)	ποὶ (= κάπου, προς κάποιο μέρος)	
Για κίνηση προς έναν τόπο	πόθεν;	ποθὲν (= από κάποιο μέρος)	
Χρονικά			
	πότε; πηνίκα; (= κατά ποια ώρα;)	ποτὲ (= κάποτε)	
Τροπικά			
	πῶς;	πὼς (= κάπως)	
Τοπικά ή τροπικά			
	πῇ; (= σε ποιο μέρος; πού; - ή πώς;)	πὴ (= σε κάποιον τόπο, κάπου - ή κάπως)	
Ποσοτικά			
	πόσον;		

22-0012_232-292_18b.indd 38 31/10/2017 12:32

	Δεικτικά	Αναφορικά
	ἐνθάδε, ἐνταῦθα, αὐτοῦ, ἐκεῖ	οὗ (= εκεί όπου), ὅπου, ἔνθα, ὅθι
	ἐνθάδε, ἐνταῦθα, αὐτόσε, ἐκεῖσε	οἷ, ὅποι (= προς τα εκεί όπου), ἔνθα
	ἐνθένδε (= απ' εδώ), ἐντεῦθεν, ἐκεῖθεν	ὅθεν (= απ' όπου), ὀπόθεν, ἔνθεν
	τότε, τηνίκα, τηνικάδε, τηνικαῦτα (=εκείνη την ώρα)	ὅτε, ὀπότε, ἡνίκα, ὀπηνίκα (= την ώρα που)
	οὕτω(ς), ὧδε (= έτσι, ως εξής)	ὡς (= όπως), ὥσπερ (= όπως ακριβώς), ὅπως
	τῇδε, ταύτῃ (= σ' αυτόν τον τόπο, εδώ - ή έτσι)	ᾗ, ὅπῃ (= όπου - ή όπως)
	τόσον, τοσόνδε, τοσοῦτον	ὅπου, ὀπόσον

22-0012_232-292_18b.indd 39 31/10/2017 12:32

2. Προθέσεις

364. Προθέσεις λέγονται οι άκλιτες λέξεις που συνήθως μπαίνουν εμπρός από κλιτές λέξεις και φανερώνουν διάφορες σχέσεις, όπως τα επιρρήματα.

365. Από τις προθέσεις:

1) λέγονται **κύριες προθέσεις** όσες χρησιμοποιούνται και στη σύνταξη εμπρός από τις πλάγιες πτώσεις των πτωτικών (π.χ. ἐν τῇ πόλει, σὺν αὐτῷ) και σε σύνθεση με άλλες λέξεις (π.χ. ἔντιμος, συντυγχάνω· βλ. § 421)· αυτές είναι 18, οι 6 μονοσύλλαβες και οι 12 δισύλλαβες:

εἰς, ἐν, ἐκ ή ἐξ, πρό, πρός, σύν·
ἀνά, διά, κατά, μετά, παρὰ - ἀμφί, ἀντί, ἐπί, περὶ - ἀπό, ὑπό - ὑπέρ·

2) λέγονται **καταχρηστικές προθέσεις** όσες χρησιμοποιούνται μόνο στη σύνταξη εμπρός από τις πλάγιες πτώσεις των πτωτικών (και όχι σε σύνθεση με άλλες λέξεις)· αυτές είναι οι ακόλουθες εννιά:

α) με γενική: ἄχρι, μέχρι, ἄνευ, χωρίς, πλήν, ἕνεκα ή ἕνεκεν (Π.χ. ἄχρι τῆς νυκτός, μέχρι τοῦδε κτλ.)·

β) μ' αιτιατική: ὡς, νή, μὰ (π.χ. ὡς ἐμὲ = σ' εμένα, προς εμέ· νὴ τὸν Δία· μὰ τοὺς θεούς).

3. Σύνδεσμοι

366. Σύνδεσμοι λέγονται οι άκλιτες λέξεις που χρησιμεύουν για να συνδέουν με ορισμένους τρόπους λέξεις ή προτάσεις μεταξύ τους: ἐγὼ **καὶ** σὺ – ἐπαιάνιζόν

22-0012_232-292_18b.indd 40 31/10/2017 12:32

τε οἱ Ἕλληνες **καὶ** ἤρχοντο ἀντίοι ἰέναι πρὸς τοὺς πολεμίους.

367. Οι σύνδεσμοι κατά τη σημασία τους είναι συμπλεκτικοί, διαζευκτικοί (ή **διαχωριστικοί**), **αντιθετικοί** (ή **εναντιωματικοί**), **παραχωρητικοί** (ή **ενδοτικοί**), **χρονικοί, αιτιολογικοί, τελικοί, συμπερασματικοί, ειδικοί, υποθετικοί, ερωτηματικοί, ενδοιαστικοί** (ή **διστακτικοί**).

1) **Συμπλεκτικοί** λέγονται οι σύνδεσμοι που **σ υ μ π λ έ κ ο υ ν**, δηλ. συνενώνουν (καταφατικά ή αποφατικά), λέξεις ή προτάσεις:
κ α τ α φ α τ ι κ ο ί: τε, καί· **ἀ π ο φ α τ ι κ ο ί**: οὔτε, μήτε – οὐδέ, μηδέ.

2) **Διαζευκτικοί** ή **διαχωριστικοί** λέγονται οι σύνδεσμοι που συνδέουν **δ ι α ζ ε υ κ τ ι κ ά** (δηλ. διαχωριστικά) λέξεις ή προτάσεις: ἤ, ἤτοι, εἴτε, ἐάντε, ἄντε, ἤντε.

3) **Αντιθετικοί** ή **εναντιωματικοί** λέγονται οι σύνδεσμοι που σημαίνουν ότι εκείνα που συνδέονται με αυτούς είναι αντίθετα μεταξύ τους: μέν, δέ, μέντοι, ὅμως, ἀλλά, ἀτὰρ (= όμως), μὴν (= όμως), ἀλλὰ μὴν (= αλλά όμως), καὶ μὴν (= και όμως), οὐ μὴν ἀλλὰ (= αλλά όμως), καίτοι (= και όμως).

4) **Παραχωρητικοί** ή **ενδοτικοί** λέγονται οι σύνδεσμοι με τους οποίους συνδέονται δύο νοήματα κάπως ασυμβίβαστα μεταξύ τους και που το ένα δηλώνει παραχώρηση (συγκατάβαση) προς το άλλο (πβ. τα νεοελλ. **αν και** ο καιρός δεν είναι καλός, θα πάω στο κυνήγι - εργάζεται, **μολονότι** είναι άρρωστος).

22-0012_232-292_18b.indd 41 31/10/2017 12:32

Παραχωρητικοί σύνδεσμοι είναι:
εἰ καί, ἄν καὶ - καὶ εἰ, καὶ ἄν, κἂν (= και αν ακόμη) - οὐδ' εἰ, οὐδ' ἐάν, μήδ' ἐὰν (= ούτε και αν) - καίπερ (= αν και): νοεῖς τοῦτο, **εἰ καὶ** μὴ ὁρᾷς - γελᾷ δ' ὁ μῶρος, **κἄν** (= και αν) τι μὴ γελοῖον ᾖ.

5) Χρονικοί λέγονται οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγεται πρόταση που καθορίζει το χρόνο μιας ενέργειας:
ὡς - ὅτε, ὁπότε - ὁσάκις, ὁποσάκις - ἡνίκα, ὁπηνίκα - ἐπεί, ἐπειδὴ - ὅταν, ὁπόταν, ἐπάν, ἐπειδὰν - ἕως, ἕστε, ἄχρι, μέχρι, πρίν.

6) Αιτιολογικοί λέγονται οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγεται ένα νόημα που είναι αιτία ή δικαιολογία άλλου:
γὰρ - ὅτι, ὡς, διότι, ἐπεί, ἐπειδή.

7) Τελικοί λέγονται οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγεται πρόταση που φανερώνει το τ έ λ ο ς (δηλ. το σκοπό) μιας ενέργειας:
ἵνα, ὅπως, ὡς (= για να).

8) Συμπερασματικοί λέγονται οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγεται ένα νόημα που φανερώνει σ υ - μ π έ ρ α σ μ α άλλου προηγουμένου:
ἄρα, δή, δῆτα, οὖν, τοίνυν, τοιγάρτοι, τοιγαροῦν - οὔκουν, οὐκοῦν - ὥστε, ὡς.

9) Ειδικοί λέγονται οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγεται πρόταση που συμπληρώνει την έννοια άλλης πρότασης ως αντικείμενο ή ως υποκείμενο ή επεξηγεί κάποια λέξη άλλης πρότασης: ὅτι, ὡς.

22-0012_232-292_18b.indd 42 31/10/2017 12:32

10) Υποθετικοί λέγονται οι σύνδεσμοι που εισάγουν υπόθεση:
εἰ, ἐάν, ἄν, ἤν.

11) Ενδοιαστικοί ή διστακτικοί λέγονται οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγεται πρόταση που εκφράζει ε ν δ ο ι α σ μ ό (δηλ. φόβο ή δισταγμό για κάτι ανεπιθύμητο): μή, μὴ οὐ.

4. Επιφωνήματα

368. Επιφωνήματα λέγονται οι άκλιτες λέξεις που φανερώνουν ψυχικό πάθημα, όπως θαυμασμό, ενθουσιασμό, χαρά ή αγανάκτηση, αποστροφή, λύπη κτλ.

369. Τα επιφωνήματα της αρχαίας ελληνικής είναι:

1. **θαυμαστικά:** ἆ! ὦ! βαβαί! παπαῖ!
2. **γελαστικά:** ἄ - ἄ - ἄ!
3. **θειαστικά** (δηλ. όσα φανερώνουν ενθουσιασμό): εὐοῖ! εὐάν!
4. **σχετλιαστικά** (δηλ. όσα φανερώνουν λύπη ή αγανάκτηση): ἰώ! ἰού! οὐαί! οἴμοι! φεῦ! παπαῖ!
5. **κλητικό:** ὦ.

5. Μόρια

370. Μόρια λέγονται άκλιτες λέξεις, οι περισσότερες μονοσύλλαβες, που δεν ανήκουν κανονικά σ' ένα ορισμένο μέρος του λόγου.

Αυτά έχουν κυρίως επιρρηματική σημασία και χρησιμοποιούνται στο λόγο βοηθητικά. Τέτοια είναι στην αρχαία ελληνική τα ακόλουθα:

22-0012_232-292_18b.indd 43 31/10/2017 12:32

1. Τα εγκλιτικά τοί, γέ, πέρ, πώ, νὺν (βλ. § 42, 5).

2. Το ευχετικό εἴθε, που εκφράζει ευχή: εἴθε εἶχες βελτίους φρένας – εἴθε ὑγιαίνοις.

3. Το δυνητικό ἄν, που σημαίνει κάτι που μπορεί ή που μπορούσε να γίνει: εἶπον ἂν (= μ π ο ρ ο ύ σ α να πω).

4. Το αοριστολογικό ἄν, που είναι παραλλαγή του δυνητικού ἂν και σημαίνει τ υ χ ό ν ή ί σ ω ς: ὃς ἂν (= που τυχόν, ο οποίος τυχόν), ὅπου ἂν (= όπου τυχόν) κτλ.

5. Τα αιτιολογικά ἄτε, οἷον ή οἷον δή, οἷα ή οἷα δή, που συνάπτονται με μετοχή και σημαίνουν αιτία πραγματική: ἄτε ὤν, οἷον (δὴ) ὤν, οἷα (δὴ) ὦν (= γιατί πράγματι είναι).

6. Τα αχώριστα δηκτικά μόρια -δε και -ί, που βρίσκονται προσκολλημένα στο τέλος ορισμένων λέξεων και σημαίνουν δείξιμο: (ὁ, ἡ, τὸ) ὅδε, ἥδε, τόδε (τοῖος, τόσος, τηλίκος), τοιόσδε, τοσόσδε, τηλικόσδε, (οὗτος) οὑτοσί, αὑτηί, τουτί, (ὅδε) ὁδί, ἡδί, τοδί, (οὕτως) οὑτωσί, (ὧδε) ὠδὶ κτλ. (πβ. §§ 223 και 224, 3).

7. Τα αχώριστα προτακτικά μόρια ἀ-, νη-, δυσ-, ἀρι-, ζα-, κτλ. που ποτέ δε λέγονται μόνα τους, παρά συνηθίζονται μόνο στη σύνθεση ως πρώτα συνθετικά σύνθετων λέξεων (βλ. § 423).

22-0012_232-292_18b.indd 44 31/10/2017 12:32

6. Ἄκλιτα με πολλαπλή σημασία

371. Μερικές άκλιτες λέξεις ανήκουν σε διάφορα μέρη του λόγου και έχουν ποικίλες σημασίες, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας:

ἄν	1. υποθετ. σύνδ. (§ 367, 10)· 2. δυνητικό και αοριστολογικό μόριο (§ 370, 3 και 4)· 3. μαζί με το καὶ παραχωρητικός σύνδεσμος (ἂν καί, καὶ ἄν, § 367, 4)·
ἄχρι	1. καταχρηστ. πρόθεση (§ 365, 2)· 2. χρονικός σύνδ. (§ 367, 5)·
ἐὰν	1. υποθετ. σύνδ. (§ 367, 10)· 2. μαζί με το οὐδὲ ή μηδὲ παραχωρητικός σύνδ. (οὐδ’ ἐάν, μηδ’ ἐάν, § 367, 4)·
εἰ	1. υποθετ. σύνδ. (§ 367, 10)· 2. μαζί με το καὶ παραχωρητικός σύνδ. (εἰ καί, καὶ εἰ, § 367, 4)·
ἐπεὶ	1. χρον. σύνδ. (§ 367, 5)· 2. αιτιολογ. σύνδ. (§ 367, 6)·
ἐπειδὴ	βλ. παραπάνω ἐπεί·
ἡνίκα	βλ. ὅτε·
μέχρι	βλ. ἄχρι·
ὁπηνίκα	βλ. ὅτε·
ὁπότε	βλ. ὅτε·

22-0012_232-292_18b.indd 45 31/10/2017 12:32

ὅπως **1. επίρρ. τροπικό αναφορικό (= καθώς) (§ 362, 3)· 2. τελικός σύνδ. (= για να) (§ 367, 7)·**

ὅτε **1. επίρρ. χρονικό αναφορικό (= και τότε) (§ 362, 2)· 2. χρονικός σύνδ. (= όταν, τότε που) (§ 367, 5)· έτσι και τα ὁπότε, ἡνίκα, ὁπηνίκα·**

ὅτι **1. σύνδ. αιτιολογ. (= γιατί) (§ 367, 6)· 2. σύνδ. ειδικός (§ 367, 9)· 3. ὅ,τι αναφορ. αντωνυμία (§ 240, 3)·**

πρὶν **1. επίρρ. χρον. (§ 362, 2)· 2. σύνδ. χρον. (§ 367, 5)·**

ὡς **1. επίρρ. τροπικό αναφορικό (= καθώς, σαν) (§ 362, 3)· 2. καταχρηστ. πρόθ., στη θέση της πρόθ. εἰς (= σε, προς) (§ 365, 2)· και εμπρός από αριθμητικά (= περίπου) (ὡς εἴκοσι = περίπου είκοσι)· 3. χρονικός σύνδ. (§ 367, 5)· 4. αιτιολογ. σύνδ. (§ 367, 6)· 5. τελικός σύνδ. (§ 367, 7)· 6. συμπερασματ. σύνδ. (§ 367, 8)· 7. ειδικός σύνδ. (§ 367, 9)· 8. κάποτε εισάγει ανεξάρτητες επιφωνηματ. προτάσεις (= πως, πόσο, τι) (π.χ. ὡς καλός μοι ὁ πάππος!)· 9. εμπρός από υπερθετικά επιτείνει τη σημασία τους (π.χ. ὡς τάχιστα, ὡς μάλιστα, ὡς ἥδιστα) κτλ.**

22-0012_232-292_18b.indd 46 31/10/2017 12:32

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ

32ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ

372. Οι περισσότερες λέξεις σχηματίστηκαν από άλλες με **παραγωγή** ή με **σύνθεση:**

α) με π α ρ α γ ω γ ή: δίκη - δικάζω, δικαστής, δικαστικός·

β) με σ ύ ν θ ε σ η: (λόγος + γράφω) λογογράφος, (ξίφος + μάχαιρα) ξιφομάχαιρα.

373. Το μέρος της γραμματικής που εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους σχηματίζονται οι λέξεις λέγεται ετυμολογικό.

374. Κατά την παραγωγή και τη σύνθεση δεν παίρνονται συνήθως ακέραιες οι λέξεις, παρά θέματα λέξεων. Π.χ.

π α ρ α γ ω γ ή: από τη λ. βαίνω (θ. βα-) σχηματίζεται η λ. βα-τός·

σ ύ ν θ ε σ η: από τις λ. ναῦ-ς + πήγ-νυμι σχηματίζεται η λ. ναυ-πηγ-ός.

375. 1) Η λέξη που από το θέμα της σχηματίζεται με παραγωγή μια νέα λέξη λέγεται ως προς αυτή **πρωτότυπη**· η νέα λέξη που παράγεται λέγεται **παράγωγη:** δίκη (πρωτότυπη) - δικάζω (παράγωγη).

2) Το αρχικό θέμα που απ' αυτό βγαίνει μια σειρά από παράγωγες λέξεις με διάφορους μετασχηματισμούς λέγεται **ρίζα.**

22-0012_232-292_18b.indd 47 31/10/2017 12:32

Π.χ. ρ ί ζ α γραφ-: γράφ-ω, γραφ-εύς, γραφ-εῖον, γραφ-ή, γραφ-ὶς (**γεν.** γραφ-ίδος), γραφ-ίδ-ιον, γραφ-ικός, γραπ-τός, γραμ-μή, γραμ-μ-ικός, γράμ-μα (**γεν.** γράμματ-ος), γραμματ-ίζω (**= διδάσκω γράμματα**), γραμματ-ιστής, γραμματ-εύς, γραμματεύ-ω **κτλ., όπου από τη ρίζα γραφ- βγαίνουν τα θ έ μ α τ α γραφ-, γραφίδ-, γραπ-, γραμ-, γραμματ-, γραμματευ- κτλ.**

3) Η λέξη που δεν παράγεται από άλλη, παρά σχηματίζεται απευθείας από κάποια ρίζα, όταν προστεθεί σ' αυτή μια κατάληξη, λέγεται ριζική λέξη.

Π.χ. γράφ-ω, φη-μί, (ἐσ-μί) εἰ-μί, ναῦ-ς, φλόγ-ς, λίθο-ς **κ.ά.**

376. 1) Η λέξη που σχηματίζεται από δύο άλλες (ριζικές, πρωτότυπες ή παράγωγες) με την ένωση των θεμάτων τους, λέγεται σύνθετη λέξη. Έτσι π.χ. από το φιλῶ **και** τιμὴ **έγινε η σύνθετη λ.** φιλότιμος· **από το** ναῦ-ς **και** μάχ-ομαι **έγινε η σύνθετη λ.** ναυμάχος.

2) Κάθε λέξη που δεν είναι σύνθετη λέγεται απλή λέξη. Η απλή λέξη μπορεί να είναι ριζική (δίκη, γράφω) **ή παράγωγη** (δίκαιος, γραφεύς).

377. Οι δύο λέξεις που ενώνονται και σχηματίζουν μια σύνθετη λέξη λέγονται συνθετικά μέρη. Η πρώτη απ' αυτές λέγεται πρώτο συνθετικό (μέρος) **και η δεύτερη λέγεται δεύτερο συνθετικό** (μέρος). **Έτσι π.χ. της σύνθετης λέξης** βιβλιοπώλης **συνθετικά μέρη είναι οι λέξεις** βιβλίον (α΄ συνθετικό) **και** πωλῶ (β΄ συνθετικό).

378. Οι παράγωγες λέξεις που δεν παράγονται από άλλες απλές λέξεις, παρά από σύνθετες, λέγονται παρασύνθετες λέξεις ή παρασύνθετα. Π.χ. από τη σύνθετη

22-0012_232-292_18b.indd 48 31/10/2017 12:32

λ. φιλόσοφος παράγεται η παρασύνθετη φιλοσοφῶ (βλ. § 429).

33ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Προεισαγωγικές παρατηρήσεις για την παραγωγή

379. Είδαμε (§ 374) ότι κατά την παραγωγή παίρνεται ως βάση το θέμα της πρωτότυπης λέξης και απ' αυτό σχηματίζεται η παράγωγη.

Ειδικότερα στην παραγωγή παρατηρούμε τα ακόλουθα:

1) Το θέμα της πρωτότυπης λέξης από το οποίο σχηματίζεται η παράγωγη σπάνια μένει ακέραιο και αμετάβλητο· συνήθως παρουσιάζονται σ' αυτό διάφορες παθήσεις και μεταβολές. Π.χ.

δοῦλος (θ. δουλο-): δουλό-ω -ῶ το θέμα μένει αμετάβλητο

δοῦλος (θ. δουλο-): δουλ-εύω αποβολή του τελικού φθόγγου του θέματος

δουλόω -ῶ (θ. δουλο-): δούλω-σις έκταση του χαρακτ. **ο** σε **ω** (βλ. § 62, 7, β)

πέμπω (θ. πεμπ-): πομπ-ὸς τροπή του φων. **ε** σε **ο** (βλ. § 62, 6)

ῥήγνυμι (θ. ῥηγ-): ῥωγ-μὴ τροπή του φων. **η** σε **ω** (βλ. § 62, 6)

22-0012_232-292_18b.indd 49 31/10/2017 12:32

ἔχω (θ. σεχ-): σχ-έ-σις συγκοπή του φων. ε (βλ. § 62, 1).

2) Στο θέμα της πρωτότυπης λέξης (είτε αμετάβλητο είτε τροποποιημένο), για να σχηματιστεί μια παράγωγη λέξη, προσθέτεται κανονικά ορισμένο στοιχείο που λέγεται **παραγωγικό πρόσφυμα.** Π.χ.

ἀρόω -ῶ (θ. ἀρο-): ἄρο-τρο-ν (παραγωγ. πρόσφυμα -τρο-)
δοῦλος (θ. δουλο-): δουλ-εύ-ω (» » -ευ-)
λύ-ω (θ. λυ-): λύ-σι-ς (» » -σι-)

3) Στο παραγωγικό πρόσφυμα (-τρο-, -ευ-, -σι- κτλ.) προσθέτεται η νέα κατάληξη της παράγωγης λέξης (-ν, -ω, -ς κτλ.). Έτσι το παραγωγικό πρόσφυμα μαζί με την κατάληξη απαρτίζει ένα σύνολο που λέγεται **παραγωγική κατάληξη:** -τρον, -εύω, -σις κτλ.

4) Οι παράγωγες λέξεις μπορεί να είναι ουσιαστικά (γράφω - γραφεύς), επίθετα (γράφω - γραπτός), ρήματα (βασιλεὺς - βασιλεύω) ή επιρρήματα (δίκαιος - δικαίως).

Α΄. Παράγωγα ουσιαστικά

380. Τα **ουσιαστικά** παράγονται α) από ρήματα: γράφ-ω: γραφεύς, β) από ε π ί θ ε τ α: δίκαιος: δικαιοσύνη, γ) από άλλα ουσιαστικά: πόλις: πολίτης.

22-0012_232-292_18b.indd 50 31/10/2017 12:32

α) Ουσιαστικά παράγωγα από ρήματα

381. Τα ουσιαστικά που παράγονται από ρήματα σημαίνουν:

1) το **πρόσωπο που ενεργεί.** Παραγωγικές καταλήξεις τους είναι οι ακόλουθες (βλ. § 379, 3):

-εὺς γράφ-ω: γραφ-εύς, νέμ-ω: νομεύς, τίκτ-ω: τοκ-εὺς κτλ.

-ὸς τρέφ-ω: τροφ-ός, πέμπ-ω: πομπ-ός, ᾄδ-ω (θ. ἀειδ-): ἀοιδ-ὸς (βλ. § 62, 6), τάσσ-ω (θ. ταγ-): ταγ-ὸς κτλ.

-μὼν ἡγέομαι -οῦμαι (θ. ἡγε-): ἡγε-μών, κήδ-ομαι (θ. κηδ-, κηδε-): κηδε-μὼν κτλ.

-ὰς φεύγ-ω (θ. φευγ-, φυγ-): φυγ-άς, νέμ-ω: νομ-ὰς κτλ.

-της ποιέ-ω -ῶ: ποιη-τὴς (θηλ. ποιή-τρια), αὐλέ-ω -ῶ: αὐλη-τὴς (θηλ. αὐλη-τρίς), ἐργάζομαι: ἐργά-της (θ. ἐργά-τις) κτλ.

-τὴρ καλέ-ω -ῶ (θ. καλε-, κλη-): κλη-τήρ, σῴζω: σω-τὴρ (θηλ. σώ-τειρα) κτλ.

-τωρ λέγ-ω (θ. ῥη-, ῥη-θήσομαι): ῥή-τωρ, συλ-λαμβάνω (θ. λαβ-): συλ-λήπ-τωρ (θηλ. συλ-λήπ-τρια), πράττω (θ. πραγ-): πράκ-τωρ κτλ.

22-0012_232-292_18b.indd 51 31/10/2017 12:32

2) την ενέργεια, το πάθος ή την κατάσταση: παραγωγικές καταλήξεις:

-σις λύ-ω: λύ-σις, παύ-ω: παῦ-σις, γεύ-ομαι: γεῦ-σις, κρούω: κροῦ-σις· στέφ-ω: (στέφ-σις=) στέψις, τρέφ-ω: (τρέφ-σις =) θρέψις (βλ. § 69, 1) λαμβάνω (θ. λαβ-, ληβ-): (λῆβ-σις =) λῆψις· μείγνυμι: (μεῖγ-σις =) μεῖξις, ψύχ-ω: (ψῦχ-σις =) ψῦξις· αἴρ-ω (θ. ἀρ-): ἄρ-σις, καθαίρω (θ. καθαρ-): κάθαρ-σις, ἐγείρομαι (θ. ἐγερ-): ἔγερ-σις, κλίνω: κλί-σις, κρίνω: κρί-σις (πβ. § 309, α)· γεννά-ω -ῶ: γέννη-σις, δρά-ω -ῶ: δρᾶ-σις, αἰτιά-ομαι -ῶμαι: αἰτία-σις, ὁρά-ω -ῶ: ὅρα-σις· αἱρέ-ω -ῶ: αἵρε-σις, ποιέ-ω -ῶ: ποίη-σις· δηλό-ω -ῶ: δήλω-σις, ἀρό-ω -ῶ: ἄρο-σις (βλ. § 331, γ, 1)· ἁλίσκομαι (θ. ἁλω-): ἅλω-σις, χρή-ομαι -ῶμαι (θ. χρη-): χρῆ-σις· ἵ-στη-μι (θ. στη-, στᾰ-): στά-σις, τί-θη-μι (θ. θη-, θε-): θέ-σις, ἀφ-ί-η-μι (θ. ἡ-, ἑ): ἄφ-ε-σις, ἐν-ί-η-μι: ἔν-ε-σις, δί-δω-μι (θ. δω-, δο-): δό-σις κ.ά.

-σία δοκιμάζω: δοκιμα-σία, ἐργάζομαι: ἐργα-σία, θύω: θυ-σία, ξηραίνω: ξηρα-σία, σημαίνω: σημασία, ὑγραίνω: ὑγρα-σία κ.ά.

-ὴ γράφ-ω: γραφ-ή, ἀμείβ-ω: ἀμοιβ-ή, πέμπ-ω: πομπ-ή, θάπτ-ω: ταφ-ή, στρέφ-ω: στροφ-ή, φυλάττω (θ. φυλακ-): φυλακ-ή, σφάτ-τω (θ. σφαγ-) σφαγ-ή, ταράττω (θ. ταραχ-): ταραχ-ή, ἀρήγ-ω (= βοηθῶ): ἀρωγ-ὴ (βλ. § 62, 6) κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 52 31/10/2017 12:32

-ὰ **(όταν προηγείται ρ):** ἀγείρω (θ. ἀγερ-): ἀγορ-ά, φθείρω (θ. φθερ-): φθορ-ά, χαίρω (θ. χαρ-): χαρ-ὰ **κ.ά.**

-ία μαίνομαι (θ. μαν-): μαν-ία, ἀγγέλλω: ἀγγελ-ία, ὁμιλέ-ω: ὁμιλ-ία, μαρτυρέ-ω -ῶ: μαρτυρ-ία **κ.ά.**

-εία **(ιδίως από ρήματα σε -εύω):** ἀριστεύω: ἀριστεία, βασιλεύω: βασιλεία, δουλεύω: δουλεία, θεραπεύω: θεραπεία, κολακεύω: κολακεία, λατρεύω: λατρεία, μαντεύω: μαντεία, παιδεύω: παιδεία **κ.ά.**

Σε τέτοια παράγωγα η κύρια παραγωγική κατάληξη είναι -ία (όπως στα προηγούμενα)· αλλά η κατάληξη αυτή μαζί με το προηγούμενο φωνήεν του θέματος παρουσιάζεται σαν -εία: βασιλε-ία - βασιλεία.

-ος **(αρσ. της β΄ κλίσης):** τρέμω: τρόμ-ος, τρέπω: τρόπ-ος, ψέγω: ψόγ-ος· πλέω: πλό-ος - πλοῦς, ῥέ-ω: ῥό-ος - ῥοῦς **κ.ά.**

-μὸς ἀγείρω (θ. ἀγερ-): ἀγερ-μός, δέω - δῶ (= δένω), (θ. δεσ-): δεσμός, ὀδύρομαι: ὀδυρ-μός, σείω (θ. σεισ-): σεισ-μὸς

-(ε)τὸς τρυγά-ω -ῶ: τρυγη-τός, κωκύω: κωκυ-τός, κόπτω: κοπ-ετός, νείφει (= χιονίζει· από θ. νιφ-): νιφ-ετός, πήγ-νυμι (θ. πηγ-, παγ-): παγ-ετός, τίκτω (θ. τεκ-, τοκ-): τοκ-ετός, ὕω (= ρίχνω βροχή, βρέχω): ὑ-ετὸς **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 53 31/10/2017 12:32

3) το αποτέλεσμα της ενέργειας: παραγωγικές καταλήξεις:

-μα βουλεύω: βούλευ-μα, ἱδρύω: ἵδρυ-μα, μηνύω: μήνυμα· πταίω (θ. πταισ-): πταῖσ-μα, χρίω (θ. χρισ-): χρῖσ-μα· τιμάω -ῶ: τίμη-μα, ποιέω -ῶ: ποίη-μα, ζημιόω -ῶ: ζημίω-μα· βλέπω: βλέμ-μα, τρίβω: τρῖμ-μα, γράφω: γράμ-μα· πλέκω: πλέγ-μα, πράττω (θ. πραγ-): πρᾶγ-μα, ὀρύττω (θ. ὀρυχ-): ὄρυγ-μα· πλάττω (θ. πλαθ-): πλάσ-μα· ἀγγέλλω: ἄγγελ-μα, σφάλλω: σφάλ-μα, καθαίρω: κάθαρμα, ὑφαίνω (θ. ὑφαν-): ὕφασμα, τέμνω (θ. τεμ-, τμη-) τμῆ-μα, βαίνω (θ. βα-, βη-): βῆ-μα κ.ά.

-μη γράφω: γραμ-μή, ῥήγνυ-μι (θ. ῥηγ-, ῥωγ-): ῥωγ-μή· φη-μί: φή-μη, γι-γνώ-σκω: γνώ-μη κ.ά.

-ος (ουδ. γ΄ κλίσ.): λανθάνω (θ. λαθ-): λάθ-ος, πάσχω (θ. παθ-): πάθ-ος, ψεύδομαι: ψεῦδ-ος κ.ά.

4) το όργανο ή το μέσο μιας ενέργειας: παραγωγικές καταλήξεις:

-τρον ή -θρον ἀρόω -ῶ: ἄρο-τρον, πλήττω (θ. πληγ-): (πλῆγ-τρον =) πλῆκ-τρον, σείω (θ. σεισ-): σεῖσ-τρον, σημαίνω (θ. σημαν-): σήμαν-τρον, σκήπτω (= στηρίζω): σκῆπ-τρον, φοβέω -ῶ: φόβη-τρον· κλείω: κλεῖ-θρον κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 54 31/10/2017 12:32

Πολλά τέτοια παράγωγα στον πληθυντικό σημαίνουν αμοιβή για τη σχετική ενέργεια: διδάσκω: δίδακτρα, λύω: λύ-τρα, τρέφω: θρέπ-τρα (= αμοιβή για την τροφή) κ.ά.

-τρα ή -θρα	ξύω (θ. ξυσ-): ξύσ-τρα, χέω (θ. χυ-, πβ. ἐ-χύθην): χύ-τρα· ἀποβαίνω (θ. βα-): ἀπο-βά-θρα κ.ά.
-τὴρ	ζώννυμι (θ. ζωσ-): ζωσ-τήρ, καίω (καυ-): καυτήρ, λάμπω: λαμπ-τήρ, λούω: λου-τήρ, νίπτω: νιπ-τήρ κ.ά.
-τηρία	βαίνω (θ. βα-): βα-κ-τηρία κ.ά.
-τήριον	πίνω (θ. πο-): πο-τήριον, ἐγείρω (θ. ἐγερ-): ἐγερτήριον, αἰσθάνομαι (θ. αἰσθε): αἰσθη-τήριον κ.ά.
-ανον	γλύφω (= σκαλίζω): γλύφ-ανον, δρέπω: δρέπ-ανον κ.ά.
-άνη	σκάπτω: σκαπ-άνη, χέω (= χύνω): χο-άνη κ.ά.
-όνη	ἄγχω (= σφίγγω το λαιμό, πνίγω): ἀγχ-όνη, πείρω (= τρυπώ) (θ. περ-): περ-όνη κ.ά.
-ὶς	(γεν. -ίδος) γράφω: γραφ-ίς, γλύφω: γλυφ-ίς, προβόσκω: προβοσκ-ὶς κ.ά.
-εὺς	σφάττω (θ. σφαγ-): σφαγ-εὺς (= ξίφος), τέμνω: τομ-εὺς (= όργανο με το οποίο κόβομε) κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 55 31/10/2017 12:32

5) τον τόπο όπου γίνεται μια ενέργεια· παραγωγικές καταλήξεις:

-τήριον βουλεύω: βουλευ-τήριον, δικάζω: δικασ-τήριον, ἐργάζομαι: ἐργασ-τήριον, ὁρμάομαι -ῶμαι: ὁρμη-τήριον **κ.ά.**

-τρα ὀρχέομαι -οῦμαι: ὀρχήσ-τρα, παλαίω: παλαίστρα **κ.ά.**

-τρον θεάομαι -ῶμαι: θέα-τρον, λέχ-ομαι (**ποιητ. = κοιμοῦμαι**): λέκ-τρον (**= κλίνη**) **κ.ά.**

-θρον βαίνω (**θ.** βα-): βά-θρον, ῥέω (**θ.** ῥεε-): (ῥέε-θρον =) ῥεῖθρον.

β) Ουσιαστικά παράγωγα από επίθετα

382. Τα ουσιαστικά που παράγονται από επίθετα είναι (θηλυκά ή ουδέτερα) αφηρημένα ουσιαστικά και σημαίνουν ιδιότητα. Συνηθισμένες παραγωγικές καταλήξεις σ' αυτά είναι:

-ίᾱ **(παροξύτονα) 1) κυρίως από δευτερόκλιτα επίθ. σε -ος:** ἄπιστος: ἀπιστία, ἄπληστος: ἀπληστία, κακός: κακία, μωρός: μωρία, σοφός: σοφία, φιλόπονος: φιλοπονία, φίλος: φιλία, ὑπερήφανος: ὑπερηφανία **κ.ά.**

2) από αναλογία προς αυτά παράγονται αφηρημένα ουσιαστικά και από μερικά τριτόκλιτα επίθετα: εὐδαίμων: εὐδαιμονία, ἀμαθής: ἀμαθία, ἀτυχής: ἀτυχία, δυστυχής: δυστυχία, εὐτυχής: εὐτυχία **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 56 31/10/2017 12:32

-ειᾰ (-ε-ιᾰ)	**(προπαροξύτονα) κυρίως από τριτόκλιτα σιγμόληκτα επίθ. σε** -ης, -ες: ἀληθὴς (θ. ἀληθεσ-): ἀλήθεσ-ια - ἀλήθε-ια - ἀλήθεια· **έτσι και** ἐπιμελής: ἐπιμέλεια, εὐγενής: εὐγένεια, εὐσεβής: εὐσέβεια, ὑγιής: ὑγίεια **κ.ά.· από αναλογία προς αυτά και από δευτερόκλιτα επίθ. σε** -ός: βοηθός: βοήθεια, ἐνεργός: ἐνέργεια **κ.ά.**
-οιᾰ (-ο-ιᾰ)	**(προπαροξύτονα) από συνηρημένα επίθ. της β΄ κλίσης σε** -οος = -ους: εὔνοος = εὔνους: εὔνο-ιᾰ = εὔνοια· **έτσι και** εὔρους: εὔροια, εὔπλους: εὔπλοια, ἀγχίνους: ἀγχίνοια **κ.ά.**
-ος	**(ουδέτ. της γ΄ κλίσης) από τριτόκλιτα επίθ. σε** -ύς, -εῖα, -ύ: βαθύς: βάθος, βαρύς: βάρος, εὐρύς: εὖρος, παχύς: πάχος, πλατύς: πλάτος, ταχύς: τάχος **κ.ά.**
-σύνη (οσύνη) (-ωσύνη)	**από επίθ. δευτερόκλιτα και από επίθ. τριτόκλιτα σε** -ων: δίκαιος: δικαιοσύνη· ἱερός: ἱερωσύνη, ἀγαθός: ἀγαθωσύνη (μτγν.), ἅγιος: ἁγιωσύνη (μτγν.)· σώφρων: σωφροσύνη, ἄφρων: ἀφροσύνη **κ.ά. Έτσι και από το ουσ.** κέρδος: κερδοσύνη. **Ο φθόγγος ο πριν από το** -σύνη **εκτείνεται σε ω, αν η προηγούμενη συλλαβή είναι βραχύχρονη (πβ. § 194).**

22-0012_232-292_18b.indd 57 31/10/2017 12:32

-της (-υ-της) (γεν. -τητος) από επίθ. τριτόκλιτα σε -ύς, -εῖα, -ύ:
βαρύς: βαρύτης, βραδύς: βραδύτης (γεν. -ύτητος) ή βραδυτὴς (γεν. -υτῆτος), γλυκύς: γλυκύτης, δριμύς: δριμύτης, ἡδύς: ἡδύτης, ταχύς: ταχύτης (γεν. -ύτητος) ή ταχυτὴς (γεν. -υτῆτος) κ.ά.

(-ό-της) από δευτερόκλ. επίθ. σε -ος: ἀρχαῖος: ἀρχαιότης, ἴσος: ἰσότης, κακός: κακότης· έτσι και από τις αόριστες αντωνυμίες ποιὸς (= κάποιας λογής): ποιότης, ποσὸς (= κάμποσος): ποσότης.

-ὰς (γεν. -άδος) από αριθμ. επίθετα: μόνος: μονάς, εἷς (γεν. ἑν-ός): ἑνάς, δύο: δυάς, εἴκοσιν: εἰκὰς κτλ. (βλ. § 210).

γ) Ουσιαστικά παράγωγα από άλλα ουσιαστικά

383. Τα ουσιαστικά που παράγονται από άλλα ουσιαστικά είναι: **υποκοριστικά, μεγεθυντικά, τοπικά, περιεκτικά, πατρωνυμικά, γονεωνυμικά, εθνικά** και **παρώνυμα.**

1. Υποκοριστικά

384. Υποκοριστικά λέγονται τα παράγωγα ουσιαστικά που παριστάνουν μικρό αυτό που σημαίνει το πρωτότυπο, είτε επειδή είναι αληθινά μικρό είτε επειδή λέγεται χαϊδευτικά ή για χλευασμό ή για καταφρόνηση

22-0012_232-292_18b.indd 58 31/10/2017 12:32

(πβ. τα νεοελλ. παιδί - παιδάκι· πατέρας - πατερούλης· άνθρωπος - ανθρωπάκος κτλ.).

Οι πιο συνηθισμένες υποκοριστικές καταλήξεις είναι οι ακόλουθες:

-άριον ἄνθρωπος: ἀνθρωπ-άριον· ἵππος: ἱππ-άριον· κύων (κυν-ός): κυν-άριον· παῖς (παιδ-ός): παιδ-άριον **κ.ά.**

-ιον ἄβαξ (ἄβακ-ος): ἀβάκ-ιον· γέφυρα: γεφύρ-ιον· θυγάτηρ (θυγατρ-ός): θυγάτρ-ιον· πίναξ (πίνακ-ος): πινάκ-ιον· ῥύαξ (ρύακ-ος): ρυάκ-ιον· σῶμα (σώματ-ος): σωμάτ-ιον·
αλλά μερικά τρισύλλαβα που έχουν (φύσει ή θέσει) μακρόχρονη τη συλλαβή πριν από το -ιον παροξύνονται: χῶρ-ος: χωρ-ίον, ῥάβδος: ῥαβδ-ίον, σάρξ (σαρκ-ός): σαρκ-ίον, τέκν-ον: τεκν-ίον· **(από αναλογία προς αυτά και το νεοελλ.** τοπίο(ν), **που δεν το αισθανόμαστε πια ως υποκοριστικό).**

Κάποτε σε ονόματα γυναικών προσθέτεται η υποκοριστική κατάλ. -ιον με θηλυκό άρθρο· Γλυκερία: ἡ Γλυκέρ-ιον· Λεοντία: ἡ Λεόντ-ιον **κ.ά.**

-ίδιον ξίφος: ξιφ-ίδιον· οἰκία: οἰκ-ίδιον· τεῖχος: τειχ-ίδιον· βοῦς (βο-ός): (βο-ίδιον) βοΐδιον· γῆ: (γη-ίδιον) γῄδιον· γραῦς (γρα-ός): (γρα-ίδιον) γρᾴδιον· λαγω(ός): (λαγω-ίδιον) λαγῴδιον **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 59 31/10/2017 12:32

-ὶς (γεν. -ίδος) θύρα: θυρ-ίς· λαβή: λαβ-ίς· πίναξ (πίνακ-ος): πινακ-ίς· πύλη: πυλ-ὶς κ.ά.

(γεν. -ῖδος) κρήνη: κρην-ίς· νῆσος: νησ-ίς· ψῆφος: ψηφ-ὶς (= πετραδάκι) κ.ά.

-ίσκος νεανίας: νεαν-ίσκος· οἶκος: οἰκ-ίσκος· πύργος: πυργ-ίσκος· χι-τών (χιτῶν-ος): χιτων-ίσκος κ.ά.

-ίσκη κόρη: κορ-ίσκη· ἡ παῖς (τῆς παιδ-ός): παιδ-ίσκη κ.ά.

-ύδριον λόγος: λογ-ύδριον· νέφος: νεφ-ύδριον· νῆσος: νησ-ύδριον κ.ά.

-ύλλιον δάσος: δασ-ύλλιον· δένδρον: δενδρ-ύλλιον· εἶδος (= ποίημα): εἰδύλλιον κ.ά.

2. Μεγεθυντικά

385. Μεγεθυντικά λέγονται τα παράγωγα ουσιαστικά που δηλώνουν εκείνον που έχει σε υ π ε ρ β ο λ ι κ ό μ έ γ ε θ ο ς αυτό που σημαίνει το πρωτότυπο. Τα μεγεθυντικά έχουν κυρίως σημασία περιγελαστική (πβ. τα νεοελλ. κεφάλας, κοιλαράς κτλ.).

Οι πιο συνηθισμένες **μεγεθυντικές καταλήξεις** είναι οι ακόλουθες:

-ων (γεν. -ωνος) γαστὴρ (γαστρ-ός): γάστρ-ων (= κοιλαράς)· ἡ γνάθος (= σιαγόνι): γνάθ-ων (= αυτός που έχει μεγάλο σαγόνι ή φουσκωμένα μάγουλα)· χεῖλος: χείλ-ων (= χειλαράς) κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 60 31/10/2017 12:32

-ίας μέτωπο: μετωπ-ίας (= αυτός που έχει μεγάλο μέτωπο)·

3. Τοπικά

386. Τοπικά λέγονται τα παράγωγα ουσιαστικά που σημαίνουν τον τόπο όπου μένει ή δρα το πρόσωπο που δηλώνει το πρωτότυπο ή τον τόπο όπου γίνεται η ενέργεια.

Οι πιο συνηθισμένες παραγωγικές καταλήξεις των τοπικών είναι οι ακόλουθες:

-ιον (προπαροξύτονα) στρατηγός: στρατήγ-ιον (= ο τόπος όπου μένει ο στρατηγός· σήμερα: στρατηγεῖο)· ἔμπορος: ἐμπόρ-ιον (= εμπορικός λιμένας)· γυμνασία (= γύμναση): γυμνάσ-ιον (= ο τόπος όπου γινόταν η γύμναση, γυμναστήριο)· ἱπποφορβὸς (= ιπποτρόφος): ἱπποφόρβ-ιον (= ιπποτροφείο) κ.ά.

-(ε)ῖον γραφεύς: γραφεῖον (από το γραφέ-ιον)· κουρεύς: κουρεῖον (από το κουρέ-ιον)· χαλκεύς: χαλκεῖον (από το χαλκέ-ιον)· και με

-εῖον παραγωγ. κατάλ. -εῖον: ἀρχαί: ἀρχεῖον (= ο τόπος όπου συγκεντρώνονταν οι αρχές)· διδάσκαλος: διδασκαλ-εῖον· ἰατρός: ἰατρ-εῖον· κάπηλος: καπηλ-εῖον κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 61 31/10/2017 12:32

4. Περιεκτικά

387. Περιεκτικά λέγονται τα παράγωγα ουσιαστικά που σημαίνουν το μέρος που περιέχει πολλά από εκείνα που φανερώνει η πρωτότυπη λέξη ή πολλά όμοια που βρίσκονται στο ίδιο μέρος. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των περιεκτικών είναι οι ακόλουθες:

-ὼν (γεν. -ῶνος) ἄνθος: ἀνθ-ών· ἐλαία: ἐλαι-ών· κρίνον: κριν-ών· ὄρνις (ὄρνιθ-ος): ὀρνιθ-ών· ῥόδον: ῥοδ-ών· πεύκη: πευκ-ών· πλάτανος: πλαταν-ὼν κ.ά. · έτσι και: ἀνὴρ (ἀνδρ-ός): ἀνδρ-ών· γυνή (γυναικ-ός): γυναικ-ών· ξένος: ξεν-ών· παρθένος: παρθενὼν κ.ά.

-εὼν (γεν. -εῶνος) περιστερά: περιστερ-εών· πρόμαχος: προμαχ-εὼν (μεταγεν. προμαχών)· ῥόδον: ῥοδ-εὼν (αλλά και ῥοδ-ών) κ.ά.

-ιὰ μύρμηξ (μύρμηκ-ος): μυρμηκ-ιά· νεοττός: νεοττ-ιὰ (= φωλιά μικρών πουλιών)· σφὴξ (σφηκ-ός): σφηκ-ιὰ (= φωλιά σφηκών) κ.ά.· έτσι και στρατός: στρατ-ιά.

5. Πατρωνυμικά

388. Πατρωνυμικά λέγονται τα ουσιαστικά που παράγονται από κύριο όνομα πατέρα ή μητέρας ή άλλου προγόνου και σημαίνουν το γιο, τη θυγατέρα ή γενικά τον απόγονο. Τα πατρωνυμικά έχουν συνήθως τις εξής καταλήξεις:

22-0012_232-292_18b.indd 62 31/10/2017 12:32

-δης Αἰνείας: Αἰνειά-δης (θηλ. Αἰνειὰς -άδος)· Βορέας: Βορεά-δης (θηλ. Βορε-άς)· Βούτης (θ. Βουτα-): Βουτά-δης κ.ά.

-άδης **(από αναλογία προς τα παραπάνω που λήγουν σε -ά-δης σχηματίστηκαν πατρωνυμικά με την παραγωγ. κατάλ. -άδης):** Ἀσκληπιός: Ἀσκληπι-άδης, Θέστιος: Θεστι-άδης (θηλ. Θεστιάς) κ.ά.

-ιάδης **(από αναλογία επίσης προς τα παραπάνω που λήγουν σε -ι-άδης σχηματίστηκαν πατρωνυμικά με την παραγωγ. κατάλ. -ιάδης):** Λαέρτης: Λαερτ-ιάδης· Τελαμών: Τελαμων-ιάδης (θηλ. Τελαμωνιάς)· Φέρης (γεν. Φέρητ-ος): Φερητ-ιάδης (θηλ. Φερητιάς) κ.ά.

-ίδης Δαναός: Δανα-ΐδης (θηλ. Δαναΐς)· Κρόνος: Κρον-ίδης[1]· Πέλοψ (Πέλοπ-ος): Πελοπ-ίδης[1]· Πρίαμος: Πριαμ-ίδης (θηλ. Πριαμίς)· Τάνταλος: Ταντα-ίδης (θηλ. Ταντα-λίς) κ.ά.

(-είδης) Ἀτρεύς: Ἀτρείδης (από το Ἀτρε-ίδης)· Ἡρακλῆς (Ἡρακλέους): Ἡρακλείδης[1] (από το Ἡρακλε-ίδης)· Πηλεύς: Πηλείδης[1] (από το Πηλε-ίδης) κ.ά.

---

1. Δεν έχει θηλυκό.

22-0012_232-292_18b.indd 63 31/10/2017 12:32

(-οίδης) Λητὼ (γεν. Λητό-ος = -οῦς): Λητοίδης (από το Λητο-ίδης, θηλ. Λητωίς)·

-ίων (ποιητ. κατάλ.) Κρόνος: Κρον-ίων (ο γιος του Κρόνου, ο Δίας)· Ἀτρεύς: Ἀτρείων (από το Ἀτρε-ίων) (= ο γιος του Ατρέα, ο Αγαμέμνονας)· Πηλεύς: Πηλείων (από το Πηλε-ίων) (= ο γιος του Πηλέα, ο Αχιλλέας) κ.ά.

6. Γονεωνυμικά

389. Γονεωνυμικά λέγονται τα παράγωγα ουσιαστικά που σημαίνουν νεογνό ζώου ή μικρό κατά την ηλικία ζώο κάποιου είδους. Αυτά έχουν παραγωγική κατάληξη -ιδεύς:

ἀετός: ἀετ-ιδεύς· λαγώς: λαγ-ιδεύς· λέων (λέοντ-ος): λεοντ-ιδεύς· λύκος: λυκ-ιδεὺς κ.ά.

7. Εθνικά

390. Εθνικά λέγονται τα ουσιαστικά που παράγονται από κύρια ονόματα χωρών, πόλεων και γενικά τόπων και σημαίνουν εκείνον που κατάγεται από κάποιον τόπο ή που ανήκει σ' αυτόν. Αυτά παίρνουν συνήθως τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

22-0012_232-292_18b.indd 64 31/10/2017 12:32

-ιος (συνήθως θηλ. -ία): Ζάκυνθος: Ζακύνθ-ιος (θηλ. Ζακυνθ-ία)· Κόρινθος: Κορίνθ-ιος· Κλαζομεναί: Κλαζομέν-ιος· Ῥόδος: Ῥόδ-ιος· Σαλαμὶς (-ῖνος): Σαλαμίν-ιος· Δῆλος: Δήλ-ιος (θηλ. Δηλ-ιάς)· Πάρος: Πάρ-ιος· Μίλητος: Μιλήσ-ιος (από το Μιλήτ-ιος, βλ. § 70, 4)· Συρία: Σύρ-ιος (θηλ Συρ-ία) και Σῦρος (θηλ Σύρα)· Σῦρος (το νησί): Σύρ-ιος (θηλ. -ία)· Χῖος (από το Χί-ιος)· Κίος: Κῖος (από το Κί-ιος) κ.ά.

Τα εθνικά που παράγονται από ονόματα σε -οῦς, γεν. -οῦντος λήγουν σε -ούντιος ή -ούσιος (ή -άσιος, αν εμπρός από το -ους υπάρχει φωνήεν ή ρ): Ὀποῦς (γεν. Ὀποῦντος: Ὀπούντ-ιος· Σελινοῦς: Σελινούντ-ιος· Ἀμαθοῦς: Ἀμαθούσ-ιος· Δαφνοῦς: Δαφνούσ-ιος· αλλά Φλιοῦς: Φλι-άσιος· Ἀναργυροῦς: Ἀναργυρ-άσιος κ.ά.

(-αῖος) Ἀθῆναι: Ἀθηναῖος (από το Ἀθηνά-ιος), θηλ. Ἀθηναί-α ή Ἀτθίς· Κέρκυρα: Κερκυραῖος (από το Κερκυρά-ιος)· Λάρισα: Λαρισαῖος (από το Λαρισά-ιος) κ.ά.

(-εῖος) Ἄργος (θ. Ἀργεσ-): Ἀργεῖος (από το Ἀργέσ-ιος, Ἀργέ-ιος), θηλ. Ἀργεία· Κέως (το νησί Κέα): Κεῖος (από το Κέ-ιος), θηλ. Κεία κ.ά.

(-ῷος) Κῶς: Κῷος (από το Κώ-ιος)· έτσι και Γέλα (πόλη της Σικελίας): Γελ-ῷος (πιθανώς από αναλογία) κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 65 31/10/2017 12:32

-εὺς (θηλ. -ὶς -ίδος) Μέγαρα: Μεγαρ-εύς, θηλ. Μεγαρ-ίς· Ἐρέτρια: Ἐρετρι-εύς, θηλ. Ἐρετριάς· Μαντίνεια: Μαντιν-εύς, θηλ. Μαντινίς· Πλάταια: Πλαταιεύς, θηλ. Πλαταιίς· Φώκαια: Φωκα(ι)-εύς, θηλ. Φωκα(ι)-ὶς κ.ά.

-νὸς (θηλ. -νή) Ἀσία: Ἀσια-νός, θηλ. Ἀσια-νὴ κ.ά.

-ανὸς Πάριον (πόλη της Μυσίας, αποικία των Παριανών): Παρι-ανός· Σάρδεις (Ίων. Σάρδι-ες): Σαρδι-ανός κ.ά.

-ηνὸς Ἄβυδος: Ἀβυδ-ηνός· Κύζικος: Κυζικ-ηνός· Πέργαμος: Περγαμ-ηνὸς κ.ά.

-ῖνος Ἀκράγας (γεν. Ἀκράγαντ-ος): Ἀκραγαντ-ῖνος, θηλ. Ἀκραγαντ-ίνη· Ἀμοργ-ῖνος, θηλ. Ἀμοργ-ίνη κ.ά.

-της (θηλ. -τις, γεν. -τιδος) Τεγέα: Τεγεά-της, θηλ. Τεγεᾶ-τις -άτιδος κ.ά.

-άτης Γύθειον: Γυθε-άτης, θηλ. Γυθε-ᾶτις -άτιδος κ.ά.

-ιάτης Κρότων: Κροτων-ιάτης· Σπάρτη: Σπαρτ-ιάτης, θηλ. Σπαρτ-ιᾶτις -ιάτιδος κ.ά.

-ήτης Αἴγινα: Αἰγιν-ήτης, θηλ. Αἰγιν-ῆτις -ήτιδος· Ἴος: Ἰ-ήτης, θηλ. Ἰ-ῆτις κ.ά.

-ίτης Ἄβδηρα: Ἀβδηρ-ίτης, θηλ. -ῖτις· Στάγιρα: Σταγιρ-ίτης, θηλ. -ῖτις κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 66 31/10/2017 12:32

-ώτης Λαύρειον: Λαυρε-ώτης, θηλ. -ῶτις, -ώτιδος· Ἰταλία: Ἰταλι-ώτης· Σικελία: Σικελι-ώτης· **έτσι και:** ἤπειρος: ἠπειρ-ώτης, νῆσος: νησ-ιώτης **(πβ. § 391) κ.ά.**

-ήσιος Ἰθάκη: Ἰθακ-ήσιος, θηλ. Ἰθακησία· Φίλιπποι: Φιλιππ-ήσιος **κ.ά.**

8. Παρώνυμα

391. Παρώνυμα λέγονται τα παράγωγα ουσιαστικά που σημαίνουν πρόσωπο σχετικό μ' εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη ή πρόσωπο που ανήκει σ' αυτό. Τα παρώνυμα έχουν συνήθως τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

-εὺς ἵππος: ἱππ-εύς· ἱερὸν (=ναός): ἱερ-εὺς (θηλ. ἱέρεια)· ἄνθραξ (ἄνθρακ-ος): ἀνθρακ-εύς· γράμμα (γράμματ-ος): γραμματ-εύς· κέραμος: κεραμεὺς **κ.ά.**

-της (θηλ. -τις -τιδος) δῆμος: δημό-της (θηλ. δημότις)· κώμη: κωμή-της (= αυτός που κατοικεί σε κωμόπολη· θηλ. κωμῆ-τις)· ναῦς: ναύ-της· πόλις: πολί-της (θηλ. πολῖ-τις)· πρέσβυς: πρεσβύ-της (θηλ. πρεσβῦ-τις)· τόξον: τοξό-της **κ.ά.**

-έτης οἶκος: οἰκ-έτης (θηλ. οἰκ-έτις)· φυλή: φυλ-έτης (= αυτός που ανήκει στην ίδια φυλή· θηλ. φυλέτις) **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 67 31/10/2017 12:32

-ίτης ὅπλον: ὁπλ-ίτης· τέχνη: τεχν-ίτης κ.ά.

-ώτης δεσμός: δεσμ-ώτης (θηλ. δεσμ-ῶτις)· ἤπειρος: ἠπειρ-ώτης (θηλ. ἠπειρ-ῶτις)· θίασος: θιασ-ώτης (θηλ. θιασ-ῶτις)· στρατιά: στρατι-ώτης κ.ά.

-ιώτης νῆσος: νησ-ιώτης κ.ά.· πβ. § 390.

Β΄. Παράγωγα επίθετα

392. Τα **παράγωγα επίθετα** σχηματίζονται α) από ρ ή μ α τ α: θαυμάζω: θαυμαστός, β) από ο ν ό μ α τ α (από ουσιαστικά ή σπανιότερα από επίθετα): θάλασσα: θαλάσσιος, θῆλυς: θηλυκὸς και γ) από ε π ι ρ ρ ή μ α τ α: χθές: χθεσινός.

α) Επίθετα παράγωγα από ρήματα

1. Κυρίως ρηματικά επίθετα

393. Τα επίθετα που παράγονται από ρήματα με τις παραγωγικές καταλήξεις **-τος** και **-τέος** λέγονται κυρίως **ρηματικά επίθετα** και είναι δευτερόκλιτα τρικατάληκτα, εκτός από τα σύνθετα σε **-τος** που κανονικά είναι δικατάληκτα (προπαροξύτονα): λυ-τός, λυ-τή, λυ-τόν· λυ-τέος, λυ-τέα, λυ-τέον· αλλά ὁ, ἡ ἄλυτος, τὸ ἄλυτον (βλ. § 432, 4).

22-0012_232-292_18b.indd 68 31/10/2017 12:32

Ι. Ρηματικά επίθετα σε -τος

394. Τα ρηματικά επίθετα σε -τος σημαίνουν: α) ό,τι και η μετοχή του παθητ. παρακειμένου, β) εκείνον που μπορεί να πάθει ή γ) εκείνον που αξίζει να πάθει αυτό που δηλώνει το ρήμα· δ) κάποτε σημαίνουν ό,τι και η μετοχή του ενεστώτα ή αορίστου (μ' ενεργητ. ή παθητ. σημασία):

α) λύ-ω: λυ-τὸς (λελυμένος), γράφ-ω: γραπ-τός, γλύφ-ω: γλυπ-τός, στρέφ-ω: στρεπ-τὸς (έστραμμένος), πλέκ-ω: πλεκ-τός, ζεύγ-νυμι: ζευκ-τός, μείγ-νυμι: μεικ-τός, πήγ-νυμι: πηκ-τός, πλάττω (θ. πλαθ-): πλασ-τός, γιγνώ-σκω (θ. γνωσ-): γνωσ-τός, καλέω -ῶ (θ. κλη-): κλη-τὸς (κεκλημένος = καλεσμένος) κ.ά.

β) ἁλίσκομαι (θ. ἁλω-): ἁλω-τὸς (= αυτός που μπορεί να κυριευτεί), βαίνω (θ. βα-): βα-τός, ἰάομαι -ῶμαι: ἰα-τός, ὁράω -ῶ: ὁρα-τός, τι-τρώσκ-ω: τρω-τός, ἅπτομαι (θ. ἁφ-): ἁπτὸς (= που μπορεί κανείς να τον αγγίξει), εἶμι (= θα έρθω· θ. ἰ-): ἰ-τὸς (= που μπορεί κανείς να τον διαβεί: πβ. προσ-ιτός, ἀ-πρόσ-ιτος, ἀμαξ-ιτὸς κτλ.) κ.ά.

γ) ἀγαπάω -ῶ: ἀγαπη-τὸς (= που αξίζει να τον αγαπούν, επιθυμητός), ἐπαινέω -ῶ: ἐπαινε-τός, σέβ-ομαι: (σεβ-τός) σεπ-τός, θαυμάζω: θαυμασ-τός, πείθ-ομαι (θ. πειθ-, πιθ-): (πιθ-τός) πισ-τὸς (= αξιόπιστος, γνήσιος) κ.ά.

δ) μέν-ω: μεν-ε-τὸς (ὁ μένων = αυτός που παραμένει ή περιμένει), θνῄσκω (θ. θνη-): θνη-τὸς (ὁ θνήσκων), ῥέω (θ. ρυ-): ῥυτὸς (ὁ ῥέων), πράττω (θ. πραγ-): ἄ-πρακ-τος (= αυτός που δεν έπραξε), στρατεύ-ομαι: ἀ-στράτευτος (= που δεν στρατεύτηκε) κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 69 31/10/2017 12:32

ΙΙ. Ρηματικά επίθετα σε -τέος

395. Τα ρηματικά επίθετα σε -τέος σημαίνουν εκείνον που πρέπει να πάθει ό,τι φανερώνει το ρήμα από το οποίο παράγονται:
λύ-ω: λυ-τέος (= που πρέπει να λυθεί)· γράφ-ω: γραπ-τέος (= που πρέπει να γραφεί)· ἐπαινέω -ῶ: ἐπαινε-τέος (= που πρέπει να επαινεθεί)· έτσι και διδάσκω (θ. δι-δαχ-): διδακ-τέος· λέγ-ω: λεκ-τέος· τιμά-ω -ῶ: τιμη-τέος κ.ά. (Πβ. τα προακτέος, μετεξεταστέος της νέας ελληνικής).

2. Άλλα επίθετα παράγωγα από ρήματα

396. Άλλα επίθετα παράγωγα από ρήματα, εκτός από τα κυρίως ρηματικά επίθετα σε -τος και -τέος, είναι:

1) Μερικά που σημαίνουν ό,τι η μετοχή του ενεστώτα ή του παρακειμένου του ρήματος από το οποίο παράγονται· αυτά έχουν τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

-ὰς (γεν. -άδος), τριτόκλιτα μονοκατάληκτα: φεύγω (θ. φυγ-): φυγ-ὰς (ὁ φεύγων)· μείγ-νυμαι (θ. μειγ-, μιγ-): μιγ-ὰς (ὁ μεμειγμένος)· νέμομαι: νομὰς (νεμόμενος = αυτός που γυρίζει από τόπο σε τόπο να βρει βοσκή) κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 70 31/10/2017 12:32

-ὴς (γεν. -οῦς), τριτόκλιτα δικατάληκτα (τα περισσότερα σύνθετα ή παρασύνθετα): ψεύδομαι: ψευδ-ὴς (ὁ ψευδόμενος, ὁ μὴ ὢν ἀληθής)· τυγχάνω (θ. τυχ-): ἀτυχής, εὐτυχής, ἐπιτυχὴς κτλ. (ὁ ἀτυχῶν, εὐτυχῶν, ἐπιτυγχάνων κτλ.)· φαίνομαι: ἀφανὴς (ὁ μὴ φαινόμενος)· έτσι και ἐμφαίνω: ἐμφανής, ἐπιφαίνω: ἐπιφανὴς κτλ.

-ὸς δευτερόκλιτα τρικατάληκτα: κύπτω (θ. κυφ-): κυφ-ὸς (ὁ κύπτων = καμπούρης)· λείπ-ω: λοιπὸς (ὁ ὑπολειπόμενος) κ.ά.

-νὸς σέβ-ομαι: (σεβ-νὸς) σεμ-νὸς (= αυτός που προκαλεί σεβασμό, σεβαστός)· στίλβ-ω: (στιλβ-νὸς) στιλπ-νὸς (ὁ στίλβων)· στυγέ-ω -ῶ (= μισώ): στυγ-νὸς (= μισητός)· τέρπ-ω: τερπ-νὸς (ὁ τέρπων) κ.ά.

-ανὸς στέγ-ω: στεγ-ανὸς (ὁ στέγων = αυτός που σκεπάζει)· πείθ-ω (θ. πειθ-, πιθ-): πιθ-ανὸς (ὁ πείθων = πειστικός) ἱκ-νέ-ομαι -οῦμαι (ἀφικνοῦμαι = φτάνω): ἱκ-ανὸς (= αυτός που μπορεί να φτάσει [σ' ένα σκοπό]) κ.ά.

-ρὸς λάμπ-ω: λαμπ-ρὸς (ὁ λάμπων)· μιαίνω (θ. μιαν-): (μιαν-ρὸς) μια-ρός· χαλά-ω -ῶ (= χαλαρώνω): χαλα-ρὸς κ.ά.

-ερὸς θάλλω: θαλ-ερὸς (ὁ θάλλων)· φαίνομαι (θ. φαν-): φαν-ερὸς (ὁ φαινόμενος)· στυγέ-ω -ῶ: στυγ-ερὸς (= μισητός, βδελυρός).

22-0012_232-292_18b.indd 71 31/10/2017 12:32

2) Όσα σημαίνουν εκείνον που έχει ικανότητα, κλίση ή επιτηδειότητα σ' αυτό που δηλώνει το ρήμα· αυτά έχουν τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

-ἴκὸς **δευτερόκλιτα τρικατάληκτα: ἄρχ-ω: ἀρχ-ικὸς (= ικανός να άρχει) κ.ά.**

-τἴκὸς **ἀμύν-ομαι: ἀμυν-τικὸς (= επιτήδειος να αμύνεται)· ἁρπάζω (θ. ἁρπαγ-): ἁρπακ-τικὸς (= που έχει τάση να αρπάζει)· δηλό-ω -ῶ: δηλω-τικὸς (= που έχει την ικανότητα να δηλώνει, να φανερώνει)· ἐρίζω (θ. ἐριδ-): ἐρισ-τικὸς (= που έχει κλίση στο να φιλονικεί) κ.ά.**

-ἴμος **δευτερόκλιτα δικατάληκτα: μάχ-ομαι: μάχ-ἴμος (= ικανός να μάχεται)· φρονέ-ω -ῶ: φρόν-ιμος (= ικανός να φρονεί, συνετός)· ὠφελέ-ω -ῶ: ὠφέλ-ιμος κ.ά.**

-μων **(γεν. -μονος), τριτόκλιτα δικατάληκτα: αἰδέομαι -οῦμαι: αἰδή-μων (= που ντρέπεται, ντροπαλός)· ἐλεέ-ω -ῶ: ἐλεή-μων (= που ελεεί)· μιμνή-σκομαι (θ. μνη-): μνή-μων (= που έχει την ικανότητα να θυμάται)· οἰκτίρω: οἰκτίρ-μων (= που οικτίρει, σπλαχνίζεται, σπλαχνικός) κτλ.**

-τήριος **δευτερόκλιτα δικατάληκτα ή τρικατάληκτα: δρά-ω -ῶ (θ. δρασ-): δρασ-τήριος, -ος, -ον (= ικανός να δρα, ενεργητικός, αποτελεσματικός)· λύω: λυ-τήριος, -ος, -ον και -ία, -ον**

22-0012_232-292_18b.indd 72 31/10/2017 12:32

(= ικανός να λύνει, ν' ανακουφίζει)· σῴζω (θ. σω-): σω-τήριος, -ος, -ον (= ικανός να σώζει) κ.ά.

β) Επίθετα παράγωγα από ονόματα

397. Επίθετα που παράγονται από ονόματα (ουσιαστικά ή κάποτε και από επίθετα) είναι:

1) Όσα σημαίνουν α υ τ ό ν π ο υ α ν ή κ ε ι σ' εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη ή α υ τ ό ν π ο υ έ χ ε ι σ χ έ σ η με αυτό· τα επίθετα αυτά έχουν τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

Ι. Κατάληξη -ιος, που (ανάλογα με τους προηγούμενους φθόγγους και τις φθογγικές παθήσεις που γίνονται) παρουσιάζεται και σαν **-αιος, - ειος, -οιος, -ῷος.** Π.χ.

α) -ιος θάλασσα: θαλάσσ-ιος· οὐρανός: οὐράν-ιος· πατὴρ (γεν. πατρός): πάτρ-ιος· τιμή: τίμ-ιος· ἐνιαυτός: (ἐνιαύτ-ιος) ἐνιαύσ-ιος (βλ. § 70, 4)· πλοῦτος: (πλούτ-ιος) πλούσ-ιος· ἑκὼν (γεν. ἑκόντ-ος): (ἑκόντ-ιος) ἑκούσ-ιος (βλ. § 70, 4) κ.ά.

β) -αιος ἀγορά: (ἀγορά-ιος) ἀγοραῖος· ἀνάγκη (θ. ἀναγκα-): (ἀναγκά-ιος) ἀναγκαῖος· δίκη (θ. δικα-): (δίκα-ιος) δίκαιος· έτσι και: ἀγέλη: ἀγελαῖος· ἕδρα: ἑδραῖος· κρήνη: κρηναῖος· σπουδή: σπουδαῖος· ὥρα: ὡραῖος (= που γίνεται την ώρα που πρέπει, ώριμος) κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 73 31/10/2017 12:32

Από αναλογία προς αυτά και: κῆπος: κηπαῖος· χέρσος: χερσαῖος **κ.ά.**

γ) -ειος βασιλεύς: (βασίλε-ιος) βασίλειος **(= που ανήκει στο βασιλέα, βασιλικός)**· τέλος (θ. τελεσ-): (τέλεσ-ιος, τέλε-ιος) τέλειος· θεός: (θέ-ιος) θεῖος· ἄστυ (ἄστε-ως): (ἀστέ-ιος) ἀστεῖος **κ.ά.**

Από αναλογία προς αυτά και: δοῦλος: δούλ-ειος· οἶκος: οἰκ-εῖος· ἀνὴρ (ἀνδρ-ός): ἀνδρ-εῖος· **επίσης σε -ειος κανονικά λήγουν τα επίθετα που παράγονται από ονόματα προσώπων ή ζώων:** Εὐκλείδης: Εὐκλείδ-ειος· Κίμων: Κιμών-ειος· Πυθαγόρας: Πυθαγόρ-ειος· αἴξ (αἰγ-ός): αἴγ-ειος· βοῦς (βο-ός): βόειος· ἵππος: ἵππ-ειος· κύκνος: κύκν-ειος **κ.ά.**

δ) -οιος γέλως (θ. γελοσ-): (γελόσ-ιος, γελό-ιος) γελοῖος· ἄλλος: (ἀλλό-ιος) ἀλλοῖος· ὁμὸς (= κοινός): (ὁμό-ιος) ὁμοῖος **και** ὅμοιος· **ανάλογα και** πᾶς (παντ-ός): παντ-οῖος **κ.ά.**

ε) -ῷος ἥρω-ς: (ἡρώ-ιος) ἡρῷος **(= αυτός που ανήκει στον ήρωα)**· ἠὼς **(= πρωί)**: (ἠώ-ιος) ἠῷος **(= πρωινός) και** αττ. ἡ ἕως: ἑῷος· **ανάλογα και:** πατὴρ (πατρ-ός): πατρῷος· μήτηρ (μητρ-ός): μητρῷος· πάππος: παππ-ῷος **κ.ά.**

II. Κατάληξη -κός, που (από αναλογία προς άλλα παράγωγα ή με ορισμένες φθογγικές παθήσεις) παρουσιάζεται και σαν -ακός, -ϊκός, -ϋκός, -εικός:

22-0012_232-292_18b.indd 74 31/10/2017 12:32

α) -κὸς καρδία: καρδια-κός· οἰκία: οἰκια-κός· παροιμία: παροιμια-κός κ.ά.

-ακὸς **Από αναλογία προς αυτά και:** ἥλιος: ἡλιακός· συμπόσιον: συμποσι-ακός· Κορίνθιος: Κορινθι-ακός· Ῥόδιος: Ῥοδι-ακὸς **κ.ά.**

β) -κὸς ἱστορία: ἱστορι-κός· μανία: μανι-κός· μάντις: μαντι-κός· πανήγυρις: πανηγυρι-κός· φύσις: φυσι-κὸς **κ.ά.**

-ι-κὸς **Από αναλογία προς αυτά και:** πολίτης: πολιτ-ικός· εἰρήνη: εἰρην-ικός· βάρβαρος: βαρβαρ-ικός· δοῦλος: δουλ-ικός· πόλεμος: πολεμ-ικός· ἔθνος: ἐθν-ικός· ἦθος: ἠθ-ικός· ῥήτωρ (ῥήτορ-ος): ῥητορ-ικός· ἡγεμὼν (ἡγεμόν-ος): ἡγεμον-ικός· ἄστυ: ἀστ-ικός· Κερκυραῖος: Κερκυρα-ϊκός· Ἀχαιός: Ἀχα-ϊκός· τροχαῖος: τροχα-ϊκός· βασιλεύς: βασιλ-ικός· Εὐβοεύς: Εὐβο-ϊκὸς **κ.ά.**

γ) -κὸς θῆλυς: θηλυ-κός· Λίβυ-ς, **γεν.** Λίβυ-ος **(= αυτός που είναι από τη Λιβύη):** Λιβυκός· **από αναλογία και:** ὁ ἅλς **(= το αλάτι):** ἁλ-υκὸς **(= αρμυρός) κ.ά.**

-υκὸς

-κὸς Ἀκαδήμεια: Ἀκαδημει-κός· Δαρεῖος: δαρεικός· Δεκέλεια: Δεκελει-κός·

δ) -εικὸς κεραμεύς: (κεραμε-ικὸς) κεραμεικός· ὀρεὺς **(= μουλάρι):** (ὀρε-ικός) ὀρεικὸς (ὀρεικὸν ζεῦγος = **ένα ζευγάρι μουλάρια).**

22-0012_232-292_18b.indd 75 31/10/2017 12:32

2) Όσα σημαίνουν ύ λ η ή χ ρ ώ μ α· αυτά έχουν τις παραγωγικές καταλήξεις:

(-εος) -οῦς ἄργυρος: (ἀργύρ-εος) ἀργυροῦς· σίδηρος: (σιδήρ-εος) σιδηροῦς· χαλκός: (χάλκ-εος) χαλκοῦς· χρυσός: (χρύσ-εος) χρυσοῦς· κύανος (= ύλη με γαλάζιο χρώμα): (κυάν-εος) κυανοῦς· πορφύρα (= χρωστική ουσία βαθιά κόκκινη): (πορφύρ-εος) πορφυροῦς κ.ά. (βλ. § 162, α)·

-ινος κριθή: κρίθινος, -ίνη, -ινον· λίθος: λίθινος, -ίνη, -ινον και -ος, - ον· ξύλον: ξύλινος, -ίνη, -ινον και -ος, -ον· πῶρος (= είδος πέτρας, πωρόλιθος): πώρινος, -ίνη, -ινον κ.ά.

3) Όσα σημαίνουν τ ο ν κ α τ ά λ λ η λ ο για εκείνο που δηλώνει το πρωτότυπο· αυτά έχουν τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

-μος (παράγωγα κυρίως από ουσιαστικά σε -σις που παράγονται από ρήματα): ἄροσις (από το ἀρόω -ῶ = καλλιεργώ): ἀρόσιμος (= κατάλληλος για καλλιέργεια): καῦσις: καύσι-μος· οἴκησις: οἰκήσι-μος· χρῆσις: χρήσι-μος κ.ά.

-ιμος Από αναλογία προς τα παραπάνω σχηματίζονται παράγωγα με την κατάληξη -ιμος και από άλλα ουσιαστικά: ἐδωδή: ἐδώδ-ιμος (= φαγώσι-μος)· μάχη: μάχ-ιμος· νόμος: νόμ-ιμος· πένθος: πένθ-ιμος κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 76 31/10/2017 12:32

4) Όσα σημαίνουν π λ η σ μ ο ν ή, δηλ. αφθονία από εκείνο που δηλώνει το πρωτότυπο όνομα· αυτά έχουν τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

-εις	(γεν. -εντος) θηλ. -εσσα, ουδ. -εν: αἴγλη: αἰγλή-εις, -εσσα, -εν (= γεμάτος αίγλη)· τόλμη: τολμή-εις (= τολμηρός)· ὕλη (= δάσος): ὑλή-εις (= δασωμένος)· χάρι-ς: χαρί-εις· ἄνεμος: ἀνεμό-εις και ἠνεμό-εις· ἄμπελος: ἀμπελό-εις κ.ά.
-όεις	Από αναλογία προς τα τελευταία σε -οεις σχηματίστηκαν παράγωγα και απευθείας με την παραγωγική κατάλ. -όεις: ἀστὴρ (ἀστέρ-ος): ἀστερ-όεις· ἰλὺς (= λάσπη): ἰλυ-όεις· ἰχθύς: ἰχθυ-όεις κ.ά.
{ -νὸς (-εινὸς)	ὄρος (θ. ὀρεσ-νός, ὀρεν-νός) ὀρεινός· σκότος (θ. σκοτεσ-): (σκοτεσ-νός, σκοτεν-νός) σκοτεινός· δέος (θ. δεεσ-): (δεεσ-νός, δεεν-ός) δεινός· ὑγιὴς (θ. ὑγιεσ-): (ὑγιεσ-νός, ὑγιεν-νός) ὑγιεινός· ἄλγος: (θ. ἀλγεσ-): (ἀλγεσ-νός, ἀλγεν-νός) ἀλγεινός· κλέος: (θ. κλεεσ-): (κλεεσ-νός, κλεεν-νός) κλεινὸς (πβ. § 68, 2).
-εινὸς	Από αναλογία προς τα παραπάνω σχηματίστηκαν παράγωγα απευθείας με την παραγωγική κατάλ. -εινός: πόθος: ποθ-εινός· φῶς: φωτ-εινὸς κ.ά.
-λὸς	παχύς: παχυ-λός· φειδώ: φειδω-λός· ἀπατη-λός· σιωπή: σιωπηλός.

22-0012_232-292_18b.indd 77 31/10/2017 12:32

-ηλὸς — **Από αναλογία προς τα τελευταία σε -η-λὸς σχηματίστηκαν παράγωγα απευθείας με την παραγωγική κατάληξη** -ηλός: ῥῖγος: ῥιγ-ηλός· σφρίγος: σφριγ-ηλός· ὕψος: ὑψ-ηλὸς **(έτσι και:** χαμαί: χαμ-ηλός**)**·

-λέος — δίψα: διψα-λέος· λύσσα: λυσσα-λέος· πεῖνα: πεινα-λέος· ψώρα: ψωρα-λέος **κ.ά.**

-αλέος — **Από αναλογία προς τα παραπάνω που λήγουν σε -α-λέος σχηματίστηκαν παράγωγα και απευθείας με την παραγωγ. κατάλ.** -αλέος: θάρρος: θαρρ-αλέος· κέρδος: κερδ-αλέος· ῥώμη: ῥωμ-αλέος· ὕπνος: ὑπν-αλέος· φρίξ, **γεν.** φρι-κὸς **(= φρικίαση, ανατριχίλα):** φρικ-αλέος **κ.ά.**

-ρὸς — αἶσχος: αἰσχ-ρός· ἔχθος **(= έχθρα):** ἐχθ-ρός· ἀνία: ἀνια-ρός·

-αρὸς — **έτσι και:** λίπος: λιπ-αρός· ῥύπος **(= ακαθαρσία):** ῥυπ-αρός· σθένος: σθεν-αρὸς **κ.ά.**

-ρὸς — λύπη: λυπη-ρός· ὀδύνη: ὀδυνη-ρός· σιωπή: σιωπη-ρός· τόλμη: τολμη-ρός· τύχη: τυχη-ρὸς **κ.ά.**

-ηρὸς — **Έτσι και:** αἷμα (αἵματ-ος): αἱματ-ηρός· ἄνθος: ἀνθ-ηρός· μόχθος: μοχθ-ηρός· νόσος: νοσ-ηρός· ὄκνος: ὀκν-ηρός· ὄχλος **(= ενόχληση):** ὀχλ-ηρὸς **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 78 31/10/2017 12:32

-ρὸς ἰσχύς: ἰσχυ-ρός· **έτσι και:**

-υρὸς ἄλμη: ἁλμ-υρός·

-ρὸς, -ερὸς κράτος (**θ. κρατεσ-**): κρατε-ρός· **έτσι και:** δρόσος: δροσ-ερός· φθόνος: φθον-ερός· σκιά: σκι-ερός· φλόξ (φλογ-ός): φλογ-ερὸς **κ.ά.**

-ώδης **τριτόκλιτα δικατάληκτα:** ἀφρός: ὁ, ἡ ἀφρ-ώδης, τὸ ἀφρῶδες· αἷμα (αἵματ-ος): αἱματ-ώδης· ἄκανθα: ἀκανθ-ώδης· λύσσα: λυσσ-ώδης· μανία: μανι-ώδης **κ.ά.**

5) Όσα σημαίνουν χ ρ ό ν ο ή μ έ τ ρ ο· αυτά έχουν τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

-αῖος πρότερος: προτερ-αῖος· ὕστερος: ὑστερ-αῖος· δεύτερος: δευτερ-αῖος· τρίτος: τριτ-αῖος **κτλ. (πβ. § 206, γ)**· πῆχυ-ς: πηχυ-αῖος· στάδιον: στα-δι-αῖος.

-ιαῖος **Έτσι και:** πλέθρον: πλεθρ-ιαῖος· μήν: μην-ιαῖος **κ.ά.**

-ήσιος ἔτος: ἐτ-ήσιος· ἡμέρα: ἡμερ-ήσιος·

-ινὸς ἔαρ: ἐαρ-ινός· φθινόπωρον: φθινοπωρ-ινός· μεσημβρία: μεσημβρ-ινός· ἡμέρα: ἡμερ-ινός· ἑσπέρα: ἑσπερ-ινός· θέρος: θερ-ινός.

22-0012_232-292_18b.indd 79 31/10/2017 12:32

γ) Επίθετα παράγωγα από επιρρήματα

398. Επίθετα παράγωγα από επιρρήματα (ιδίως τοπικά ή χρονικά) έχουν τις ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις:

-ιος ὄπισθεν: ὀπίσθ-ιος· πρόσθεν: πρόσθ-ιος

-ιμος ὀψέ: ὄψ-ιος και ὄψ-ιμος· πρῲ και πρωί: πρώ-ιος και πρῷος και πρώ-ιμος·

-νὸς πέρυσι: περυσι-νός·

-ινὸς χθές: χθεσ-ινός·

-αῖος ῥάγδην (= βίαια, δυνατά): ῥαγδ-αῖος· χύδην (= χυτά, ανάκατα): χυδ-αῖος (= ανάμειχτος, κοινός, πρόστυχος)·

-ικὸς καθόλου (= γενικά): καθολ-ικός.

Γ΄. Παράγωγα ρήματα

399. Τα παράγωγα ρήματα σχηματίζονται α) από ο ν ό μ α τ α (ουσιαστικά ή επίθετα): βασιλεύ-ς: βασιλεύ-ω· ἥσυχος: ἡσυχ-άζω· β) από άλλα ρήματα: ἕρπ-ω: ἑρπ-ύζω· γ) από ε π ι ρ ρ ή μ α τ α ή ε π ι φ ω ν ή μ α τ α : ἐγγύς: ἐγγ-ίζω · οἴμοι: οἰμ-ώζω.

α) Ρήματα παράγωγα από ονόματα

400. Τα ρήματα που παράγονται από ονόματα (ουσιαστικά ή επίθετα) σημαίνουν συνήθως ότι το υποκείμενο είναι ή γίνεται ή έχει ή παρέχει ή κάνει ό,τι φανερώνει η πρωτότυπη λέξη.

22-0012_232-292_18b.indd 80 31/10/2017 12:32

1) Τα ρήματα αυτά είχαν αρχικά την παραγωγική κατάληξη -jω (δηλ. παραγωγικό πρόσφυμα j και κατάλ. -ω· βλ. § 379, 2 και 3):

α΄) βοὴ (θ. βοα-): (βοά-jω) βοά-ω -ῶ· τόλμη (θ. τολμα-): (τολμά-jω) τολμά-ω -ῶ· έτσι και: ἧττα: ἡττά-ομαι -ῶμαι· ἀνία: ἀνιά-ω -ῶ κ.ά. (βλ. § 64, 2)·

β΄) νόσος (θ. νοσε-): (νοσέ-jω) νοσέ-ω -ῶ· ὄκνος: ὀκνέ-ω -ῶ· πλοῦτος: πλουτέ-ω -ῶ· πόνος: πονέ-ω -ῶ· φίλος: φιλέ-ω -ῶ κ.ά.

γ΄) γυμνός: (γυμνό-jω) γυμνό-ω -ῶ· δῆλος: δηλό-ω -ῶ· δοῦλος: δουλό-ω -ῶ· δίκαιος: δικαιό-ω -ῶ· λύτρον: λυτρό-ω -ῶ κ.ά.

δ΄) βασιλεύς: (βασιλεύ-jω) βασιλεύ-ω· γραμματεύ-ς: γραμματεύ-ω· ἱππεύ-ς: ἱππεύ-ω· φονεύ-ς: φονεύ-ω κ.ά.

ε΄) παῖς (παιδ-ός): (παίδ-jω) παίζω· σκιὰς (σκιάδ-ος): σκιάζω· ψεκὰς (ψεκάδ-ος): ψεκάζω· έτσι και: ἅρπαξ (ἅρπαγ-ος): ἁρπάζω κ.ά. (βλ. § 67, 2)

ς΄) ἐλπὶς (ἐλπίδ-ος): (ἐλπίδ-jω) ἐλπίζω· ἔρις (ἔριδ-ος): ἐρίζω· έτσι και: μάστιξ (μάστιγ-ος): μαστίζω κ.ά. βλ. § 67, 2)

ζ΄) βάσκαν-ος: (βασκάν-jω) βασκαίνω· μέλας (μέλαν-ος): (μελάν-jω) μελαίνω κ.ά (βλ. § 66)

η΄) καθαρὸς (καθάρ-jω) καθαίρω· τέκμαρ (= τεκμήριο· γεν. τέκμαρ-ος): (τεκμάρ-jομαι) τεκμαίρομαι κ.ά. (βλ. § 66)

θ΄) μάρτυς (μάρτυρ-ος): (μαρτύρ-jομαι, μαρτύρρομαι) μαρτύρομαι κ.ά. (βλ. § 68, 4, β)

ι΄) ἄγγελος: (ἀγγέλ-jω) ἀγγέλλω· ναυτίλος: (ναυτίλjομαι) ναυτίλλομαι· ποικίλος: (ποικίλ-jω) ποικίλλω κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 81 31/10/2017 12:32

ια΄) κῆρυξ (κήρυκ-ος): (κηρύκ-jω) κηρύττω ή κηρύσσω· φύλαξ (-ακος): (φυλάκ-jω) φυλάττω ή φυλάσσω· αἷμα (αἵματ-ος): (αἱμάτ-jω) αἱμάττω ή αἱμάσσω κ.ά. (βλ. § 67, 2).

2) Από παραδείγματα όπως τα παραπάνω σχηματίστηκαν οι καταλήξεις: -άω (-ιάω), -έω, -όω, -εύω, -ζω, -άζω, -ίζω, -νω, -ύνω, -αίνω, -αίρω κτλ.

α) -άω ἄριστον: ἀριστ-άω -ῶ· γόος: γο-άω -ῶ· σφρίγος: σφριγ-άω -ῶ·

-ιάω ἐρυθρός: ἐρυθρ-ιάω -ῶ κ.ά.

Μερικά ρήματα σε -άω και σε -ιάω, παράγωγα από ονόματα, σημαίνουν έ φ ε σ η (δηλ. μεγάλη επιθυμία) ή π ά θ η σ η: θάνατος, θανατ-άω -ῶ (= επιθυμώ πολύ το θάνατο), στρατηγός: στρατηγ-ιάω -ῶ (= επιθυμώ πολύ να γίνω στρατηγός)· λίθος: λιθ-άω και λιθ-ιάω -ῶ (= πάσχω από λιθίαση), ὀφθαλμός: ὀφθαλμ-ιάω -ῶ (= πάσχω από ὀφθαλμία) κ.ά.

β΄) -έω ἀπειλή: ἀπειλ-έω -ῶ· μάρτυς (μάρτυρ-ος): μαρτυρ-έω -ῶ κ.ά. Έτσι και πολλά παρασύνθετα: εὐδαίμων (-ονος): εὐδαιμον-έω -ῶ· εὐεργέτης: εὐεργετ-έω -ῶ· σώφρων (-ονος): σωφρον-έω -ῶ κ.ά. Πβ. § 430, α.

γ΄) -όω ῥίζα: ῥιζ-όω -ῶ· σκηνή: σκην-όω -ῶ· πλήρης: πληρ-όω -ῶ· ἐλάττων: ἐλαττ-όω -ῶ· μείων: μει-όω -ῶ κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 82 31/10/2017 12:32

δ΄) -εύω ταμίας: ταμι-εύω· ἱκέτης: ἱκετ-εύω· ἀγορά: ἀγορ-εύω· δοῦλος: δουλ-εύω· κόλαξ (κόλακ-ος): κολακ-εύω· παῖς (παιδ-ός): παιδεύω **κ.ά.**

ε΄) -ζω ἀγορά: ἀγορά-ζω· δίκη (**θ.** δικα-): δικά-ζω· δόξα: δοξά-ζω **(πβ. § 292, 3)**

-άζω ἄτιμος: ἀτιμ-άζω· ἥσυχος: ἡσυχ-άζω **κ.ά.**

ς΄) -ίζω ἀγνός: ἁγν-ίζω· ὁ ὅρος: ὁρ-ίζω· φενάκη: φενακ-ίζω· ὕστερος: ὑστερ-ίζω· ἀθρόος: (ἀθρο-ίζω) ἀθροίζω **κ.ά.**

Ρήματα σε -ιάζω ή -ίζω, παράγωγα από ονόματα εθνικά ή κύρια ή από ονόματα ζώων, σημαίνουν συνήθως ότι το υποκείμενό τους μιμείται τα ήθη, τη γλώσσα κτλ. ή ακολουθεί τα φρονήματα εκείνου που δηλώνει το πρωτότυπο όνομα: Βοιωτός: βοιωτ-ιάζω **(= μιμούμαι τα ήθη ή τη γλώσσα των Βοιωτών)· έτσι και:** Ἕλλην: ἑλλην-ίζω· βάρβαρος: βαρβαρ-ίζω· Μῆδος: μηδ-ίζω· Φίλιππος: φιλιππ-ίζω· πίθηκος: πιθηκ-ίζω **κ.ά. (πβ. τα νεοελλ.:** παπαγαλίζω **= μιλώ σαν παπαγάλος κ.ά.).**

22-0012_232-292_18b.indd 83 31/10/2017 12:32

ζ΄) -νω βαθύς: βαθύ-νω· βαρύς: βαρύ-νω· ἡδύς: ἡδύ-νω· ὀξύς: ὀξύ-νω **κ.ά. Από αναλογία προς αυτά σχηματίστηκαν με παραγωγ. καταλ.**

-ύνω αἶσχος: αἰσχ-ύνω· θάρρος: θαρρ-ύνω· λαμπρός: λαμπρ-ύνω· μῆκος: μηκ-ύνω· φαιδρός: φαιδρ-ύνω **κ.ά.**

-αίνω θερμός: θερμ-αίνω· κοῖλος: κοιλ-αίνω· χαλεπός: χαλεπ-αίνω· δυσχερής: δυσχερ-αίνω· ὑγιής: ὑγι-αίνω **κ.ά.**

η΄) -αίρω γέρας: γερ-αίρω· ἐχθρός: ἐχθ-αίρω· μέγας: μεγ-αίρω **κ.ά.**

β) Ρήματα παράγωγα από άλλα ρήματα

401. Τα ρήματα που παράγονται από άλλα ρήματα είναι:

1) ε ν α ρ κ τ ι κ ά, δηλ. σημαίνουν ότι το υποκείμενο α ρ χ ί ζ ε ι να κάνει ή να γίνεται ό,τι δηλώνει το πρωτότυπο ρήμα· αυτά έχουν παραγωγική κατάληξη -σκω:

-σκω γηράω -ῶ: γηρά-σκω (= αρχίζω να γεράζω)· ἡβάω -ῶ: ἡβάσκω (= αρχίζω να γίνομαι έφηβος) **κ.ά.**

2) ε φ ε τ ι κ ά, δηλ. σημαίνουν ότι το υποκείμενο έχει έ φ ε σ η (μεγάλη επιθυμία) για εκείνο που δηλώνει το πρωτότυπο ρήμα· αυτά έχουν τις παραγωγικές καταλήξεις -ιάω και -είω, που προσθέτονται στο χρονικό θέμα του μέλλοντα:

22-0012_232-292_18b.indd 84 31/10/2017 12:32

-ιάω (-ιῶ) κλαίω (μέλλ. κλαύσομαι): κλαυσ-ιάω -ιῶ (= θέλω να κλάψω)

-είω πολεμ-έω -ῶ (μέλλ. πολεμήσω): πολεμησ-είω (= θέλω να πολεμήσω)· τυρανν-έω -ῶ (μέλλ. τυραννήσω): τυραννησ-είω (= θέλω να γίνω τύραννος)· δρά-ω -ῶ (μέλλ. δράσω): δρασ-είω (= θέλω να δράσω).

3) θ α μ ι σ τ ι κ ά ή ε π ι τ α τ ι κ ά, δηλ. σημαίνουν ότι το υποκείμενο εκτελεί θ α μ ά (= συχνά) ή σε μεγάλο βαθμό αυτό που φανερώνει το πρωτότυπο ρήμα· αυτά έχουν τις παραγωγικές καταλήξεις: -άζω, -ίζω, -ύζω:

-άζω στένω (= στενάζω): στεν-άζω (= στενάζω συχνά)· ῥίπτω: ῥιπτ-άζω (= ρίχνω εδώ κι εκεί)

-ίζω αἰτέω -ῶ: αἰτ-ίζω (= ζητώ συχνά, επίμονα)

-ύζω ἕρπω: ἑρπ-ύζω (= σέρνομαι διαρκώς).

γ) Ρήματα παράγωγα από επιρρήματα και επιφωνήματα

402. Τα ρήματα που παράγονται από επιρρήματα σημαίνουν ότι το υποκείμενο είναι ή κάνει ό,τι δηλώνει η πρωτότυπη λέξη· αυτά έχουν τις παραγωγικές καταλήξεις -ζω ή -ίζω:

-ζω δίχα: διχά-ζω (= διαιρώ σε δύο μέρη, ξεχωρίζω)· πέλας (= κοντά): πελά-ζω (= πλησιάζω) κ.ά.

-ίζω ἐγγύς: ἐγγ-ίζω· χωρίς: χωρ-ίζω κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 85 31/10/2017 12:32

403. Τα ρήματα που παράγονται από επιφωνήματα σημαίνουν ότι το υποκείμενο λέει εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη· αυτά έχουν τις παραγωγικές καταλήξεις -ζω (-άζω, -ίζω, -ώζω):

-ζω ἀλαλαί: ἀλαλά-ζω (= λέω ἀλαλαί, φωνάζω)· γρῦ: γρύ-ζω (= λέω γρῦ, μουρμουρίζω)

-άζω αἰαῖ: αἰ-άζω (= λέω αἰαῖ, θρηνώ)

-ίζω ἐλελεῦ: ἐλελ-ίζω (= φωνάζω ἐλελεῦ)

-ώζω οἴμοι: οἰμ-ώζω (= φωνάζω οἴμοι, θρηνώ) (πβ. § 440, γ).

Δ΄. Παράγωγα επιρρήματα

404. Επιρρήματα παράγονται από κάθε κλιτό μέρος του λόγου και από προθέσεις ή άλλα επιρρήματα. Τα παράγωγα επιρρήματα είναι τοπικά, τροπικά, ποσοτικά και χρονικά.

α) Τοπικά

405. Τα τοπικά παράγωγα επιρρήματα σημαίνουν:

1) τη στάση σ' έναν τόπο, με τις παραγωγ. καταλήξεις -θι, -σι(ν), -οι:

-θι ἄλλος: ἄλλο-θι (= σε άλλον τόπο, αλλού)· αὐτός: αὐτό-θι (= σ' αυτό τον τόπο, αυτού)

22-0012_232-292_18b.indd 86 31/10/2017 12:32

-σι(ν) Ἀθῆναι: Ἀθήνη-σι(ν)· Ὀλυμπία: Ὀλυμπία-σι(ν)· Πλαταιαί: Πλαταιᾶ-σι(ν) **κτλ.**

θύρα: θύρα-σι **(= στην πόρτα, έξω από το σπίτι)**

-οι Ἰσθμός: Ἰσθμοῖ· Μέγαρα: Μεγαροῖ· Πυθὼ **(= Δελφοί)**: Πυθοῖ **(= στους Δελφούς)**· οἶκος: οἴκοι **(= στο σπίτι, στην πατρίδα· πάντα για στάση, αντί για το** ἐν τῇ πατρίδι**).**

2) την κίνηση προς έναν τόπο, **με τις παραγωγικές καταλήξεις -ω, -σε, -δε (-ζε):**

-ω ἀνά: ἄνω **(= προς τα πάνω· και για στάση = πάνω)**· κατά: κάτω· ἐς ή εἰς: ἔσω ή εἴσω **(= μέσα σε, προς τα μέσα· και για στάση = μέσα)**· πρός: πρόσ-ω, **με μετάθεση:** πόρσω **και με αφομοίωση:** πόρρω **(= προς τα εμπρός, μακριά) κ.ά.**

-σε ἄλλος: ἄλλο-σε **(= προς άλλο μέρος)**· αὐτός: αὐτό-σε **(= προς αυτό το μέρος)**· ἐκεῖ: ἐκεῖ-σε **(= προς τα εκεί) κ.ά.**

-δε Μέγαρα: Μεγαρά-δε· Ἐλευσὶς (Ἐλευσῖν-ος): Ἐλευσινά-δε **κτλ.**

(-ζε) **(= προς τα Μέγαρα, προς την Ελευσίνα κτλ.)**· οἶκος: οἰκόν-δε **και** οἴκα-δε **(= προς το σπίτι, προς την πατρίδα)**· Ἀθῆναι: (Ἀθήνασ-δε) Ἀθήναζε·

3) την κίνηση από έναν τόπο, **με τις παραγωγικές καταλήξεις -θεν (-οθεν, -ωθεν):**

22-0012_232-292_18b.indd 87 31/10/2017 12:32

-θεν ἐκεῖ: ἐκεῖ-θεν (= από εκείνον τον τόπο)· οἶκος: οἴκο-θεν (= από το σπίτι, από την πατρίδα)· ἄλλος: ἄλλο-θεν (= από άλλον τόπο) κ.ά.

-οθεν έτσι και: πᾶς (παντ-ός): πάντ-οθεν (= από παντού) κ.ά.

-ωθεν ἄνω: ἄνωθεν (= από πάνω)· ἀμφότεροι: ἀμφοτέρωθεν (= και από τα δύο μέρη)· ἑκάτερος: ἑκατέρωθεν.

β) Τροπικά

406. Τα τροπικά παράγωγα επιρρήματα σχηματίζονται:

1) από επίθετα, αντωνυμίες και μετοχές με κατάληξη -ως (-ῶς):

-ως (-ῶς) δίκαιος: δικαί-ως· σπουδαῖος: σπουδαίως· βαρύς: βαρέως· οὗτος: οὕτως· ἄλλος: ἄλλως· δέον (γεν. δέοντ-ος): δεόντως· θαρρῶν (γεν. θαρροῦντ-ος): θαρρούντως· εἰκὼς (γεν. εἰκότ-ος): εἰκότως· λεληθὼς (γεν. λεληθότ-ος): λεληθότως· ὁμολογούμενος: ὁμολογουμένως· ἐσκεμμένος: ἐσκεμμένως· καλός: καλῶς· ἱκανός: ἱκανῶς· εὐγενής: εὐγενῶς· σαφής: σαφῶς κ.ά.· θορυβώδης: θορυβωδῶς κ.ά.

2) από οποιοδήποτε κλιτό μέρος του λόγου, με τις παραγωγικές καταλήξεις -δην (-άδην, -ίνδην), -δὸν (-ηδόν), -ί, (-τί), -εί, -ς:

22-0012_232-292_18b.indd 88 31/10/2017 12:32

-δην
-άδην
αἴρω (θ. ἀρ-): ἄρ-δην· κρύπτω (θ. κρυφ-): (κρύφ-δην) κρύβ-δην· μείγνυ-μι: μείγ-δην· φύρω (= ανακατώνω): φύρ-δην· βαίνω (θ. βα-): βά-δην· έτσι και: τρέχ-ω: τροχ-άδην· σπείρ-ω: σπορ-άδην κ.ά.

-ίνδην
ἄριστος: ἀριστ-ίνδην (μ' εκλογή του αρίστου)· πλοῦτος: πλουτ-ίνδην (κατά τον πλούτο).

-δὸν
-ηδὸν
ἀναφαίνω (θ. ἀνα-φαν-): ἀνα-φαν-δὸν (= φανερά)· βότρυς: βοτρυ-δὸν (= σαν σταφύλια)· ἀγέλη: ἀγελη-δόν· έτσι και: κύων (κυν-ός): κυν-ηδὸν (= σαν σκύλος)· ταῦρος: ταυρ-ηδὸν κ.ά.

-ὶ
ἄμισθος: ἀμισθ-ί· αὐτόχειρ: αὐτοχειρ-ὶ (= με τα ίδια του τα χέρια)· ἐθέλων (γεν. ἐθέλοντ-ος): ἐθελοντ-ί· ἀμάχητος: ἀμαχητ-ί· ἀγέλαστος: ἀγελαστ-ί· ἄπνευστος: ἀπνευστ-ὶ κ.ά.

-τὶ
Από αναλογία προς τα τελευταία σχηματίζονται με παραγωγ. κατάλ. -τί: μέγας (μεγάλ-ου): επίρρ. μεγάλως και απ' αυτό μεγαλωσ-τί· νέος: επίρρ. νέως και απ' αυτό νεωσ-τί· έτσι και: ὀνομάζω: ὀνομασ-τί· ἑλληνίζω: ἑλληνισ-τί· βαρβαρίζω: βαρβαρισ-τί·

-εἰ
ἄμαχος: ἀμαχ-εί· ἄσπονδος: ἀσπονδ-εὶ (= χωρίς σπονδές)· νήποινος (= ατιμώρητος): νηποιν-εὶ (= χωρίς τιμωρία)· πάνδημος: πανδημ-εί·

22-0012_232-292_18b.indd 89 31/10/2017 12:32

-ς ἀναμίσγω: (ἀναμὶγ-ς) ἀναμίξ· ἐναλλάσσομαι: (ἐναλλὰγ-ς) ἐναλλάξ· **από θέμα πυγ- (που απ' αυτό πυγ-μή):** (πύγ-ς) πὺξ (= **με γροθιές**)· **από θ. λαγ-:** (λάγ-ς) λὰξ (= **με κλοτσιές, πβ. λακτί-ζω**).

γ) Ποσοτικά

407. Τα ποσοτικά παράγωγα επιρρήματα σχηματίζονται από κλιτές λέξεις που φανερώνουν αριθμό ή ποσό. Αυτά έχουν παραγωγικές καταλήξεις -ς, -κις, -άκις:

-ς δύο (θ. δι-, πβ. δι-πλοῦς): δί-ς· τρεῖς, τρί-α: τρί-ς·

-κις ἑπτά: ἑπτά-κις· δέκα: δεκά-κις·

-άκις από αναλογία προς τα παραπάνω σχηματίζονται με παραγωγική κατάληξη -άκις: πέντε: εντ-άκις· ἕξ: ἑξ-άκις κτλ.· πόσος: ποσ-άκις· ὅσος: ὁσ-άκις· πολὺς (πολλοῦ): πολλ-άκις κ.ά.· πβ. § 212.

δ) Χρονικά

408. Τα χρονικά παράγωγα επιρρήματα σχηματίζονται από αντωνυμίες και έχουν την παραγωγική κατάληξη -τε: ἄλλος: ἄλλο-τε· ἕκαστος: ἑκάστο-τε· ὅς: ὅ-τε κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 90 31/10/2017 12:32

34ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Προεισαγωγικές παρατηρήσεις για τη σύνθεση

409. Είδαμε (§ 374) ότι στη σύνθεση βασικό στοιχείο είναι το θέμα καθενός από τα συνθετικά μέρη από τα οποία σχηματίζονται οι σύνθετες λέξεις.

Ειδικότερα στη σύνθεση παρατηρούμε τα ακόλουθα:

1) Καθένα από τα δύο συνθετικά μέρη μπορεί να είναι κ λ ι τ ό ή ά κ λ ι τ ο μέρος του λόγου. Π.χ.

Πρώτο συνθετικό κ λ ι τ ό: (λόγος + γράφω) λογογράφος

Πρώτο συνθετικό ά κ λ ι τ ο: (ὑπὲρ + μέγεθος) ὑπερμεγέθης

Δεύτερο συνθετικό κ λ ι τ ό: (σὺν + γράφω) συγγράφω

Δεύτερο συνθετικό ά κ λ ι τ ο: (ὑπὲρ + ἄνω) ὑπεράνω.

2) Όταν το α΄ συνθετικό είναι όνομα πρωτόκλιτο ή δευτερόκλιτο, τότε ο χαρακτήρας του κανονικά αποβάλλεται εμπρός από το αρχικό φωνήεν του β΄ συνθετικού: (κιθάρα + ᾄδω) κιθαρῳδός· (στρατός, θ. στρατο- + ἄρχω) στρατάρχης.

Αν όμως το β΄ συνθετικό άρχιζε άλλοτε από F ή σ, τότε ή φυλάγονται τα δύο φωνήεντα ή συναιρούνται ή αποβάλλεται το τελικό φωνήεν του α΄ συνθετικού. Π.χ.

α) φυλάγονται τα δύο φωνήεντα: (ἀγαθὸ-ς + Fέργον, ἔργον) ἀγαθοεργός·

22-0012_232-292_18b.indd 91 31/10/2017 12:32

β) συναιρούνται: (κακὸς + Fέργον, ἔργον) κακοῦργος· (ξίφος + Fέλκω) ξιφουλκός· (κλῆρο-ς + σέχω) κληροῦχος·

γ) αποβάλλεται το τελικό φωνήεν του α΄ συνθ.: (αἰχμὴ + Fαλωτός, Fαλίσκομαι) αἰχμ-άλωτος· (ἡνία + σέχω) ἡνίοχος.

3) Όταν το αρχικό φωνήεν του β΄ συνθετικού είναι βραχύχρονο (ᾰ, ε, ο), τότε κανονικά εκτείνεται: (στρατὸς + ἄγω) στρατ-ηγός· (ἅρμα, γεν. ἅρματος + ἐλαύνω) ἁρματ-ηλάτης· (λόχος + ἄγω) λοχ-ᾱγός· (στερητ. α + ὁμαλός) ἀνώμαλος.

Δεν εκτείνεται όμως το αρχικό φωνήεν του β΄ συνθετικού, αν εμπρός απ' αυτό υπήρχε άλλοτε F ή σ: (αἰχμὴ + Fαλωτὸς - Fαλίσκομαι) αἰχμάλωτος· (ἡνία + σέχω) ἡνίοχος. Επίσης δεν εκτείνεται, αν είναι θέσει μακρόχρονο: (ναῦ-ς + ἄρχω) ναύ-αρχος· (αὐτὸς + ἀρκέω) αὐτ-άρκης.

Α΄ Πρώτο συνθετικό

1. Κλιτό ως πρώτο συνθετικό

α) Ουσιαστικό

410. Όταν το πρώτο συνθετικό είναι ο υ σ ι α σ τ ι κ ό, κανονικά μένει το θέμα του αμετάβλητο, ιδίως όταν το ουσιαστικό είναι δευτερόκλιτο: (ἀγγελία + φέρω) ἀγγελια-φόρος· (ἀγορὰ + νέμω) ἀγορα-νόμος· (νίκη +

22-0012_232-292_18b.indd 92 31/10/2017 12:32

φέρω) νικη-φόρος· (λόγος + γράφω) λογο-γράφος· (ξύλον + κόπτω) ξυλο- κόπος· (λεὼς + φέρω) λεω-φόρος· (ναῦς + μάχομαι) ναυ-μάχος· (ἄστυ + γείτων) ἀστυ-γείτων· (παῖς, γεν. παιδ-ὸς + ἄγω) παιδ-αγωγός· (σέλας + φέρω) σελασ-φόρος· (τέλος, θ. τελεσ- + φέρω) τελεσ-φόρος κ.ά.

411. Πολλών όμως ουσιαστικών το θέμα μετασχηματίζεται:

1) Το θέμα πολλών πρωτόκλιτων και τριτόκλιτων ουσιαστικών μετασχηματίζεται και λήγει σε -ο από αναλογία προς τα δευτερόκλιτα: (ἄμαξα + πήγνυ-μι) ἀμαξο-πηγός· (ὕλη + τέμνω) ὑλο-τόμος· (ἀκτίς, γεν. ἀκτῖν-ος + βάλλω, θ. βαλ-, βολ-) ἀκτινο-βόλος· (ἀνδριάς, γεν. ἀνδριάντ-ος + ποιῶ) ἀνδριαντο-ποιός· έτσι και: ἰχθυο-τρόφος, κρεο-φάγος, παιδο-νόμος κ.ά.

2) Το θέμα μερικών δευτερόκλιτων και τριτόκλιτων ουσιαστικών μετασχηματίζεται και λήγει σε -α ή -η από αναλογία προς τα πρωτόκλιτα: (βιβλίον + γράφω) βιβλια-γράφος· (ἔλαφος + βάλλω) ἐλαφη-βόλος· (θάνατος + φέρω) θανατη-φόρος· (λαμπάς, γεν. λαμπάδ-ος + φέρω) λαμπαδη-φόρος.

412. Όταν το α΄ συνθετικό είναι όνομα διπλόθεμο της γ΄ κλίσης σε -ις (γεν. -εως), παίρνεται το θέμα που λήγει σε -ι: λεξι-θήρας· ὀφι-ό-δηκτος· πολι-οῦχος· ταξί-αρχος· φυσι-ο-λόγος κ.ά.

413. Όταν το α΄ συνθετικό είναι ουδέτερο τριτόκλιτο σε -μα (γεν. -ματος), το θέμα ή μένει ολόκληρο ή αποβάλλει τους δύο τελευταίους φθόγγους -ατ-: (ἅρμα, ἅρματ-ος) ἁρματ-ηλάτης· αλλά: ἁρμ-άμαξα·

22-0012_232-292_18b.indd 93 31/10/2017 12:32

(αἷμα, αἵματ-ος) αἱματ-ο-σταγής· αλλά: αἱμ-ο-βόρος· (σῶμα, σώματ-ος) σωματ-ο-φύλαξ· αλλά: σωμ-ασκῶ κ.ά.

414. Μερικά ουσιαστικά, όταν είναι πρώτα συνθετικά, παρουσιάζονται με διπλό ή τριπλό θέμα. Π.χ.

ὕδωρ α) ὑδατο-: ὑδατο-ειδής, ὑδατο-τρεφὴς
β) ὑδρ(ο)-: ὑδρ-αγωγός, ὑδρο-πότης

φρέαρ α) φρεατ(ο)-: φρεατ-ορύκτης, φρεατο-τύμπανον (= μαγκανοπήγαδο)
β) φρε-: φρε-άντλης, φρε-ωρύχος

μέλι α) μελιτο-: μελιτο-ειδής, μελιτο-πώλης
β) μελι-: μελί-γλωσσος, μελι-ηδὴς (= μέλι + ἡδὺς)

πῦρ α) πυρ-: πυρ-φόρος
β) πυρο-: πυρο-ειδής, πυρό-μαντις
γ) πυρι-: πυρί-καυστος, πυρι-φλεγής (βλ. § 428)

γῆ α) γη-: γη-γενής, γή-λοφος, γή-πεδον
β) γεω-: γεω-γράφος, γεω-δαίτης (γῆ + δαίω), γεώ-λοφος (= γήλοφος), γεω-μέτρης, γεωργὸς (γῆ + Fέργον, ἔργον).

β) Επίθετο

415. Όταν το α΄ συνθετικό είναι επίθετο, κανονικά το σύνθετο σχηματίζεται από το θέμα του αρσενικού, ακόμη και αν το β΄ συνθετικό ή η όλη σύνθετη λέξη είναι γένους θηλυκού ή ουδετέρου: (ἄκρα + πόλις) ἀκρό-πολις· (θερμαὶ + πύλαι) Θερμο-πύλαι· (χίλια + τάλαντα) χιλιο-τάλαντος.

416. Όταν το α΄ συνθετικό είναι επίθετο διπλόθεμο της γ΄ κλίσης σε -υς (γεν.-εος), το σύνθετο σχηματίζεται

22-0012_232-292_18b.indd 94 31/10/2017 12:32

από το θέμα που λήγει σε -υ: βαρυ-άλγητος, βαρύ-θυμος, βραδύ-πους, δασύ-μαλλος, εὐθύ-γραμμος, ὀξύ-θυμος, ταχύ-πτερος κ.ά.

417. α) Από τα κλιτά απόλυτα αριθμητικά επίθετα τα τέσσερα πρώτα, δηλ. τα εἷς, δύο, τρεῖς, τέσσαρες, ως πρώτα συνθετικά, γίνονται μον(ο)-, δι-, τρι-, τετρα-, ενώ τα λοιπά κρατούν το θέμα τους: μονό-χειρ, μονόφθαλμος, δι-ώβολον, τρί-μηνος, τετρά-πηχυς· διακοσιο-μέδιμνος, πεντακοσι-άρχης, χιλιο-τάλαντος κτλ.

β) Τα άκλιτα απόλυτα αριθμητικά επίθετα, ως πρώτα συνθετικά, ή μένουν αμετάβλητα (και παθαίνουν μόνο τις κανονικές φθογγικές παθήσεις) ή μετασχηματίζονται και λήγουν σε -α (κατά το ἑπτά, ἐννέα, δέκα, τριάκοντα κτλ.): πεντε-τάλαντος, πεντ-ώβολον, πενθ-ήμερον, ἑξ-έτης, ὀκτώ-πους (= που έχει μήκος, πλάτος ή ύψος οχτώ πόδια), εἰκοσί-πηχυς, ἑκατόγ-χειρ, ἑκατόμ-πους· αλλά και: πεντά-δραχμον, ἑξά-μηνος, ὀκτά-πους (= που έχει οχτώ πόδια), εἰκοσά-πηχυς, ἑκατοντα-ετὴς ή -έτης κτλ.

γ) Ρήμα

418. Όταν το α΄ συνθετικό είναι ρήμα, το σύνθετο σχηματίζεται από το ρηματικό θέμα ή από το χρονικό (κανονικά του ενεργητ. αορίστου ή του μέλλοντα). Το θέμα αυτό κατά τη σύνθεση:

α) **μένει αμετάβλητο,** αν το β΄ συνθετικό αρχίζει από **φωνήεν**: ἐχ-έγγυον, φθιν-όπωρον· ῥίψ-ασπις, λειψ-ανδρία, σεισ-άχθεια, ῥαψ-ῳδός·

22-0012_232-292_18b.indd 95 31/10/2017 12:32

β) **μετασχηματίζεται** και παίρνει το φωνήεν ε ή ι ή ο στο τέλος, αν το β΄ συνθετικό αρχίζει από σύμφωνο: ἐχ-έ-φρων, ἐχ-έ-μυθος, χαιρ-έ-κακος· ἀρχ-ι-τέκτων, ἀνεξ-ί-κακος, μνησ-ί-κακος, κρυψ-ί-νους· μειξ-ο-βάρβαρος, στρεψ-ό-δικος, φυγ-ό-πονος.

419. Όταν το α΄ συνθετικό είναι ρήμα συνηρημένο σε -έω, τότε εμπρός από φωνήεν ο χαρακτήρας του θέματός του αποβάλλεται, ενώ εμπρός από σύμφωνο, στη θέση του χαρακτήρα ε, το θέμα παίρνει το φωνήεν ο: (φιλέω -ῶ, θ. φιλε-): φιλ-άνθρωπος· αλλά: φιλό-τιμος (μισέω -ῶ, θ. μισε-): μισ-άνθρωπος· μισ-άνθρωπος· αλλά: μισο-τύραννος.

2. Άκλιτο ως πρώτο συνθετικό

α) Επίρρημα

420. Τα επιρρήματα ως πρώτα συνθετικά:

α) **μένουν αμετάβλητα** (ή παθαίνουν μόνο τις κανονικές φθογγικές μεταβολές):
(ἄγχι = κοντά) ἀγχί-αλος που είναι κοντά στη θάλασσα), ἀγχί-νους (= συνετός, μυαλωμένος)·
(ἀεὶ = πάντοτε) ἀει-θαλής, ἀει-κίνητος, ἀεί-μνηστος·
(ἄνω, κάτω, χαμαὶ κτλ.) ἀνω-φερής, κατω-φερής, χαμαί-ζηλος, χαμ-ερπής·
(δίς, τρὶς κτλ.) δισ-μύριοι, τρισ-μύριοι κτλ.
(εὖ = καλά) εὐ-γενής, εὔ-ελπις, εὐ-τυχὴς κτλ.
(πάλιν) παλιν-ῳδία, παλιγ-γενεσία, παλίρ-ροια (βλ. § 70, 5 και § 68, 5)·

β) **μετασχηματίζονται** εμπρός από σύμφωνο και

22-0012_232-292_18b.indd 96 31/10/2017 12:32

λήγουν σε ε ή ι ή ο (από αναλογία προς τα κλιτά): (ἄγχι) ἀγχέ-μαχος· (ὀψὲ) ὀψι-μαθής· (ὄπισθεν) ὀπισθό-δομος· (δίχα) διχό-βουλος· (ὁμοῦ) ὁμο-γάστριος, ὁμό-γλωττος, ὁμο-εθνὴς κτλ.

β) Πρόθεση

421. Οι κύριες προθέσεις ως πρώτα συνθετικά ή μένουν αμετάβλητες ή παθαίνουν τις κανονικές φθογγικές παθήσεις (έκθλιψη, συναίρεση, τροπή ή αποβολή συμφώνων κτλ.) και:

α) όταν το β΄ συνθετικό είναι ρήμα, έχουν κανονικά επιρρηματική σημασία: ἀν-άγω (= φέρνω επάνω), εἰσ-άγω (= φέρνω μέσα), ἐξ-άγω (= φέρνω έξω), κατ-έρχομαι (= έρχομαι κάτω, κατεβαίνω), καθ-ορῶ (= βλέπω προς τα κάτω ή βλέπω καλά, καθαρά), συμ-μένω (= μένω μαζί), συ-ζῶ (= ζω μαζί)·

β) όταν το β΄ συνθετικό είναι όνομα, άλλοτε έχουν επιρρηματική σημασία, όπως ἀμφι-θάλασσος (= αυτός που έχει και από τα δύο μέρη θάλασσα), ὑπό-στεγος (= αυτός που βρίσκεται κάτω από στέγη), σύν-τροφος (σὺν + τροφὴ) και άλλοτε έχουν απλή προθετική σημασία, όπως ἔν-δοξος (= «ὁ ἐν δόξῃ», φημισμένος), ἔλ-λογος (= «ὁ ἐν λόγῳ», λογικός), παρά-λογος (= «ὁ παρὰ λόγον», ο μη λογικός), ὑπό-δικος (= «ὁ ὑπὸ δίκην»).

γ) Αχώριστο μόριο

422. Τα αχώριστα μόρια όπως είδαμε (§ 370, 7), δε λέγονται ποτέ μόνα τους παρά συνηθίζονται

22-0012_232-292_18b.indd 97 31/10/2017 12:32

μόνο στη σύνθεση ως πρώτα συνθετικά και έχουν επιρρηματική σημασία (πβ. τα νεοελλ. ξε-: ξε-γράφω, ξε-κουράζω κτλ.).

423. Συνηθισμένα αχώριστα μόρια της αρχαίας είναι τα ακόλουθα:

α΄) Το στερητικό ἀ-, που σημαίνει στέρηση ή άρνηση εκείνου που δηλώνει το β΄ συνθετικό (ἄ-καρπος, ἄ-υλος, ἄ-γνωστος, ἄ-δηλος, ἄ-γραπτος).

Το στερητ. ἀ- εμπρός από φωνήεν συνήθως γίνεται ἀν- (ἀν-άξιος, ἄν-ανδρος, ἀν-ίκανος, ἀν-ώμαλος) ή μένει ἀ-, αν το β΄ συνθετικό άρχιζε άλλοτε από F ή σ (ἄ-Fοπλος - ἄ-οπλος· ἀ-Fόρατος - ἀ-όρατος· ἀ-Fήττητος - ἀ-ήττητος· ἄ-Fωρος - ἄ-ωρος· ἄ-συπνος - ἄ-υπνος· έτσι και με συναίρεση: ἄκων από το ἀ-Fέκων, ἀ-έκων· ἀργὸς από το ἀ-Fεργός, ἀ-εργός).

β΄) Το επιτατικό ἀ-, που επιτείνει την έννοια του β΄ συνθετικού: (ἀ + τείνω) ἀ-τενὴς (= πολύ τεντωμένος)· (ἀ + θ. χαν- του ἔ-χαν-ον, αόρ. β΄ του χάσκω) ἀ-χαν-ὴς (= που χάσκει πολύ, πολύ ανοιχτός).

γ΄) Το αθροιστικό ἀ-, που σημαίνει άθροιση ή έχει την έννοια του "μαζί"· αυτό αρχικά είχε δασεία: ἅ-πας, ἀ-πλοῦς κτλ., αλλά η δασεία αποσιωπήθηκε πρώτα στις λέξεις που είχαν δασύπνοο σύμφωνο (ἀ-δελφός, ἀ-κόλουθος, κτλ.), και αργότερα από αναλογία και σε άλλες λέξεις.

δ΄) Το στερητικό νη-, που σημαίνει ό,τι και το στερητικό ἀ-, αλλά είναι πιο σπάνιο: (νη + ποινὴ) νήποινος, νηποινεὶ (= ατιμώρητα), νηνεμία (με συναίρεση από το νη + ἄνεμος = έλλειψη ανέμων), νωδὸς (με συναίρ. από

22-0012_232-292_18b.indd 98 31/10/2017 12:32

το νη + ὀδοὺς = που δεν έχει δόντια)· νη-πενθὴς (= που δεν πενθεί).

ε΄) Τα επιτατικά ἀρι-, ἐρι-, ζα-, που σημαίνουν ό,τι και το επιτατικό ἀ-: ἀρί-δηλος (= πολύ φανερός), ἀρι-ζήλωτος (= πολύ ζηλωτός, αξιοζήλευτος), ἐρί-τιμος (= πολύτιμος), ζά-πλουτος (= πολύ πλούσιος).

ς΄) Το δυσ-, που έχει την έννοια του κακός, ή του δύσκολος (αντίθετο του εὖ): δύσ-μορφος (= που έχει κακή μορφή, άσχημος), δυσ-τυχὴς (= κακότυχος), δύσ-βατος (= δυσκολοδιάβατος), δύσ-λυτος (= που λύνεται δύσκολα) κτλ.

ζ΄) Το ἡμι- (από το οποίο το επίθετο ἥμισυς = μισός): ἡμι-θανής, ἡμί- θεος κτλ.

Β΄ Δεύτερο συνθετικό

1. Κλιτό ως δεύτερο συνθετικό

α) Ουσιαστικό

424. Όταν το β΄ συνθετικό είναι ο υ σ ι α σ τ ι κ ό, η σύνθετη λέξη μπορεί να είναι ή ουσιαστικό και αυτή (π.χ. ἑλληνο-ταμίας) ή επίθετο (π.χ. πολυ-μήχανος).

1) Όταν το β΄ συνθετικό είναι ουσιαστικό και η σύνθετη λέξη είναι και αυτή ουσιαστικό, τότε το β΄ συνθετικό συνήθως μένει αμετάβλητο: ἑλληνο-ταμίας, πρωτ-αγωνιστής, ἁρμ-άμαξα, κατα-δίκη· ἡμί-θεος, τραγ-έλαφος, ἀμφι-θέατρον· ἱερό-μαντις, χαμαι-λέων, ἀκρό-πολις.

22-0012_232-292_18b.indd 99 31/10/2017 12:32

2) Όταν το β΄ συνθετικό είναι ουσιαστικό και η σύνθετη λέξη είναι επίθετο, τότε το β΄ συνθετικό:

α) μένει αμετάβλητο, αν η σύνθετη λέξη παίρνει μορφή επιθέτου (δικατάληκτου ή μονοκατάληκτου): ἀ-θάνατος, ἄ-καρπος, ἀ-χίτων, εὐ-δαίμων, εὔ-θυμος, πάν-δημος, πολύ-τροπος· ῥίψ-ασπις, ἄ-παις, μακρό-χειρ **κ.ά.**

β) μετασχηματίζεται κατά τα δευτερόκλιτα επίθετα σε -ος ή -ιος ή κατά τα τριτόκλιτα σε -ης, -ων:

σε -ος, δικατάλ.:	(ἡμέρα) ἐφ-ήμερος, (ἀρχὴ) ἄν-αρχος, (νεφέλη) ἀ-νέφελος, (αἷμα) ὅμ-αιμος, (σῶμα) ἀ-σώματος **κ.ά.**
σε -ιος:	(θάλαττα) ἐπι-θαλάττιος, (φυλὴ) ἐμ-φύλιος, (οὐρανὸς) ἐπ-ουράνιος, (χθών, **γεν.** χθον-ὸς) ὑπο-χθόνιος, (νὺξ) παν-νύχιος **κ.ά.**
σε -ης, γεν. -ους, δικατάλ.:	(βάθος) ἀ-βαθής, (βάρος) ἀ-βαρής, ἰσο-βαρής, (πλάτος) ἀ-πλατής, ἰσο-πλατής, (τέλος) εὐ-τελής, πολυ-τελής, (μέγεθος) εὐ-μεγέθης **κ.ά.**
σε -ων, γεν. -ονος, δικατάλ.:	(γνώμη) εὐ-γνώμων, (μνήμη) ἀ-μνήμων, (κτῆμα) ἀκτήμων, (πρᾶγμα) ἀ-πράγμων, πολυ-πράγμων **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 100 31/10/2017 12:32

β) Επίθετο

425. Το ε π ί θ ε τ ο ως β΄ συνθετικό μένει αμετάβλητο (γιατί η σύνθετη λέξη είναι και αυτή επίθετο με την ίδια κατάληξη): (βατὸς) ἄ-βατος, δύσ-βατος· (γνωστὸς) ἄ-γνωστος· (δῆλος) ἄ-δηλος, εὔ-δηλος· (θαυμαστὸς) ἀξιο-θαύμαστος· (ἴσος) ἄν-ισος· (καλὸς) πάγ-καλος· (μέγας) πάμ-μεγας· (ὁμαλὸς) ἀν-ώμαλος· (ποικίλος) πολυ-ποίκιλος· (σοφὸς) πάν-σοφος· (συνήθης) ἀ-συνήθης κ.ά.

γ) Ρήμα

426. Όταν το β΄ συνθετικό είναι ρ ή μ α, η σύνθετη λέξη μπορεί να είναι πάλι ρήμα, μπορεί όμως να είναι και όνομα ουσιαστικό ή επίθετο: (λέγω) προ-λέγω· (γράφω) λογο-γράφος· (σέβω) εὐ-σεβής.

1) Όταν η σύνθετη λέξη είναι ρήμα:

α) Το ρήμα ως β΄ συνθετικό μένει αμετάβλητο, μόνο αν το α΄ συνθετικό είναι πρόθεση:

(γράφω) ἀντι-γράφω, δια-γράφω, περι-γράφω, συγ-γράφω κτλ.

(τρέφω) ἀνα-τρέφω, δια-τρέφω, ἐκ-τρέφω, συν-τρέφω κτλ.

(ἵστημι) ἀν-ίστημι, ἀνθ-ίστημι, συν-ίστημι, ὑφ-ίστημι κτλ.

β) Αν α΄ συνθετικό είναι άλλο μέρος του λόγου εκτός από πρόθεση, τότε συνήθως δεν σχηματίζεται σύνθετο ρήμα, αλλά παρασύνθετο σε -έω από συγγενικό σύνθετο όνομα που φανερώνει το πρόσωπο που ενεργεί:

22-0012_232-292_18b.indd 101 31/10/2017 12:32

Πρόσωπο που ενεργεί:

σύνθ. όν. καλλιγράφος (από το καλὸς + γράφω) παρασύνθ. ρ. καλλιγραφῶ·

σύνθ. όν. ζωγράφος (από το ζωὸς ή ζωὴ + γράφω) παρασύνθ. ρ. ζωγραφῶ·

σύνθ. όν. ναυμάχος (από το ναῦς + μάχομαι) παρασύνθ. ρ. ναυμαχῶ·

σύνθ. όν. ἀσεβὴς (από το ἀ- στερ. + σέβω) παρασύνθ. ρ. ἀσεβῶ κτλ. (πβ. § 430, α).

2) Όταν με ρήμα ως β΄ συνθετικό σχηματίζεται όνομα (ουσιαστικό ή επίθετο), η σύνθετη λέξη (για να έχει μορφή ονόματος) παίρνει τις καταλήξεις -ς, -ης (γεν. -ου), -ος, -ης (γεν. -ους), -της, -τωρ:

-ς (θηρά-ω -ῶ) ὀρνιθο-θήρα-ς· (νικά-ω -ῶ) ὀλυμπιονίκη-ς· (μετρέ-ω -ῶ) γεω-μέτρη-ς· (ὠνέ-ομαι -οῦμαι) τελ-ώνη-ς· (γιγνώ-σκ-ω) ἀ-γνώ-ς, **γεν.** ἀγνῶτ-ος
(= άγνωστος ή εκείνος που αγνοεί)· (θνήσκω, **θ.** θνη-) ἡμι-θνή-ς, **γεν.** ἡμι-θνῆτ-ος **(= μισοπεθαμένος)**· (φυλάττω, **θ.** φυλακ-, νυκτο-φύλακ-ς) νυκτοφύλαξ **κ.ά.**

-ης **α΄ κλίσ.:** (ἄρχ-ω) κωμ-άρχ-ης, σχολ-άρχ-ης· (δέφ-ω **= κατεργάζομαι**· **μέλλ.** δέψω) βυρσο-δέψ-ης· (πέτ-ομαι) ὑψι-πέτ-ης **κ.ά.**

-ος **β΄ κλίσ.:** (γράφ-ω) καλλι-γράφ-ος, λογο-γράφ-ος, ζω-γράφ-ος **(από το ζωὸς ή ζωὴ + γράφω)**· (ἄρχ-ω) γυμνασί-αρχ-ος, ταξί-αρχ-ος· (πήγ-νυ-μι) ναυ-πηγ-ὸς **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 102 31/10/2017 12:32

-ὴς γεν. -οῦς, επίθ. γ΄ κλίσ.: (μανθάνω, θ. μαθ-) ἀ-μαθ-ής, εὐ-μαθ-ής, πολυ-μαθ-ής· (πείθ-ομαι) ἀ-πειθ-ής, εύ-πειθ-ής· (πίπτω, θ. πετ-) γονυ-πετ-ής· (σέβ-ω) ἀ-σεβ-ής, εὐ-σεβ-ής· (στάζω, θ. σταγ-) αἱμο-σταγ-ὴς ή αἱματο-σταγ-ὴς κ.ά.

-της α΄ κλίσ.: (δί-δωμι, θ. δο-) ἐργο-δό-της· (ἐλαύνω, θ. ἐλα-) ἁρματ-ηλά-της (βλ. § 409, 3), ἱχν-ηλά-της, στρατ-ηλά-της· (ἡγέ-ομαι -οῦμαι) ἀρχ-ηγέ-της· (τίθημι, θ. θε-) νομο-θέτης κ.ά.

-(τ)ωρ γεν. -τορος: (δαμάζω) παν-δαμά-τωρ· (κρατέ-ω -ῶ) θαλαττοκράτ-ωρ κ.ά.

2. Άκλιτο ως δεύτερο συνθετικό

427. Λέξη ά κ λ ι τ η ως β΄ συνθετικό μένει αμετάβλητη:
(ἅμα) σύν-αμα· (ἄνω) ὑπερ-άνω· (πάλαι) ἔκ-παλαι, πρό-παλαι· (εὖγε) ὑπέρ-ευγε· (δέκα) ἕν-δεκα κ.ά.

Γ΄ Νόθα σύνθετα

428. Νόθα σύνθετα λέγονται οι λέξεις που έχουν ως α΄ συνθετικό ακέραιη πτώση ονόματος και όχι απλό θέμα (βλ. § 374). Σ' αυτά το β΄ συνθετικό ή μένει αμετάβλητο ή αλλάζει όπως στα κανονικά σύνθετα. Π.χ. (νέα + πόλις) Νεά-πολις· (ναῦς, γεν. νεὼς + οἶκος) νεώσ-οικος (= σπίτι του πλοίου, τόπος όπου φυλάγονται τα πλοία,

22-0012_232-292_18b.indd 103 31/10/2017 12:32

νεώριο)· (Ἕλλης + πόντος) Ἑλλήσ-ποντος· (δόρυ, δοτ. δορὶ + κτητὸς) δορί-κτητος· (γαστήρ, δοτ. γαστρὶ + μάργος = αχόρταγος, ορμητικός) γαστρί-μαργος· (πᾶσι + γνωστὸς) πασί-γνωστος· (πῦρ, δοτ. πυρὶ + φλέγω) πυρι-φλεγής· (πυρὶ + πνέω) πυρί-πνους· (πᾶσι + φαίνομαι, θ. φαν-) πασι-φανής· (νοῦν + ἔχω) νουν-εχής· (φῶς + φέρω, θ. φερ- = φορ-) φωσ-φόρος· (δόρυ + φέρω) δορυ-φόρος· (ἡ ἕως = πρωί + φέρω) ἑωσ-φόρος (= που φέρνει το πρωί, το άστρο Αυγερινός) κ.ά.

Δ΄ Παρασύνθετα

429. Παρασύνθετα, όπως είδαμε (§ 378), είναι οι λέξεις που παράγονται από άλλες σύνθετες λέξεις. Π.χ. από τη σύνθετη λέξη φιλό-νικος (φιλῶ + νίκη) παράγεται η παρασύνθετη φιλονικέω -ῶ· από τη σύνθετη λέξη εὐ-γενὴς παράγεται η παρασύνθετη εὐγένεια κτλ. Από τις παρασύνθετες λέξεις σχηματίζονται νέες παράγωγες λέξεις με τις γνωστές παραγωγικές καταλήξεις (πβ. § 379, 2 και 3):

(σῦκον + φαίνω, θ. φαν-, σύνθετο: συκο-φάν-της) παρασύνθετα: συκοφαντέω -ῶ και συκοφαντία·

(εὖ + δαίμων, σύνθ. εὐ-δαίμων) παρασύνθ. εὐδαιμονέω -ῶ και εὐδαιμονία κτλ.

430. Τα παρασύνθετα είναι συνήθως:

α) Ρήματα σε -έω ή και άλλα: από το σύνθ. ἀ-σθενὴς (στερητ. ἀ- + σθένος) παρασύνθ. ἀσθενέω -ῶ· έτσι και: (ἀ-τυχὴς) ἀτυχῶ, (δυσ-τυχὴς) δυστυχῶ, (εὐτυχὴς) εὐτυχῶ· (δενδρο-τόμος) δενδροτομῶ, (εὐ-εργέτης)

22-0012_232-292_18b.indd 104 31/10/2017 12:32

εὐεργετῶ, (ζω-γράφος) ζωγραφῶ, (καλλι-γράφος) καλλιγραφῶ, (ναυ-μάχος) ναυμαχῶ, (νυκτο-φύλαξ) νυκτοφυλακῶ, (οἰκο-δόμος) οἰκοδομῶ, (ξιφο-μάχος) ξιφομαχῶ· (δυσ- + χείρ, θ. χερ- = δυσχερὴς) δυσχεραίνω, (ἀ-κόλαστος) ἀκολασταίνω, (ἀ-νόητος) ἀνοηταίνω **κ.ά. Πβ. § 426, 1, β.**

β) Ουσιαστικά αφηρημένα ή ουσιαστικά που δηλώνουν πρόσωπο: (ἀ-μελὴς) ἀμέλεια· (δυσ-χερὴς) δυσχέρεια· (εὐ-γενὴς) εὐγένεια· (ἐφ-ίσταμαι) ἐπιστάτης· (προ-ίσταμαι) προστάτης· (προ-δίδωμι) προδότης· (ἄτακτος) ἀταξία· (ἀντι-γράφω) ἀντιγραφή, ἀντιγραφεύς· (ἀντι-λαμβάνομαι) ἀντίληψις, ἀντιλήπτωρ **κ.ά.**

γ) Επίθετα ρηματικά σε -τος ή -τέος ή και άλλα: (δια-βαίνω) διαβατός, διαβατέος· (ἀφ-αιρῶ) ἀφαιρετέος· (προ-τιμῶ) προτιμητέος· (ἐκ-λέγω) ἐκλεκτέος· (ἀπο-δέχομαι) ἀποδεκτέος· (ἀπο-δείκνυμι) ἀποδεικτέος· (ἀπο-δίδωμι) ἀποδοτέος· (δια-φαίνομαι) διαφανής· (ἐπι-φαίνομαι) ἐπιφανής· (προ-πίπτω) προπετὴς **κ.ά.**

431. Μερικά παρασύνθετα παράγονται από δύο ή περισσότερες λέξεις που συνήθως λέγονται μαζί και αποτελούν μία έννοια, αλλά δεν ενώνονται σε σύνθετη λέξη. Π.χ.

(Ἄρειος Πάγος) Ἀρεοπαγίτης **(βλ. § 60, 2)**· (παρὰ θάλασσαν) παραθαλάσσιος· (παρὰ ποταμὸν) παραποτάμιος· (Μεγάλη πόλις) Μεγαλοπολίτης· (ἀνὴρ **[θ. ἀνδρ-]** ἀγαθὸς) ἀνδραγαθία· (καλὸς κἀγαθὸς) καλοκαγαθία· (ἐν χειρὶ [τίθημι]) ἐγχειρίζω, (κατὰ χώραν [τίθημι]) καταχωρίζω· (μετὰ χεῖρας [ἔχω]) μεταχειρίζομαι· ([ὁ] ἀπὸ [τῶν] χειρῶν [τὸν] βίοτον [ἔχων]) ἀποχειροβίοτος **κ.ά. (πβ. τα**

22-0012_232-292_18b.indd 105 31/10/2017 12:32

νεοελλ.: Άγιος Τάφος - Αγιοταφίτης· Βόρεια Ήπειρος - Βορειοηπειρώτης· Ερυθρός Σταυρός - ερυθροσταυρίτης· δημόσιος υπάλληλος - δημοσιοϋπαλληλικός· έξω φρενών - εξωφρενικός κ.ά.).

Ε΄ Τονισμός των συνθέτων

432. Όπως είδαμε (§ 39, 5), στις σύνθετες λέξεις ο τόνος κανονικά ανεβαίνει ως την τελευταία συλλαβή του α΄ συνθετικού, αν το επιτρέπει η λήγουσα.

Αντίθετα με τον κανόνα:

1) Τα σύνθετα (και παρασύνθετα) ουσιαστικά σε -α, -η, -μος, -ευς, -της, -τηρ τονίζονται στη λήγουσα όπως και τα αντίστοιχα απλά: (φορὰ) μισθοφορά, ἐκδορά, προσλαλιά· (βολὴ) ἀποβολή, διακοπή, συγγραφή· (λογισμὸς) συλλογισμός, περισπασμός, συναγερμός· (βασιλεὺς) ἀντιβασιλεύς, ἀρχιερεύς, διαβολεύς· (ἀγωνιστὴς) ἀνταγωνιστής, πρωταγωνιστής, συμμαθητὴς κ.ά.

2) Τα σύνθετα (και παρασύνθετα) επίθετα σε -ης (-ες) της γ΄ κλίσης που έχουν δεύτερο συνθετικό ρηματικό θέμα ή θέμα ουδετέρου σε -ος συνήθως τονίζονται στη λήγουσα: ἀμελὴς (-ές), ἐλλιπής, εὐπρεπής, θεοφιλής, συμμιγής· εὐγενής, εὐειδής, ἀβαθὴς κ.ά.

Τονίζονται όμως στην παραλήγουσα όσα λήγουν σε -αντης, -αρκης, -ηθης, -ηρης, -μηκης, -ωδης, -μεγεθης: ἀν-άντης (= ανηφορικός), ουδέτ. ἄν-αντες (το β΄ συνθετικό ἄντα, επίρρ. = απέναντι, από την πρόθ. ἀντί)· έτσι και: κατάντης (= κατηφορικός), προσάντης (= που υψώνεται απέναντι)· αὐτ-άρκης, ουδ. αὔτ-αρκες· εὐ-ήθης

22-0012_232-292_18b.indd 106 31/10/2017 12:32

(= ανόητος), ουδ. εὔ-ηθες· συν-ήθης, ουδ. σύν-ηθες· ξιφ-ήρης, ουδ. -ῆρες· ποδ-ήρης, ουδ. -ῆρες· εὐ-μήκης, ουδ. εὔ-μηκες· οὐρανο-μήκης, ουδ. οὐρανό-μηκες· δυσ-ώδης, εὐ-ώδης, ουδ. -ῶδες· εὐ-μεγέθης, ουδ. εὐ-μέγεθες. Επίσης τα επίθ. ἀν-αλήθης, φιλ-αλήθης, ουδ. -άληθες κ.ά.

3) Τα παρασύνθετα επίθ. σε -ικος που παράγονται από σύνθετα ρήματα τονίζονται στη λήγουσα, όπως και τα απλά, και είναι τρικατάληκτα:
(ἀπο-δείκνυμι) ἀποδεικτικός, (ἐπι-τίθεμαι) ἐπιθετικός, (προ-τρέπω) προτρεπτικός, (συμβουλεύω) συμβουλευτικὸς **κ.ά.**

4) Από τα παρασύνθετα ρηματ. επίθ. σε -τος που παράγονται από ρήματα με α΄ συνθετικό πρόθεση:

α) όσα σημαίνουν κάτι που μπορεί να γίνει τονίζονται στη λήγουσα και είναι τρικατάληκτα: (ἀνέχομαι) **ἀνεκτὸς (= που μπορεί να τον ανεχτεί κανείς),** (διαβαίνω) διαβατός, (διαλύω) διαλυτός, (ἐξαιρῶ) ἐξαιρετὸς **(= που μπορεί να εξαιρεθεί),** (ἐπαινῶ) ἐπαινετὸς **κ.ά.**

β) όσα έχουν τη σημασία του παθητ. παρακειμένου τονίζονται στην προπαραλήγουσα και είναι δικατάληκτα: (διαλύω) **διάλυτος, -ος, -ον (= διαλυμένος),** (διαχέω) διάχυτος, (ἐξαιρῶ) **ἐξαίρετος (= που έχει εξαιρεθεί, διαλεγμένος),** (περιρρέω) περίρρυτος **κ.ά.**

5) Τα σύνθετα ρηματ. επίθ. σε -τος, με α΄ συνθετικό αχώριστο μόριο ή άλλο μέρος του λόγου εκτός από πρόθεση τονίζονται στην προπαραλήγουσα σύμφωνα με το γενικό κανόνα για τον τονισμό των συνθέτων και

22-0012_232-292_18b.indd 107 31/10/2017 12:32

είναι δικατάληκτα: (ἀ- + βατὸς) ἄβατος, -ος, -ον, (δυσ- + βατὸς) δύσβατος, (ἡμι- + βρωτὸς) ἡμίβρωτος, (θεὸς + ἐλατὸς από το ἐλαύνω) θεήλατος, (αὐτὸς + κινητὸς) αὐτοκίνητος, (ἕτερος + κινητὸς) ἑτεροκίνητος κ.ά.

6) Τα παρασύνθετα ρηματικά επίθ. σε -τέος παράγονται από σύνθετα ρήματα με α΄ συνθετικό πρόθεση και φυλάγουν πάντα τον τόνο στην παραλήγουσα: (διαβαίνω) διαβατέος, (ἀπο-δείκνυμι) ἀποδεικτέος, (ἀποδίδωμι) ἀποδοτέος, (ἐπι-τρέπω) ἐπιτρεπτέον, (κατα-βάλλω) καταβλητέον, (καθ-αιρῶ) καθαιρετέον κτλ.

7) Από τα σύνθετα ονόμ. σε -ος της β΄ κλίσης, που το α΄ συνθετικό τους είναι θέμα ονόματος ή αντωνυμίας και το β΄ συνθετικό θέμα ρήματος:

α) όσα έχουν παθητική ή αμετάβατη σημασία προπαροξύνονται: αὐτό-γραφος (= που γράφτηκε απ' αυτόν τον ίδιο), πρωτό-τοκος (= που γεννήθηκε πρώτος), αὐτό-μολος (= που ήρθε ο ίδιος, μόνος του), ἰσό-ρροπος (= που ρέπει εξίσου και προς τα δύο μέρη) κ.ά.

β) όσα έχουν ενεργητ. μεταβατική σημασία παροξύνονται, αν η παραλήγουσα είναι βραχύχρονη: λογο-γράφος (= που γράφει λόγους), λιθο-βόλος (= που ρίχνει πέτρες), οἰνο-χόος (= που χύνει κρασί), πρωτοτόκος (= που γέννησε πρώτη φορά), σιτο-φάγος (= που τρώει σιτάρι) κ.ά.· οξύνονται όμως, αν η παραλήγουσα είναι φύσει ή θέσει μακρόχρονη: κυν-ηγός, ναυ-πηγός, στρατ-ηγός, παιδ-αγωγός, ἀργυρ-αμοιβός, ἱππο-βοσκός, ψυχο-πομπὸς κ.ά.

22-0012_232-292_18b.indd 108 31/10/2017 12:32

Στ΄ Σημασία των συνθέτων

433. Τα σύνθετα κατά τη σημασία τους χωρίζονται σε **προσδιοριστικά, αντικειμενικά, κτητικά** και **συνδετικά** ή **παρατακτικά.**

α) Προσδιοριστικά σύνθετα

434. Προσδιοριστικά λέγονται τα σύνθετα που το πρώτο συνθετικό τους προσδιορίζει το δεύτερο. Όταν δηλ. το σύνθετο αναλυθεί κατά τη σημασία του, το α΄ συνθετικό γίνεται προσδιορισμός του δεύτερου, ή επιρρηματικός (καθαρός επιρρηματικός ή εμπρόθετος) ή προσδιορισμός σε πτώση γενική:

επιθ. προσδιορισμός:		ἀκρόπολις (= **ἄκρα** πόλις), πλαγίαυλος (= **πλάγιος** αὐλὸς)
επιρρ.	»	ὀψιμαθὴς (= ὁ **ὀψὲ** μαθών), παλαιγενὴς (= ὁ **πάλαι** γενόμενος)
εμπρόθ.	»	ὀρεσίτροφος (= ὁ **ἐν ὄρεσι** τρεφόμενος), χειροποίητος (= ὁ **διὰ χειρὸς** πεποιημένος)
προσδ. με γενική:		δημοκρατία (= **δήμου** κράτος), θεογονία (= **θεῶν** γένεσις) κ.ά.

(πβ. τα νεοελλ.: κοκκινόχωμα = **κόκκινο χώμα**· κρυφομιλώ = **μιλώ κρυφά**· σιδερόφραχτος = **φραγμένος με σίδερα**· νεροπότηρο = **ποτήρι του νερού** κτλ.).

22-0012_232-292_18b.indd 109 31/10/2017 12:32

β) Αντικειμενικά σύνθετα

435. Αντικειμενικά λέγονται τα σύνθετα που, όταν αναλυθούν κατά τη σημασία τους, το ένα συνθετικό μέρος γίνεται αντικείμενο του άλλου:
ῥίψασπις (= ὁ ῥίπτων τὴν ἀσπίδα)· μισάνθρωπος (= ὁ μισῶν τοὺς ἀνθρώπους)· λογογράφος (= ὁ γράφων λόγους)· λιθοτόμος (= ὁ τέμνων λίθους) κ.ά. (Πβ. τα νεοελλ.: ωροδείκτης = που δείχνει την ώρα· μελισσοφάγος = πουλί που τρώει τις μέλισσες κτλ.).

γ) Κτητικά σύνθετα

436. Κτητικά σύνθετα λέγονται όσα φανερώνουν κτήση. Αυτά μπορούν να αναλυθούν στη μετοχή ἔχων (ή άλλη κατάλληλη) με αντικείμενο το β΄ συνθετικό και επιθετικό προσδιορισμό του το α΄ συνθετικό: μακρόχειρ (= ὁ ἔχων μακρὰς χεῖρας)· κακοδαίμων (= ὁ ἔχων κακὸν δαίμονα, κακὴν τύχην)· λευκόθριξ (= ὁ ἔχων λευκὰς τρίχας)· δίδραχμον, ενν. νόμισμα (= τὸ ἔχον τιμὴν δύο δραχμῶν)· πολύ-καρπος (= ὁ ἔχων, ὁ παράγων πολλοὺς καρποὺς) κ.ά.

(Πβ. τα νεοελλ.: ξανθομάλλης = εκείνος που έχει ξανθά μαλλιά· γαλανομάτης = εκείνος που έχει γαλανά μάτια κτλ.).

δ) Συνδετικά ή παρατακτικά σύνθετα

437. Συνδετικά ή **παρατακτικά** λέγονται τα σύνθετα που σημαίνουν ό,τι και τα συνθετικά τους μέρη ενωμένα

22-0012_232-292_18b.indd 110 31/10/2017 12:32

με το σύνδεσμο καί:
τραγ-έλαφος (τράγος καὶ ἔλαφος)· ἰατρό-μαντις (ἰατρὸς καὶ μάντις)· γλυκύ-πικρος (γλυκὺς καὶ πικρός)· λευκο-μέλας (λευκὸς καὶ μέλας) κ.ά.

35ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΛΛΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΛΕΞΕΩΝ

438. Είδαμε (§ 372) ότι οι περισσότερες λέξεις της ελληνικής σχηματίστηκαν από άλλες με παραγωγή ή με σύνθεση, κατά τους κανόνες που αναγράφονται στα δύο προηγούμενα κεφάλαια. Πολλές όμως λέξεις σχηματίστηκαν και με δύο άλλους τρόπους που είναι:
α) η **ονοματοποιία** και β) η **αλλαγή του γραμματικού είδους.**

α) Ονοματοποιία

439. Ονοματοποιία λέγεται ο ιδιαίτερος τρόπος σχηματισμού λέξεων από μίμηση ορισμένων ήχων. Π.χ. η λ. δοῦπος δεν σχηματίστηκε με παραγωγή ή με σύνθεση, παρά από μίμηση του υπόκωφου ήχου δουπ- με προσθήκη της κατάληξης -ος. Είναι δηλ., όπως λέγεται, λέξη πεποιημένη (φτιαγμένη). Η λέξη που σχηματίζεται με τέτοιον τρόπο λέγεται **ονοματοποιημένη λέξη.** Εννοείται ότι από μια ονοματοποιημένη λέξη μπορούν να σχηματιστούν έπειτα νέες παράγωγες λέξεις με τις

22-0012_232-292_18b.indd 111 31/10/2017 12:32

γνωστές παραγωγικές καταλήξεις: δοῦπος: δουπ-έω -ῶ (ομηρ.).

440. Οι ονοματοποιημένες λέξεις είναι ονόματα ή ρήματα που σχηματίστηκαν:

α) **Από μίμηση φυσικών ήχων:**

βόμβος (αρχικά για τον άνεμο = ήχος εξακολουθητικός και υπόκωφος): βομβέω -ῶ·

βλύζω (για υγρά = αναπηδώ, αναβλύζω): βλύσις, βλύσμα·

βρέμω (αρχικά για το κύμα = ηχώ με πάταγο): βρόμος (= ήχος βροντερός, πάταγος)·

καχλάζω (για υγρά που βρίσκονται σε κίνηση, αναταραχή = κοχλάζω): κάχλασμα·

παφλάζω (αρχικά για τα κύματα = ηχώ με θόρυβο): πάφλασμα·

ῥόθος (= ορμητικός ήχος, πάταγος κυμάτων): ῥοθέω -ῶ (= βουίζω), ῥόθιος (= εκείνος που ορμά με θόρυβο)·

ῥόχθος (για κύματα που βρίσκονται σε αναταραχή = πάταγος, βοή): ῥοχθέω -ῶ· (πβ. τα νεοελλ.: πλατσαρίζω, μπουμπουνίζω, μπουμπουνητό κτλ.).

β) **Από μίμηση ήχου αντικειμένων που κάνουν κρότο ή ενεργειών που προκαλούν θόρυβο:**

δοῦπος (= βαρύς υπόκωφος ήχος): δουπέω -ῶ· απ' αυτό και γδοῦπος, κυρίως στα σύνθετα, όπως το ποιητ. σύνθ. ἐρί-γδουπος (= που ηχεί βροντερά)·

κλαγγὴ (= ήχος του τόξου, όταν εκτοξεύεται το βέλος): κλαγγάζω και κλαγγάνω, κλαγγώδης, κλαγγηδὸν (= με κλαγγή)·

22-0012_232-292_18b.indd 112 31/10/2017 12:32

κτύπος (= δυνατός ήχος, κρότος): κτυπέω -ῶ, κτύπημα κτλ.·
σίζω (= βγάζω ήχο σαν σφύριγμα, όπως το καυτό μέταλλο όταν βυθίζεται σε κρύο νερό): σιγμὸς (= ήχος σαν σφύριγμα)·
τρίζω (= παράγω ιδιαίτερο ήχο σαν τρίξιμο): τριγμός·
τρώγω (= τρώγω κάτι σκληρό, κριτσανίζω): τρώκτης κτλ.

(Πβ. τα νεοελλ.: τραντάζω, τσακίζω, τσιτσιρίζω, κριτσανίζω κτλ.).

γ) Από μίμηση φωνών ή επιφωνημάτων του ανθρώπου:

αἰάζω (= κράζω αἰαῖ, θρηνώ)· ἀλαλάζω (= βγάζω την κραυγή ἀλαλαὶ που μ' αυτήν άρχιζαν τη μάχη): ἀλαλητός· ἐλελίζω (= βγάζω την πολεμική κραυγή ἐλελεῦ)· κα(γ)χάζω (= χαχανίζω, γελώ ηχηρά): κα(γ)χασμός· κιχλίζω (= γελώ προσποιητά): κιχλισμός· κραυγὴ (= δυνατή φωνή): κραυγάζω· οἰμώζω (= φωνάζω οἴμοι, θρηνώ): οἰμωγὴ κ.ά. (Πβ. § 403).

δ) Από μίμηση της φωνής των ζώων:

βαΰζω (για σκύλους = γαβγίζω· αλλά και για ανθρώπους = ουρλιάζω)· βληχάομαι -ῶμαι (γι' αρνιά και για γίδες = βελάζω), βληχὴ (= βέλασμα)· βρυχάομαι -ῶμαι (κυρίως για λιοντάρια), βρυχή, βρυχηθμός, βρύχημα (= άγρια φωνή, μούγκρισμα)· κακάβη (= η πέρδικα, που ονομάστηκε έτσι από τη φωνή της), κακαβίζω ή κακάζω (για τη φωνή της πέρδικας = κακαρίζω)· κοκκύζω (για την κραυγή του κούκου· κόκκυξ = ο κούκος)· κράζω (κυρίως για κοράκια, βατράχους κτλ. αλλά και για ανθρώπους)·

22-0012_232-292_18b.indd 113 31/10/2017 12:32

κραυγάζω (για σκύλους, κοράκια κτλ. αλλά και για ανθρώπους = βγάζω δυνατή φωνή)· κρώζω (για το κοράκι, την κουρούνα και γι' άλλα πουλιά), κρωγμὸς (= κραυγή κορακιού ή κουρούνας)· πιπ(π)ίζω (για τα πουλιά)· τιτίζω (για τα πουλιά) κ.ά.

(Πβ. τα νεοελλ.: ζουζούνι, καρακάξα, κουκουβάγια κτλ., που ονομάστηκαν έτσι από τον ήχο της φωνής τους).

β) Αλλαγή του γραμματικού είδους

441. Πολλές φορές μια λέξη όχι μόνο μεταβάλλει την αρχική σημασία της, αλλά και μεταπηδά από ένα μέρος του λόγου σε άλλο. Π.χ. στην αρχαία γλώσσα η λ. τριήρης αρχικά ήταν επίθετο και λεγόταν μαζί με το ουσιαστικό ναῦς: τριήρης ναῦς (= πλοίο με τρεις σειρές κουπιά)· έπειτα με παράλειψη του ουσ. ναῦς η λ. τριήρης πήρε τη σημασία του ουσιαστικού. Έτσι και: ὁ ἐπιμελούμενος είναι μετοχή (με το άρθρο της), αλλά πολλές φορές στη φράση χρησιμοποιείται αντί για το επίθετο ὁ ἐπιμελὴς κτλ. (Πβ. στα νεοελλ.: τα επίθ. μηχανικός, εκπαιδευτικός, νομικός κτλ. σε ορισμένες περιπτώσεις παίρνουν σημασία ουσιαστικών και σημαίνουν πρόσωπα που ασκούν τα σχετικά επαγγέλματα· αντίθετα κάποτε μερικά ουσιαστικά χρησιμοποιούνται σαν επίθετα· π.χ. λιοντάρι = γενναίος, λαγός = δειλός κτλ.).

Στις περιπτώσεις αυτές έχομε **αλλαγή του γραμματικού είδους,** που λέγεται και **καταχρηστική παραγωγή.**

22-0012_232-292_18b.indd 114 31/10/2017 12:32

Στην αρχαία ελληνική, όπως και στη νέα, η αλλαγή του γραμματικού είδους των λέξεων είναι πολύ συνηθισμένη:

α) Κύρια ονόματα προσώπων γίνονται από κοινά ουσιαστικά, επίθετα ή μετοχές: Γνάθων -ωνος **(από το μεγεθυντικό** γνάθων), Εὐθύφρων -ονος **(από το επίθ.** εὐθύφρων **= αυτός που σκέφτεται σωστά),** Θάλλων -ωνος **(από τη μετοχή ενεστ. του ρ.** θάλλω), Λύσων -ωνος **(από τη μετοχή μέλλ. του ρ.** λύω), Πείσων -ωνος **(από τη μετοχή μέλλ. του ρ.** πείθω) **κ.ά. (πβ. τα νεοελλ.** Δοντάς, Μαγουλάς, Στρατηγός, Λιανός, Καλούμενος) **κτλ. Και με ανέβασμα ή κατέβασμα του τόνου:** (φαιδρός) Φαῖδρος, (πυρρός) Πύρρος, (σιμός) Σῖμος, (δημοσθενής) Δημοσθένης, (ἰσοκρατής) Ἰσοκράτης, (πολυκρατής) Πολυκράτης, (περικλεής) Περικλέης -ῆς, (σωζόμενος) Σωζομενός, (ἀκούμενος) Ἀκουμενὸς **κ.ά. (Πβ. τα νεοελλ.:** σταυρός – Σταύρος· χοντρός - [Χόντρος] Χόνδρος **κτλ.).**

β) Τοπωνυμίες (γεωγραφικά ονόματα) γίνονται από κοινά ουσιαστικά ή επίθετα: Μαραθὼν **(από το περιεκτικό** μαραθὼν **= τόπος που έχει πολλά μάραθα),** Σικυὼν **(από το περιεκτικό** σικυὼν **= τόπος όπου παράγονται πολλά αγγούρια·** σικυὸς **= αγγούρι),** Κεραμεικὸς **(από το επίθ.** κεραμεικός). **Έτσι και:** Ἑλλάς, Κρόνιον, Ἀρτεμίσιον, Θησεῖον, **που αρχικώς ήταν επίθετα, έγιναν έπειτα ουσιαστικά από παράλειψη του αρχικού ουσιαστικού που συνόδευαν (** Ἑλλὰς γῆ **ή χώρα,** Κρόνιον ἱερόν) **κτλ.**

22-0012_232-292_18b.indd 115 31/10/2017 12:32

γ) **Κοινά ουσιαστικά** (προσηγορικά) γίνονται από επίθετα:
κεραμεική, μαντική, πολεμικὴ κτλ. (ενν. τέχνη)· θεωρικά, στρατιωτικὰ κτλ. (ενν. χρήματα)· νικητήρια, σωτήρια κτλ. (ενν. ἱερά).

Επίσης ως ουσιαστικά χρησιμοποιούνται επίθετα και μετοχές με το άρθρο τους, που αρχικά ήταν επιθετικοί προσδιορισμοί ουσιαστικών που παραλείπονται:
ὁ ἀγαθός, ὁ σοφός, ὁ πλούσιος κτλ. (ενν. ἄνθρωπος ή ἀνήρ)· οἱ ἄριστοι, οἱ ὀλίγοι, οἱ πολλοὶ (ενν. πολῖται)· οἱ ζῶντες, οἱ τεθνεῶτες, οἱ προγεγενημένοι, οἱ παρόντες, οἱ ἀπόντες (ενν. ἄνθρωποι)· ὁ λέγων (= **ο ρήτορας**), ὁ διώκων (= **ο κατήγορος**), ὁ φεύγων (= **ο κατηγορούμενος**), οἱ ἔχοντες (= **οι πλούσιοι**), ὁ νικῶν (= **ο νικητής**), ἡ εἱμαρμένη (= **η μοίρα**), ἡ ἐπιοῦσα (= **η επόμενη μέρα**), τὸ παρελθόν, τὸ παρόν, τὸ μέλλον, τὸ δέον, τὸ προσῆκον **κ.ά.**

Έτσι μερικά επίθετα και μερικές μετοχές έγιναν στο τέλος τέλεια ουσιαστικά: τριήρης, τετρήρης, πεντήρης (ενν. ναῦς), ὁ ἄρχων (= **αρχηγός, κυβερνήτης**), ἡ αἴθουσα (**μετοχή του ρ. αἴθω = λάμπω: αυτή που λάμπει,** ενν. στοά) **κ.ά.**

δ) **Ως επίθετα** χρησιμοποιούνται πολλές επιθετικές μετοχές (**επιθετικοί προσδιορισμοί**): ὁ λάμπων ἥλιος (= ὁ λαμπρὸς ἥλιος), ἡ εὐδαιμονοῦσα χώρα (= ἡ εὐδαίμων χώρα), τὸ ζέον ὕδωρ (=τὸ θερμὸν ὕδωρ), ὁ εὐδοκιμῶν ποιητὴς (= ὁ εὐδόκιμος ποιητής), οἱ εὐπορoῦντες πολῖται (= οἱ εὔποροι πολῖται) **κ.ά.**

22-0012_232-292_18b.indd 116 31/10/2017 12:32

36ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

1. Κυριολεξία και μεταφορά

442. Οι λέξεις κάθε γλώσσας εκφράζουν γενικά ορισμένες έννοιες: ἄνθρωπος, γῆ, οὐρανός, καλός, κακός, ἔρχομαι, λέγω κτλ. (βλ. § 6 και § 27).

Αλλά πολλές φορές στην αρχαία ελληνική (όπως και στη νέα και σε άλλες γλώσσες) οι λέξεις δεν χρησιμοποιούνται στη μία μόνο, την αρχική (και βασική) σημασία τους με την οποία δηλώνεται ορισμένη έννοια· συχνά η βασική αυτή σημασία τους μ ε τ α φ έ ρ ε τ α ι σε άλλες έννοιες. Έτσι π.χ. η αρχαία λέξη ῥεῦμα σήμαινε καθετί που ρ έ ε ι, τ ρ έ χ ε ι, ιδίως για τα υγρά· αργότερα όμως η σημασία της μεταφέρθηκε και σε έννοιες νοητών πραγμάτων, και είπαν: τὸ τῆς τύχης ῥεῦμα μεταπίπτει ταχύ, για να δείξουν πόσο μοιάζει η τύχη των ανθρώπων με ένα ποτάμι που ολοένα κυλά, άρα αλλάζει, μεταβάλλεται. Η χρήση μιας λέξης στην αρχική, την κύρια σημασία της, λέγεται **κυριολεξία,** στην παραλλαγμένη σημασία της λέγεται **μεταφορά** ή **μεταφορική χρήση.**

443. Η μεταφορική χρήση των λέξεων, που δίνει στο λόγο εκφραστικότητα και ζωηρότητα, είναι συχνή στην αρχαία ελληνική. Έτσι, μ ε τ α φ ο ρ ι κ ά χρησιμοποιούνται:

α) **Ουσιαστικά:** η λ. βλαστὸς σημαίνει κυριολεκτικά το νέο κλαδί ενός φυτού (βλαστάρι, κλωνάρι)· η ίδια λέξη μεταφορικά σημαίνει το τέκνο· η λ. ἕρκος (= φραγμός) λέγεται κυριολεκτικά για τον περίβολο της αυλής,

22-0012_232-292_18b.indd 117 31/10/2017 12:32

χρησιμοποιείται όμως μεταφορικά στις φράσεις ἕρκος ὀδόντων (= περίφραγμα που σχηματίζουν τα δόντια), ἕρκος πολεμιστῶν (= αμυντική παράταξη πολεμιστών).

Έτσι και: ποιμὴν **(μτφ. = ηγεμόνας, άρχοντας),** ἡμέρας βλέφαρον **(αντί: ἡμέρας ὀφθαλμός, μτφ. = ήλιος),** λιμὴν **(μτφ. = καταφυγή, καταφύγιο),** κυβερνήτης **(κυριολ. = κυβερνήτης πλοίου, πηδαλιούχος· μτφ. = άρχοντας που κυβερνά την πόλη),** οἶστρος **(κυριολ. = βοϊδόμυγα· μτφ. = καθετί που ερεθίζει, διέγερση),** χειμὼν **(κυριολ. = χειμώνας, κακοκαιρία· μτφ. = δυστυχία, συμφορά),** ἔαρ **(κυριολ. = άνοιξη· μτφ. = νεανική ηλικία),** σκάφος **(κυριολ. πλοίο· μτφ. «σκάφος της πόλεως» = πολιτεία) κ.ά.**

β) Επίθετα: τείχη χαλκᾶ καὶ ἀδαμάντινα **(= δυνατά),** ὑγίεια χρυσῆ **(= πολύτιμη),** ἡμέρα χρυσῆ **(= ηλιόλουστη),** ἀνὴρ σκληρὸς **(= αυστηρός, πεισματάρης),** μαλακὸς **(= ήπιος, πράος ή άτολμος, δειλός),** θυμὸς σιδηροῦς **(= ψυχή σκληρή, αλύγιστη),** γέροντες πρίνινοι **(= δυνατοί και ακμαίοι),** ψιλὸς **(κυριολ. για το έδαφος = άδεντρος· για ζώα = άτριχος· μτφ. = στερημένος από κάτι, ακάλυπτος· πβ.** στρατιώτης ψιλὸς = ελαφρά οπλισμένος· ἡ ψυχὴ ψιλὴ οὖσα τοῦ σώματος = στερημένη από το σώμα, χωρίς το σώμα· νεκρὸς ψιλὸς = που δεν σκεπάστηκε με χώμα κτλ.), πτερόεις **(κυριολ. = φτερωτός· μτφ. = ελαφρός, φευγαλέος) κ.ά.**

γ) Ρήματα: δάκνω **(κυριολ. = δαγκάνω· μτφ. = λυπώ),** ὑφαίνω **(κυριολ.** ὑφαίνω ἱστόν· **μτφ.** ὑφαίνω δόλον = παρασκευάζω δόλο, δολοπλοκώ**),** ἀνθῶ **(κυριολ. για φυτά· μτφ. = ακμάζω),** ἀναχαιτίζω **(κυριολ. = σταμα-**

22-0012_232-292_18b.indd 118 31/10/2017 12:32

τώ το άλογο κρατώντας το από τη χαίτη· μτφ. = σταματώ κάτι με τη δύναμή μου, συγκρατώ), στέγω (κυριολ. = στεγάζω, σκεπάζω· μτφ. = προστατεύω, υπερασπίζω), ἡγοῦμαι (κυριολ. = προπορεύομαι· μτφ. = άρχω), λάμπω (κυριολ. = παρέχω φως, λαμποκοπώ· μτφ. = διακρίνομαι, διαπρέπω, π.χ. λάμπει ἡ ἀρετή, ἡ φαίνομαι φαιδρός, χαρούμενος, π.χ. φαιδρὸς λάμποντι μετώπῳ), πίνω (κυριολ. = πίνω νερό κτλ.· μτφ. ἡ γῆ πίνει τὸν ὄμβρον, ὁ λύχνος πίνει τὸ ἔλαιον κτλ.), πίπτω (κυριολ. = ρίχνομαι κάτω· μτφ. πίπτω ἐν μάχῃ = φονεύομαι· για τον άνεμο = κοπάζω· για ενέργεια = αποτυχαίνω) κ.ά.

δ) **Επιρρήματα,** κυρίως τροπικά, παράγωγα από επίθετα: ἀσθενῶς - βαρέως φέρω τι (= ελαφρά, λίγο - δύσκολα υποφέρω κάτι, δυσφορώ για κάτι), κούφως φέρω τι (= εύκολα υποφέρω κάτι, θεωρώ κάτι εύκολο), καινῶς λαλῶ (= μιλώ με νέο, παράδοξο τρόπο, παραδοξολογώ) κ.ά.

ε) **Προθέσεις:** ἀμφὶ (κυριολ. = και από τα δύο μέρη· μτφ. ἀμφὶ τὰ πεντήκοντα = περίπου, επάνω κάτω...), περὶ (κυριολ. = ολόγυρα· μτφ. περὶ μέσας νύκτας = περίπου, σχεδόν...), ἐπὶ (κυριολ. = επάνω· μτφ. ὁ ἐπὶ τῶν νεῶν = αυτός που έχει την επιστασία των πλοίων) κτλ.

2. Είδη μεταφοράς

444. Γενικά οι αλλαγές που παρουσιάζουν οι σημασίες των λέξεων με τη μεταφορική χρήση τους μπορούν να διαιρεθούν σε δύο κατηγορίες:

22-0012_232-292_18b.indd 119 31/10/2017 12:32

α) Το **πλάτεμα** της σημασίας, όταν αυτή από την αρχική έννοια στην οποία είχε αποδοθεί μια λέξη ε π ε κ τ ε ί ν ε τ α ι και σε άλλες, εξαιτίας κάποιας ομοιότητας με την πρώτη έννοια. Π.χ. η λ. κυβερνήτης, που λεγόταν αρχικά μόνο για τον κυβερνήτη του πλοίου, πήρε αργότερα π λ α τ ύ τ ε ρ η σημασία και σημαίνει και αυτόν που διοικεί την πόλη, το κράτος κτλ. Έτσι και η λ. ἀγκών, που αρχικά σήμαινε την καμπή του βραχίονα, χρησιμοποιήθηκε έπειτα με γενικότερη σημασία και για κάθε καμπή: ἀγκὼν τείχους κτλ. (Πβ. τα νεοελλ.: φύλλο, αρχικά φύλλο δέντρου, έπειτα μ' επέκταση της σημασίας: φύλλο χαρτιού, τετραδίου, βιβλίου, παραθύρου κτλ.).

β) Το **στένεμα** της σημασίας, όταν αυτή π ε ρ ι ο ρ ί ζ ε τ α ι· ενώ δηλαδή αρχικά η λέξη χρησιμοποιείται για πολλά όμοια πράγματα, συνηθίζεται έπειτα για ένα από τα όμοια πράγματα. Π.χ. η λ. ἄστυ με την αρχική της σημασία λέγεται για κάθε πόλη: τὸ ἄστυ Κορίνθου, Θήβης, Σούσων κτλ.· αργότερα όμως από τους Αττικούς χρησιμοποιείται ειδικά για την πόλη της Αθήνας (συχνά χωρίς άρθρο): ἐξ ἄστεως νῦν εἰς ἀγρὸν χωρῶμεν. Έτσι και η λ. ἰσθμὸς αρχικά λέγεται για κάθε ισθμό: ὁ ἰσθμὸς τῆς Παλλήνης, ὁ τῶν Λευκαδίων ἰσθμὸς κτλ.· αργότερα όμως χρησιμοποιείται η λέξη μόνη της (χωρίς προσδιορισμό) και σημαίνει ειδικά τον ισθμό της Κορίνθου: (Εὐρυβιάδης ἐβούλετο) πλεῖν ἐπὶ τὸν ἰσθμὸν κτλ. (Πβ. τα νεοελλ.: η πόλη = κάθε πόλη· έπειτα, ειδικά = η Κωνσταντινούπολη –και τότε γράφεται η Πόλη–, μοναχός = μόνος, απομονωμένος· έπειτα, ειδικά = καλόγερος κτλ.).

22-0012_232-292_18b.indd 120 31/10/2017 12:32

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4ου ΤΟΜΟΥ

Σελ.

28ο Κεφ. Αόριστοι β' βαρύτονων ρημ. κατά τα ρ. σε -μι

Με χαρακτήρα 1) η και ᾰ, 2) ᾱ και ᾰ, 3) η και ε, 4) ω και ο, 5) ῡ και ῠ 11

Παραδείγματα 12

29ο Κεφ. Άλλα ρήματα της β' συζυγίας σε -μι

εἰμί, εἶμι 16

φημὶ 17

ἧμί, κεῖμαι, κάθημαι 19

οἶδα, δέδοικα ή δέδια 25

τέθνηκα, βέβηκα, ἔοικα, χρή, εἵμαρται 26

πέπρωται 27

30ό Κεφ. Ρήματα ανώμαλα, αποθετικά και απρόσωπα

Α΄. Ρήματα ανώμαλα 28

1. Ρήματα ανώμαλα κατά το σχηματισμό των χρόνων 28

2. Ρήματα ανώμαλα κατά τη σημασία των χρόνων 32

Β΄. Ρήματα αποθετικά 34

Γ΄. Ρήματα απρόσωπα ή τριτοπρόσωπα 35

22-0012_232-292_18b.indd 121 31/10/2017 12:32

31ο Κεφ. Άκλιτα μέρη του λόγου

1. Επιρρήματα 36
Συσχετικά επιρρήματα 37
Πίνακας συσχετικών επιρρημάτων 38
2. Προθέσεις 40
3. Σύνδεσμοι 40
4. Επιφωνήματα 43
5. Μόρια 43
6. Άκλιτα με πολλαπλή σημασία 45

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ

32ο Κεφ. Γενικά για την παραγωγή
και τη σύνθεση.....47

33ο Κεφ. Παραγωγή των λέξεων 49

Προεισαγωγικές παρατηρήσεις
για την παραγωγή 49

Α΄. Παράγωγα ουσιαστικά..... 50
α) Ουσιαστικά παράγωγα από ρήματα 51
β) Ουσιαστικά παράγωγα από επίθετα..... 56
γ) Ουσιαστικά παράγωγα
από άλλα ουσιαστικά 58
1. Υποκοριστικά 58
2. Μεγεθυντικά..... 60

22-0012_232-292_18b.indd 122 31/10/2017 12:32

3. Τοπικά 62
4. Περιεκτικά 62
5. Πατρωνυμικά 62
6. Γονεωνυμικά 64
7. Εθνικά 64
8. Παρώνυμα 67

Β΄. Παράγωγα επίθετα 68
α) Επίθετα παράγωγα από ρήματα 68
1. Κυρίως ρηματ. επίθετα 68
2. Άλλα επίθ. παράγωγα από ρήματα 70
β) Επίθετα παράγωγα από ονόματα 73
γ) Επίθετα παράγωγα από επιρρήματα 80

Γ΄. Παράγωγα ρήματα 80
α) Ρήματα παράγωγα από ονόματα 80
β) Ρήματα παράγωγα από άλλα ρήματα 84
γ) Ρήματα παράγωγα από επιρρήματα
και επιφωνήματα 85

Δ΄. Παράγωγα επιρρήματα 86
α) Τοπικά 86
β) Τροπικά 88
γ) Ποσοτικά 90
δ) Χρονικά 90

34ο Κεφ. Σύνθεση των λέξεων

Προεισαγωγικές παρατηρήσεις για τη σύνθεση 91

22-0012_232-292_18b.indd 123 31/10/2017 12:32

Α΄. Πρώτο συνθετικό 92
1. Κλιτό ως πρώτο συνθετικό 92
α) Ουσιαστικό 92
β) Επίθετο 94
γ) Ρήμα 95
2. Άκλιτο ως πρώτο συνθετικό 96
α) Επίρρημα 96
β) Πρόθεση 97
γ) Αχώριστο μόριο 97

Β΄. Δεύτερο συνθετικό
1. Κλιτό ως δεύτερο συνθετικό 99
α) Ουσιαστικό 99
β) Επίθετο 101
γ) Ρήμα 101
2. Άκλιτο ως δεύτερο συνθετικό 103

Γ΄. Νόθα σύνθετα 104

Δ΄. Παρασύνθετα 104

Ε΄. Τονισμός των συνθέτων 106

Στ΄ Σημασία των συνθέτων 109
α) Προσδιοριστικά σύνθετα 109
β) Αντικειμενικά σύνθετα 110
γ) Κτητικά σύνθετα 110
δ) Συνδετικά ή παρατακτικά σύνθετα 110

22-0012_232-292_18b.indd 124 31/10/2017 12:32

35ο Κεφ. Άλλοι τρόποι σχηματισμού λέξεων

α) Ονοματοποιία 111
β) Αλλαγή του γραμματικού είδους 114

36ο Κεφ. Αλλαγή της σημασίας των λέξεων

1. Κυριολεξία και μεταφορά..... 117
2. Είδη μεταφοράς..... 119

22-0012_232-292_18b.indd 125 31/10/2017 12:32

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.